

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Komparace vysídlení Čechů z pohraničí 1938–1939

a poválečného odsunu Němců z Československa

Tereza Hmírová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program: Historické vědy

Studijní obor: Moderní dějiny

Diplomová práce

Komparace vysídlení Čechů z pohraničí 1938–1939

a poválečného odsunu Němců z Československa

Tereza Hmírová

Vedoucí práce:

PhDr. Dipl.-Pol. Martin Jeřábek, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu své diplomové práce, PhDr. Dipl.-Pol. Martinu Jeřábkovi, Ph.D., za jeho lidský přístup, cenné rady a užitečné připomínky, které mi v průběhu psaní v nemalé míře poskytoval a bez nichž by tato práce nemohla vzniknout.

Obsah

1 Úvod.....	1
1.1 Cíle a struktura diplomové práce.....	1
1.2 Metodologie.....	3
1.3 Rozbor pramenů a literatury.....	3
1.4 Vymezení pojmů.....	6
2 Soužití Čechů a Němců v jednom státě.....	8
2.1 Období první republiky.....	8
2.1.1 Snahy o dohodu s Němci ve druhé polovině 30. let.....	12
2.1.2 Rok 1938.....	15
2.2 Druhá republika.....	23
2.3 Geneze myšlenky odsunu.....	25
3 Vysídlení českého obyvatelstva z pohraničí mezi lety 1938 a 1939.....	32
3.1 Fáze vysídlení.....	32
3.1.1 První migrační vlna.....	32
3.1.2 Druhá migrační vlna.....	33
3.1.3 Třetí migrační vlna.....	34
3.2 Úřední zajištění.....	37
3.3 Pomoc pro uprchlíky.....	39
3.4 Zahraniční reakce.....	43
3.5 Situace Čechů, kteří obsazené pohraničí neopustili.....	45
4 Odsun německého obyvatelstva z Československa po druhé světové válce.....	48
4.1 Fáze odsunu.....	48
4.1.1 Divoký odsun.....	48
4.1.2 Organizovaný odsun.....	54
4.2 Právní zakotvení.....	58
4.3 Střediska a tábory pro Němce.....	61
4.4 Zahraniční reakce na odsun Němců.....	64
4.5 Němečtí antifašisté.....	65
4.6 Skupiny Němců, které zůstaly v Československu.....	67
5 Komparace migrací 1938–1939 a 1945–1947.....	71
5.1 Shrnutí vysídlení Čechů z pohraničí 1938–1939.....	71
5.2 Shrnutí poválečného odsunu Němců.....	72
5.3 Porovnání migrací.....	73
5.4 Důsledky migrací.....	77
6 Otázka kolektivní viny.....	80
7 Závěr.....	82
8 Seznam zkratk.....	85
9 Seznam použité literatury a pramenů.....	86
10 Resumé.....	94
11 Přílohy.....	95

1 Úvod

Bezprostředně po první světové válce byla ustavena první Československá republika, jejíž národnostní struktura působila během celé její dvacetileté existence nemalé potíže. Problematická byla především koexistence s německou minoritou, která na podzim roku 1938 vyústila v uzavření mnichovské dohody, o půl roku později ve zřízení Protektorátu Čechy a Morava a v průběhu druhé světové války v postupné prosazení myšlenky vystěhování Němců za hranice Československa. Tyto události přímo souvisejí s dvěma významnými fenomény, jež dodnes podněcují zájem odborných kruhů i veřejnosti – vysídlením Čechů mezi lety 1938 a 1939 a odsunem Němců z Československa, zahájeným v roce 1945.

1.1 Cíle a struktura diplomové práce

Předkládaná diplomová práce si klade za cíl provést důkladnou analýzu obou migračních pohybů a následně v nich najít totožné i odlišné atributy. Přínos tkví zejména v tom, že v českém prostředí sice byla oběma jevům věnována pozornost, avšak dosud je nikdo nedal do vzájemné souvislosti a nevytvořil příslušnou ucelenou studii. Práce se bude snažit odpovědět především na otázku, proč vůbec k migracím po mnichovské konferenci i po válce došlo a jakým způsobem se dotýkaly zúčastněných osob. Klíčovou hypotézu tvoří skutečnost, že se soužití lidí české a německé národnosti na půdě Československa neosvědčilo, a proto prezident Edvard Beneš a jeho spolupracovníci, nacházející se v době druhé světové války v exilu, postupně dospěli k tomu, že bude nutné zbavit se na území republiky po jejím osvobození německé minority. Tak mělo dojít k vytvoření skutečně národního státu bez výrazného zastoupení národnostních menšin.

Práce je rozdělena do pěti kapitol, které jsou dále logicky členěny na podkapitoly. První část je zaměřena na komplexní zmapování soužití Čechů a Němců v rámci Československé republiky, na jejich spolupráci i stále zřetelnější odcizování, jež vyvrcholilo v průběhu druhé poloviny 30. let. Nedílnou součástí tohoto oddílu je stručný vhled do doby druhé republiky a především podkapitola soustředující se na zrod myšlenky odsunu německého obyvatelstva a její následné prosazování v průběhu druhé světové války.

Druhá část se věnuje první migraci, totiž vysídlení českého obyvatelstva

z pohraničních oblastí, jež na přelomu září a října 1938 získala pod svou kontrolu Hitlerova Německá říše. Kvůli přehlednosti je tento oddíl rozdělen na několik podkapitol, z nichž první je orientována na rozbor struktury jednotlivých vln uprchlíků. Následující úsek má za úkol analyzovat zabezpečení, kterého se této migraci dostalo ze strany československých úřadů a zejména speciálně zřízeného Ústavu pro péči o uprchlíky. S tím úzce souvisí třetí podkapitola, jejímž cílem je popsání různých oblastí, ve kterých se příchozím lidem dostalo pomoci. Následující oddíl je věnován zahraničním ohlasům, jež odchody Čechů z pohraničí vyvolaly. Pro dokreslení problematiky je do této části práce zařazena rovněž podkapitola zaměřená na české obyvatelstvo, které se rozhodlo navzdory všem případným potížím zůstat ve svých domovech v pohraničí.

Cílem třetí části je analýza poválečného transferu Němců z Československa. První z podkapitol je orientována, podobně jako v případě vysídlení Čechů z pohraničí, na jednotlivé fáze migrace, totiž na divoký a organizovaný odsun. Na rozdíl od přesídlování obyvatelstva mezi lety 1938 a 1939 se v tomto případě jednalo o mezinárodně schválenou akci podloženou několika právními normami, jimž je věnována druhá podkapitola. Další oddíl je zaměřen na nejrůznější tábory, které byly v poválečné době zřizovány na československém území za účely shromažďování Němců na jednom místě, eventuálně soustředění lidí, jež měl stihnout nějaký trest. Analogicky vůči kapitole zaměřené na migraci Čechů je také zde zařazena část soustředěná na zahraniční reakce, které odsun podněcoval. Pátý úsek pak je zasvěcen situaci antifašistů, jež mohli na teritoriu obnovené Československé republiky zůstat, ale v mnoha případech ji i přesto opustili. Poslední oddíl je věnován dvěma skupinám německého obyvatelstva, jejichž transfer za hranice nebyl zcela jednoznačný – jednalo se o německé specialisty nepostradatelné v československém průmyslu a o příslušníky smíšených česko-německých manželství.

Samotným porovnáním obou migrací se zabývá čtvrtá část diplomové práce. První dvě podkapitoly jsou zaměřeny na shrnutí základních znaků vysídlení Čechů i odsunu Němců, zatímco úkolem další je nalezení shodných i rozdílných rysů obojího stěhování lidí. Čtvrtý úsek je orientován na vymezení důsledků, které pro Československo migrace znamenaly. Tato kapitola bude ve srovnání s předchozími sice poněkud kratší, nicméně jejím úkolem není opakovat již řečené, nýbrž pouze najít

u obou migrací sdílené atributy.

Poslední část je věnována nastínění principu takzvané kolektivní viny, jenž dodnes bývá pro mnoho lidí argumentem pro obhajobu nuceného odsunu Němců z Československa. Tento úsek je do diplomové práce zařazen pro dokreslení celé studované problematiky.

1.2 Metodologie

V průběhu studia pramenů a literatury a konečně i při samotném zpracování bude diplomová práce vycházet z několika zásadních metod. V první řadě se bude jednat o přímou metodu, s jejíž pomocí budou kriticky prostudovány a následně interpretovány dostupné materiály. První část analyzující historické události vedoucí k postupnému rozkolu a rozchodu Čechů a Němců na teritoriu Československé republiky bude využívat metody diachronní a progresivní, jež napomohou dosažení chronologicky pojatého výkladu. Zejména za pomoci poslední zmíněné metody budou nalezeny příčiny a následky dění s patřičným důrazem kladeným na migrace 1938–1939 a 1945–1947.

Pro vytvoření kapitol soustředících se na oba pohyby obyvatel bude uplatněna synchronní metoda, s jejíž pomocí bude upozorněno na nejrůznější aspekty této problematiky. Samotná část práce zabývající se porovnáním migrací bude vycházet z metody komparace, která přispěje k objasnění znaků promítnutých do obou zkoumaných problémů. V rámci této metody bude využita rovněž typologie, na jejímž základě bude popsána situace, v níž se nacházely různé skupiny lidí.

1.3 Rozbor pramenů a literatury

K vypracování diplomové práce bude využito poměrně obšírné množství relevantních českých i zahraničních odborných monografií a studií, které budou nápomocny vytvoření celistvého náhledu na problematiku obou migrací. Pro dokreslení budou do práce zahrnuty též některé nativní historické materiály ze Státního okresního archivu Chomutov, jenž sídlí v nedaleké Kadani. Konkrétně se bude v tomto případě jednat o fondy Internační středisko Kadaň, Okresní národní výbor Kadaň a Okresní úřad Chomutov, I. Pokud jde o internetové zdroje, bude jich využito zejména z důvodu snadné dostupnosti nejrůznějších dobových právních opatření a zákonných předpisů.

První část práce orientovaná na historické souvislosti vysídlení Čechů z pohraničí i odsunu Němců z Československa bude vypracována na základě řady rozmanitých titulů. Z hlediska podkapitoly týkající se československo-sudetoněmeckých vztahů v době první Československé republiky bude mít velký význam rozsáhlá publikace autorského kolektivu Andreje Tótha, Lukáše Novotného a Michala Stehlíka vydaná pod názvem *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?*,¹ kde jsou podrobně zanalyzovány nejrůznější aspekty života národnostních menšin v rámci Československa a kde není opomenuta žádná z podstatných historických souvislostí. Pro tento oddíl budou dále cennými zdroji práce Václava Kurala, obzvláště *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*.² Zde je rovněž představeno soužití osob české a německé národnosti na půdě Československa a jejich postupný rozchod vrcholící mnichovskou konferencí.

Dalším důležitým dílem bude kniha Jana Kuklíka a Jana Němečka s titulem *Od národního státu ke státu národností? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*.³ Ta se zabývá především poslední etapou existence první republiky, kdy její vrcholní představitelé bojovali na diplomatickém poli všemi možnými prostředky, aby zajistili její setrvání v nezměněné podobě na mapě Evropy. Přínosnou hodnotu má nesporně též publikace *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana* od Reného Petráše.⁴ Úsek zaměřený na zrod myšlenky odsunu a její následné prosazení v mezinárodním měřítku bude vycházet hlavně ze tří cizojazyčných studií, jejichž autory jsou MacAlister Brown,⁵ Johann Wolfgang Brügel⁶ a Detlef Brandes.⁷

1 TÓTH, Andrej, NOVOTNÝ, Lukáš, STEHLÍK, Michal, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha 2012.

2 KURAL, Václav, *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*, Praha 1993.

3 KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan, *Od národního státu ke státu národností? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*, Praha 2013.

4 PETRÁŠ, René, *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*, Praha 2009.

5 BROWN, MacAlister, *The Diplomacy of Bitterness. Genesis of the Postdam Genesis to Expel Germans from Czechoslovakia*. In: *The Western Political Quarterly* 11, 1958, 3, s. 607–626.

6 BRÜGEL, Johann Wolfgang, *Die Aussiedlung der Deutschen aus der Tschechoslowakei. Versuch einer Darstellung der Vorgeschichte*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 8, 1960, 2, s. 134–164.

7 BRANDES, Detlef, „Eine verspätete tschechische Alternative zum Münchener ‚Diktat‘“. *Edvard Beneš und die sudetendeutsche Frage 1938–1945*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 42, 1994, 2, s. 221–241.

Pro kapitolu zabývající se migrací Čechů z pohraničních oblastí bude patrně nejzásadnější práce *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939* napsaná Janem Bendou.⁸ Toto dílo, vycházející z řady archivních pramenů, se dané problematice věnuje skutečně komplexně, v celé její šíři. Jsou zde podrobně rozebrány jednotlivé migrační vlny z pohraničí, pomoc směřovaná uprchlíkům, úřední postupy v otázkách spjatých s přesuny lidí, ale i ohlasy, které příchod mnoha lidí do vnitrozemí Československé republiky vyvolával přímo na jejím území, jakož i v zahraničí. Dílčím aspektům Benda zasvětil rovněž své dvě studie, jimiž jsou *Okupace pohraničí a nucená imigrace v letech 1938–1939* publikovaná na stranách Českého časopisu historického⁹ a *Státní správa a problém uprchlíků z odstoupených území v letech 1938–1939* vydaná v periodiku *Moderní dějiny*.¹⁰ Dalším význačným autorem, z jehož díla bude diplomová práce vycházet, je Zdeněk Radvanovský, kterému byla ve druhém díle sborníku *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945* otištěna studie *K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938*.¹¹ Kromě těchto čtyř materiálů budou doplňkové informace čerpány obzvláště z článku Zdeňka Štěpánka *Péče o utečence z okupovaného pohraničí Moravy a Slezska v letech 1938–1939*, publikovaného v *Časopise Matice moravské*,¹² a z práce Jaroslava Macka *Uprchlíci z pohraničí v roce 1938*, jež vyšla ve sborníku *Češi a Němci. Historická tabu*.¹³

Část diplomové práce zaměřená na odsun Němců z Československa bude vycházet zejména z publikací z pera Tomáše Staňka. V první řadě se jedná o knihu *Odsun Němců z Československa 1945–1947*,¹⁴ v níž se autor snažil zmapovat všechny otázky spojené s touto migrací. V přiměřené míře se na jejích stranách věnoval politickým aspektům, mezinárodnímu posuzování transferu, jeho samotnému průběhu i problematice zvláštních skupin německého obyvatelstva, které se na území Československé republiky po jejím osvobození vyskytovaly. Specifickými problémy se

8 BENDA, Jan, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, Praha 2013.

9 BENDA, Jan, *Okupace pohraničí a nucená imigrace v letech 1938–1939*. In: *Český časopis historický* 110, 2012, 2, s. 329–347.

10 BENDA, Jan, *Státní správa a problém uprchlíků z odstoupených území v letech 1938–1939*. In: *Moderní dějiny* 17, 2009, 1, s. 113–167.

11 RADVANOVSKÝ, Zdeněk, *K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938*. In: RADVANOVSKÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945*. Svazek 2, Ústí nad Labem 1998, s. 5–52.

12 ŠTĚPÁNEK, Zdeněk, *Péče o utečence z okupovaného pohraničí Moravy a Slezska v letech 1938–1939*. In: *Časopis Matice moravské* 112, 1993, 1, s. 43–54.

13 MACEK, Jaroslav, *Uprchlíci z pohraničí v roce 1938*. In: *Češi a Němci. Historická tabu*, Praha 1995, s. 133–138.

14 STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991.

pak Staněk zabýval v dalších dvou pracích – *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*¹⁵ a *Tábory v českých zemích 1945–1948*.¹⁶ Cenné údaje přináší také publikace Karla Kaplana (*Pravda o Československu 1945–1948*)¹⁷ nebo Vojtěcha Žampacha (*Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6. – 7. 7. 1945*).¹⁸ V neposlední řadě je nezbytné zmínit rovněž relativně stručnou práci Jaroslava Kučery s názvem *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946*¹⁹ a studii Davida Kovaříka věnovanou pozici německých antifašistů po válce – *Mezi mlýnskými kameny. Němečtí antifašisté v Československu v roce 1945*.²⁰

1.4 Vymezení pojmů

V textu diplomové práce bude užito několika pojmů, které si zaslouhují zvláštní pozornost a specifikaci. Především se jedná o označení „sudetští Němci“, jež bude aplikováno ve vztahu ke všem obyvatelům českých zemí hlásících se k německé národnosti. Toto označení se uchytilo již v průběhu existence první Československé republiky, ovšem nikdy během této éry se netýkalo jen nějakého menšího územního celku navzdory tomu, že často bývají jako „Sudety“ pojímány jen oblasti, které byly po mnichovské konferenci na podzim 1938 obsazeny německými jednotkami. Pojem tak bude využíván bez ohledu na to, jestli se tyto osoby nacházely v pohraničí českých zemí nebo v jejich vnitrozemí.²¹ Na Slovensku se naproti tomu vyskytovali takzvaní karpatské Němci.²²

Kvůli potřebě odlišení obou migrací bude z hlediska první z nich, jež proběhla mezi lety 1938 a 1939 směrem z pohraničních oblastí do vnitrozemí československého státu, zpravidla upotřebeno označení „vysídlení“. V případě poválečného pohybu Němců za hranice republiky budou aplikovány pojmy „odsun“ nebo „transfer“, které bývají v českém prostředí tradičně využívány, ačkoli v textech spadajících do německé

15 STANĚK, Tomáš, *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha 2005.

16 STANĚK, Tomáš, *Tábory v českých zemích 1945–1948*, Šenov 1996.

17 KAPLAN, Karel, *Pravda o Československu 1945–1948*, Praha 1990.

18 ŽAMPACH, Vojtěch, *Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6. – 7. 7. 1945*, Brno 2014.

19 KUČERA, Jaroslav, *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946*, Praha 1992.

20 KOVAŘÍK, David, *Mezi mlýnskými kameny. Němečtí antifašisté v Československu v roce 1945*. In: *Dějiny a současnost* 29, 2007, 4, s. 41–43.

21 HAHNOVÁ, Eva, *Sudetoněmecký problém. Obtížné loučení s minulostí*, Praha 1996, s. 40–41.

22 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 30.

provenience převládá spíše slovo *Vertreibung*, tedy česky vyhnání.

2 Soužití Čechů a Němců v jednom státě

2.1 Období první republiky

Konec první světové války a následné vytvoření versailleského mírového systému naprosto změnilo někdejší podobu Evropy. Bývalé Rakousko-Uhersko bylo na základě rozhodnutí pařížské konference definitivně rozděleno na řadu nástupnických státních útvarů. Jedním z nich se stala Československá republika, která dostala do vínku pro budoucí dění nepříjemné dědictví po zaniklé monarchii, totiž početné národnostní menšiny,²³ z nichž nejvýznamnější podíl měla německá minorita představující bezmála čtvrtinu celkového počtu obyvatelstva státu.²⁴ Při sčítání obyvatelstva v roce 1921 se k německé národnosti přihlásilo celkem 3 123 568 občanů.²⁵ V tomto ohledu byl zásadním problémem fakt, že republika byla definována jako národní stát Čechů a Slováků (respektive Čechoslováků),²⁶ byť zůstává pravdou, že v samotné ústavě z 29. února 1920²⁷ se v žádné části o takovém pojetí nehovoří.²⁸ Učinil tak pouze Nejvyšší správní soud, ovšem tak se stalo již 19. března 1919, tedy v době před přijetím řádné konstituce.²⁹ Národnostní minority pak v Československu získaly mezinárodně zaručenou záštitu svých práv díky připojení podpisů československých zástupců pod takzvanou menšinovou smlouvu, která byla signována 10. září 1919 v Saint-Germain-en-Laye zároveň se signováním mírové dohody s Rakouskem.³⁰ Současně další potíže vyvolávala skutečnost, že nebylo možné vymezit hranice nového středoevropského státu na základě hranic národnostních, avšak československé delegaci se na poválečné konferenci podařilo vymoci si uznání řady ze svých rozsáhlých nároků, jejichž důsledky se pak v různé intenzitě projevovaly během celé dvacetileté existence první republiky.³¹

23 NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století I.*, Praha 2000, s. 14.

24 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 30.

25 SLÁDEK, Milan, *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*, Praha 2002, s. 36.

26 KUBŮ, Eduard, *Křehké vztahy. Výmarské Německo a Československo*. In: HOENSCH, Jörg Konrad, KOVÁČ, Dušan (ed.), *Ztroskotání spoližití. Češi, Němci a Slováci v první republice (1918–1938)*, Praha 1993, s. 19.

27 Ústavní listina z 29. 2. 1920 dostupná z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1702&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 16. 2. 2016].

28 BRÜGEL, Johann Wolfgang, *Češi a Němci 1918–1938*, Praha 2006, s. 203.

29 Tamtéž, s. 741.

30 TÓTH, Andrej, NOVOTNÝ, Lukáš, STEHLÍK, Michal, *Národnostní menšiny v ústavněprávním rámci první Československé republiky (1918–1938)*. In: *Historický obzor* 22, 2011, 11–12, s. 260.

31 PETRÁŠ, *Menšiny*, s. 27–30.

Záhy po definitivním vymezení územního rozsahu Československa se zástupci německé minority s nastalou situací alespoň částečně smířili a začali usilovat o podíl na sestavování základních zákonů země, především ústavy. Vláda ale tento požadavek zavrhla a menšinám byl umožněn přístup do obou komor Národního shromáždění teprve po prvních parlamentních volbách, jež se konaly v dubnu 1920.³² Až do poloviny 20. let 20. století následně v sudetoněmeckém vztahu k republice převládalo negativistické stanovisko, které ztělesňovaly dvě politické strany – Německá nacionální strana (*Deutsche Nationalpartei*, DNP) a Německá nacionálně socialistická dělnická strana (*Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei*, DNSAP).³³ Protikladný postoj, aktivismus, naopak zaujímaly Německá sociálně demokratická strana dělnická v Československé republice (*Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik*, DSAP), Německá křesťansko-sociální strana lidová (*Deutsche christlichsoziale Volkspartei*, DCV) a konečně Svaz zemědělců (*Bund der Landwirte*, BdL).³⁴ Dvě posledně jmenovaná uskupení se v říjnu 1926 stala součástí takzvané panské koalice pod vedením Antonína Švehly (jako první minoritní politické strany tak byly jednou ze složek vlády v období první republiky).³⁵ O tři roky později byla DCV v nové vládě Františka Udržala nahrazena Německou sociálně demokratickou stranou dělnickou v Československé republice.³⁶

Na podzim 1929 vypukla velká hospodářská krize, která s mírným zpožděním, na počátku roku 1930, zachvátila vedle zbytku světa taktéž Československo.³⁷ Právě v této době se v maximální míře projevil rozdíl v hospodářské struktuře mezi vnitrozemím a pohraničními oblastmi, často ve většině obývanými sudetskými Němci. Pro tato území byla charakteristická zejména průmyslová výroba zaměřená na export, jenž byl krizí zasažen nejvíce.³⁸ Nepříjemná situace byla ještě umocněna tím, že v sousední Německé říši byly ekonomické poměry stabilizovány podstatně rychleji než v Československé republice,³⁹ kde hospodářská krize dospěla ke svému vrcholu mezi

32 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 36–47.

33 KURAL, *Konflikt*, s. 40.

34 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 50–60.

35 KURAL, *Konflikt*, s. 65.

36 BRÜGEL, *Češi*, s. 269.

37 JUNEK, Václav, *Hitler před branami. Literární dokument o povstání Němců v Čechách a na Moravě v roce 1938 a o cestě k němu*, Praha 2013, s. 52.

38 PETRÁŠ, *Menšiny*, s. 218.

39 BENEŠ, Zděnek a kol., *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*, Praha 2002, s. 86.

lety 1932 a 1933, tedy ve stejné době, kdy se v Německu chopil moci Adolf Hitler jakožto nový říšský kancléř.⁴⁰ Program jeho Nacionálně socialistické německé dělnické strany (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*, NSDAP) kladl důraz na spojení všech Němců a území, která obývají, což Hitler naznačoval již ve svém díle *Mein Kampf*, jež sepsal během svého pobytu ve vězení Landsberg ve 20. letech.⁴¹ V době Hitlerova převzetí kancléřského úřadu již krize v Německu začínala pozvolna ustupovat. Tato skutečnost výrazně ovlivnila sudetské Němce, především negativisticky orientované, jejichž novým působištěm se stala Sudetoněmecká fronta domoviny (*Sudetendeutsche Heimatfront*, SHF) založená na počátku října 1933,⁴² kam po rozpuštění DNSAP a zákazu činnosti DNP československou vládou vstoupila řada jejich členů.⁴³

Sudetoněmecká fronta domoviny zprvu nebyla klasickou politickou stranou. Jednalo se spíše o hnutí, které si kladlo za úkol spojit všechny sudetské Němce.⁴⁴ V začátcích SHF spolu soupeřily dvě rozdílné frakce – první z nich, *Kameradschaftsbund* (KB), vycházela z teorií rakouského filozofa a ekonoma Othmara Spanna, jenž toužil po vytvoření novodobého stavovského státu. Druhá skupina, pocházející především z řad DNSAP, ideově navazovala na německý nacismus.⁴⁵

Do čela SHF se ihned po jejím založení postavil Konrad Henlein, původním povoláním tělocvikář, jenž nejprve patřil do sekce KB (stejně jako další čelní členové hnutí, jakými byli například ideologové Heinz Rutha nebo Walter Brand).⁴⁶ Na stranickém sjezdu v České Lípě 21. října 1934 sice Henlein prohlásil, že SHF je oddaná Československé republice, a odsoudil radikálně nacionalistické tendence druhé části hnutí,⁴⁷ ovšem již v této době, konkrétně od léta 1934, byla SHF finančně podporována z Německé říše,⁴⁸ a to i přesto, že němečtí nacisté nechtěli akceptovat vliv KB v SHF.⁴⁹ V květnu následujícího roku se konaly parlamentní volby. Kvůli nim SHF

40 Hitler byl jmenován kancléřem 30. ledna 1933. *Německý nacionalismus a fašismus na Chomutovsku. Dokumenty z let 1932–1945*, Praha 1990, s. 7–8.

41 KURAL, Václav, *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*, Praha 2002, s. 77.

42 KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 12.

43 Stalo se tak na základě zákona č. 201/1933 Sb. o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran, který byl schválen 25. října 1933. PETRÁŠ, *Menšiny*, s. 222. Zákon dostupný z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1933/069-1933.pdf> [cit. 18. 2. 2016].

44 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 64.

45 GLOTZ, Peter, *Výhnání. České země jako poučný případ*, Praha, Litomyšl 2006, s. 92–93.

46 KURAL, *Češi, Němci*, s. 81.

47 KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 15.

48 BRÜGEL, *Češi*, s. 344.

49 BENEŠ a kol., s. 89.

změnila 30. dubna 1935 svůj název na Sudetoněmeckou stranu (*Sudetendeutsche Partei*, SdP),⁵⁰ díky čemuž přestala být pouhým hnutím, a mohla se tak ucházet o přízeň voličů.⁵¹

Ještě před přejmenováním a před květnovými volbami československá vláda pod vedením agrárníka Jana Malypetra vážně uvažovala o tom,⁵² že by SHF měla být na základě zákona č. 201/1933 Sb. zakázána, stejně jako dřívější negativistické strany. Vláda však nakonec nedospěla ke kongruenci, a tak rozhodnutí přenechala prezidentu republiky Tomáši Garriguu Masarykovi, který dospěl k závěru, že SdP by prozatím nemělo být v jejím působení bráněno a že by jí měla být ponechána možnost ve volbách kandidovat.⁵³ Na předvolební kampaň Sudetoněmecké strany poskytla rozsáhlé prostředky, 300 000 říšských marek, Německá říše.⁵⁴ Patrně i díky nim SdP 19. května 1935 skončila na první příčce v počtu voličů, když pro ni hlasovalo 1 249 534 lidí.⁵⁵ Na druhé místo se s 1 116 593 hlasy zařadili agráři (oficiálním názvem Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu),⁵⁶ kteří ovšem následně na základě volebního systému získali o jeden mandát více nežli Sudetoněmecká strana.⁵⁷

Za daného stavu SdP předpokládala, že bude oslovena, aby se podílela na sestavování nové vlády, nicméně k tomu nedošlo.⁵⁸ Nedlouho po volbách, 5. listopadu 1935, byl stávající předseda vlády Jan Malypetr nahrazen Slovákem Milanem Hodžou, jenž dosud zastával post ministra zemědělství⁵⁹ a který premiérem zůstal i po volbě nového prezidenta 18. prosince 1935. Tím se stal dosavadní ministr zahraničí Edvard Beneš.⁶⁰ Svůj hlas pro něj odevzdali zástupci aktivistických německých stran, zatímco představitelé SdP vhodili do volební urny prázdné hlasovací lístky.⁶¹

50 NĚMEČEK, Jan a kol., *Cesta k dekretům a odsunu Němců. Datová příručka*, Praha 2002, s. 24.

51 Tehdejší zákonodárství umožňovalo kandidaturu ve volbách jen regulérním politickým stranám. BRÜGEL, *Češi*, s. 359.

52 Tamtéž, s. 357.

53 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 68.

54 BRÜGEL, Johann Wolfgang, *German Diplomacy and the Sudeten Question before 1938*. In: *International Affairs* 37, 1961, 3, s. 329.

55 HARNA, Josef, *Národnostní politika Hodžovy vlády*. In: KALETA, Petr (ed.), *Národnostní otázka v Polsku a Československu v meziválečném období*. Sborník z mezinárodní vědecké konference, Praha 2005, s. 98–99.

56 BRÜGEL, *Češi*, s. 362.

57 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 69.

58 BENEŠ a kol., s. 90.

59 HARNA, s. 99.

60 RICHTER, Karel, *Češi a Němci v zrcadle dějin. Od nejstarších časů – květen 1938. Svazek 1*, Třebíč 1999, s. 229.

61 KURAL, *Konflikt*, s. 139.

Prezident Beneš si byl vědom nebezpečí, které pro první republiku představovalo sousední Německo. Jako vrchní velitel armády proto záhy rozhodl o vytvoření pásma obranného opevnění na československo-německých hranicích, zejména v oblasti sahající od Krkonoš po Ostravu.⁶² S budováním této zóny úzce souvisel zákon č. 131/1936 Sb. o obraně státu z 13. května 1936.⁶³ Tato doba byla zlomová rovněž pro SdP, jež se v létě 1936 definitivně oprostila od napojení na KB a nastoupila cestu nesporného zaměření na nacistickou Německou říši.⁶⁴ Do upraveného vedení strany následně vedle Konrada Henleina, který se od KB velmi rychle přeorientoval na nacionálně socialistickou frakci, pronikl jako jeho zástupce Karl Hermann Frank, jenž se těšil velké důvěře ze strany Adolfa Hitlera. Henlein svou pozici posílil během letních olympijských her, které se v roce 1936 konaly v Berlíně a během nichž mu německý kancléř poskytl slyšení.⁶⁵

Ve druhé polovině roku 1936 tvořily zásadní milníky v československo-sudetoněmeckých vztazích dva projevy premiéra Milana Hodži – s prvním z nich předstoupil 10. listopadu před Poslaneckou sněmovnu a s druhým 7. prosince před Senát. V obou proslovech zdůraznil vůli své vlády hledat východisko v menšinové politice v koordinaci s politikou aktivistických, ale i opozičních politických stran, tedy i s SdP. Německé strany tvořící součást vládní koalice v období následujícím po parlamentních volbách v květnu 1935 usilovaly o opětné získání svých voličů, k čemuž jim měla dopomoci politika tzv. novoaktivismu (*Jungaktivismus*).⁶⁶ Jejím směrem se vydali Gustav Hacker za BdL, Hans Schütz za DCV a Wenzel Jaksch za SAP,⁶⁷ kteří požadovali zrovnoprávnění německé minority s československým národem, ovšem i nadále vyjadřovali vůči první republice svou loajalitu.⁶⁸

2.1.1 Snahy o dohodu s Němci ve druhé polovině 30. let

Na sklonku roku 1936 vyběhl Hodža sudetoněmecké strany, aby vypracovaly program, jenž by shrnoval jejich požadavky a který s nimi následně projednával v průběhu ledna

62 DEJMEK, Jindřich, *Edvard Beneš, Československo a Mnichov. Reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*. In: NĚMEČEK, Jan (ed.), *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004, s. 17–19.

63 Zákon č. 131/1936 Sb. dostupný z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1936/035-1936.pdf> [cit. 23. 2. 2016].

64 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 70.

65 KURAL, *Konflikt*, s. 144.

66 KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 18.

67 HARNA, s. 101–102.

68 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 71, KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 20.

příštího roku. V předloženém dokumentu byly obsaženy především problémy hospodářského rázu a kulturní autonomie, zatímco autonomie teritoriální byla opomenuta, protože již v této době byla myšlenka na ni značně zdiskreditována aktivitami SdP.⁶⁹ Československá veřejnost byla o probíhajících rozhovorech se zástupci německé minority informována prostřednictvím Hodžova rozhlasového projevu z 24. ledna 1937. O tři dny později aktivistické strany vydaly memorandum, kde demonstrovaly ochotu dospět s vládou k dohodě v menšinové otázce. Poprvé se tady ovšem objevila žádost, aby byli sudetští Němci vedle Čechů a Slováků nově akceptováni jako další státní národ.⁷⁰ SdP novoaktivistický postup odmítla.⁷¹

Reakce československé vlády na lednové memorandum byla sestavena a schválena teprve 18. února 1937, o dva dny později byla zveřejněna.⁷² Takzvaná únorová dohoda, jak se dokument začal brzy označovat, korespondovala s většinou německých požadavků,⁷³ přestože měla jeden zásadní nedostatek – neobsahovala žádný časový harmonogram plnění deklarovaných principů.⁷⁴ Kromě německé minority se únorová dohoda vztahovala rovněž na příslušníky jiných národnostních menšin, kteří žili v Československé republice.⁷⁵

Konrad Henlein tento vládní dokument označil 28. února 1937 při svém projevu na Německém dnu v Ústí nad Labem za insuficientní⁷⁶ a 2. března poprvé otevřeně vyslovil svůj požadavek na zřízení teritoriální autonomie pro sudetské Němce (zatím ještě v rámci Československé republiky) a jejich akceptování jako právnické osoby.⁷⁷ Vedení SdP se v této době rozhodlo, že československé vládě předloží vlastní program, jenž měl podle představ Henleinových stoupenců sloužit jako základní kámen pro budoucí československo-sudetoněmecké vyrovnání. Jednalo se o kolekci šesti návrhů zákonů, která byla před československým Národním shromážděním prezentována 27. dubna 1937.⁷⁸ Tento projekt nezastřeně počítal se změnou tehdejšího ústavního uspořádání Československa, a proto se žádný ze zákonů nakonec nedočkal ani

69 PETRÁŠ, *Menšiny*, s. 247.

70 RICHTER, *Češi a Němci 1*, s. 231–232.

71 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 353.

72 NĚMEČEK a kol., s. 29.

73 KURAL, *Konflikt*, s. 154.

74 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 355.

75 KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 25.

76 Tamtéž.

77 PETRÁŠ, *Menšiny*, s. 249.

78 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 356.

projednání v parlamentu.⁷⁹

Československá vláda si i přes odmítnutí návrhů SdP z dubna 1937 uvědomovala, že vzhledem k rozsáhlé voličské základně Sudetoněmecké strany je nutné se s jejím vedením pokusit o dohodu týkající se národnostní otázky. Premiér Hodža proto vybídl Konrada Henleina, aby jej 16. září 1937 navštívil v jeho vile.⁸⁰ Výsledek schůze každý z mužů chápal jinak. Hodža ji pokládal za pozitivní výsledek své politiky a domníval se, že s SdP bude možné učinit dohodu.⁸¹ Henlein naproti tomu zaslal 19. listopadu 1937 tajný dopis Adolfu Hitlerovi, v němž se zcela jasně vyjádřil, že je nakloněn připojení českých zemí k Německé říši.⁸² Od této doby byla politika SdP zcela poplatná plánům československého největšího souseda, které byly nastíněny v průběhu tajného zasedání nejvyšších státních a vojenských činitelů Německé říše v Berlíně 5. listopadu 1937. Průběh schůze byl zanesen do takzvaného Hossbachova protokolu (nazvaného podle jeho autora, plukovníka Friedricha Hossbacha).⁸³ Německý kancléř tehdy zřetelně formuloval potřebu zabezpečit pro německý národ dostatečně velký „životní prostor“, jehož mělo být dosaženo válečnou silou. Třetí říše měla nejprve opanovat Československo a Rakousko. Podle protokolu je očividné, že v době konání schůze Hitler ještě nepočítal se sudetoněmeckým vlivem. Patrně jej do svých úvah začlenil až po již zmíněném Henleinově dopisu. Téhož dne, kdy ho Hitler obdržel, přijal německý kancléř v Berchtesgadenu⁸⁴ čelného stoupence britské politiky *appeasementu*, lorda Halifaxe, jenž se sice vyjádřil zamítavě k nárokům, které nacistické Německo vznášelo v prostoru střední Evropy, ale na druhé straně reorganizaci tohoto prostoru výslovně nezavrhl. Pouze žádal, aby byly všechny změny a problémy, včetně národnostní otázky v Československu, řešeny nevojenskými prostředky.⁸⁵ I přesto ovšem vrcholní britští představitelé preferovali v případě sudetoněmecké národnostní minority ještě řadu měsíců spíše cestu autonomie.⁸⁶

79 KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 26–27.

80 KURAL, *Konflikt*, s. 163.

81 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 385.

82 FILÍPEK, Jan, *Mnichov 1938. Hra o Československo*, Praha 2001, s. 60.

83 GEBHART, Jan, *Rok zkoušek a zklamání. Československo od jara 1938 do jara 1939*, Praha 1990, s. 1.

84 KURAL, *Konflikt*, s. 164–166.

85 BENEŠ a kol., s. 102, CRAIG, Gordon A., *High Tide of Appeasement. The Road to Munich, 1937–38*. In: *Political Science Quarterly* 65, 1950, 1, s. 23.

86 KURAL, *Konflikt*, s. 166.

2.1.2 Rok 1938

S koncem roku 1937 již bylo zcela zřejmé, že SdP se stala vykonavatelem zvláště Hitlerovy politiky směřující k rozbití územně-politického uspořádání, které bylo stanoveno po první světové válce. K záměrům, jež Hitler stanovil 5. listopadu 1937, se poprvé otevřeně přihlásil 4. února 1938 během schůze říšského sněmu v Krollově opeře v Berlíně, kde konstatoval, že vzhledem k dobudování nacionálně socialistického zřízení v Německé říši se nyní mohou její hlavní reprezentanti soustředit na řešení problémů souvisejících obzvláště s příslušníky německého národa žijícími za hranicemi své mateřské země.⁸⁷ O dva týdny později, 18. února, byl rozeslán okresním úřadům oběžník varující před dalším Hitlerovým proslovem, který se měl odehrát 20. února. Podle něj se mělo zabránit možnosti vyslechnout kancléřovu řeč na veřejnosti prostřednictvím rozhlasu, ačkoli nebylo pokládáno za nezbytné, aby byl poslech zakázán plošně.⁸⁸ Hitler tehdy ve svém projevu prohlásil, že nalezení východiska v případě německých obyvatel Československa a Rakouska je naléhavým problémem, jenž je nutné vyřešit v co nejkratším časovém horizontu.⁸⁹

První krok říšskoněmecký kancléř učinil záhy – stal se jím takzvaný anšlus Rakouska. Ještě 10. března 1938 upozorňoval tehdejší britský ministr zahraničí lord Halifax svého německého kolegu Joachima von Ribbentropa na možné nebezpečí podobné akce.⁹⁰ Již dva dny poté se německá armáda začala zmocňovat Rakouska.⁹¹ Tím byla porušena ustanovení versailleské i saint-germainské mírové smlouvy z doby po první světové válce, kterými bylo spojení těchto dvou států zapovězeno.⁹² Ještě 12. března 1938 byl vydán oběžník upozorňující na nutnost počínat si při cenzuře zpráv nekompromisně, aby je následně jiné státy nemohly zneužít proti Československu.⁹³ Pod dojmem anšlusu byla uzavřena kapitola sudetoněmecké aktivistické politiky – BdL a DCV zanikly a téměř všichni jejich zástupci v Národním shromáždění vstoupili do poslaneckého a senátního klubu SdP. Pouze DSAP nátlaku odolala, přestože po podání demise Ludwigem Czechem již nebyl žádný představitel této strany do vlády

87 KURAL, *Češi, Němci*, s. 94.

88 Oběžník prezidia zemského úřadu v Praze č. 10 963 z 18. února 1938, SOkA Chomutov, Okresní úřad Chomutov, I (1896–1938) (dále jen OÚCH), 1.

89 KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 31.

90 CRAIG, s. 25.

91 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 390.

92 NÁLEVKA, *Světová politika*, s. 9–10.

93 Oběžník prezidia zemského úřadu v Praze č. 16 085 z 12. března 1938, SOkA Chomutov, OÚCH, 1.

přizván.⁹⁴ Zároveň bylo prodloužení hranic s Německem pro Československou republiku problematické z hlediska její účinné obrany a také kvůli možnému přerušení obchodních styků se západními státy.⁹⁵

Pět dní po připojení Rakouska k Německé říši se Konrad Henlein a Karl Hermann Frank konečně setkali v Berlíně s Hitlerem. Kancléř při tomto shledání formuloval záměr vypořádat se se sudetoněmeckou otázkou v blízké budoucnosti. S tím souvisel taktéž jeho pokyn zástupcům SdP, aby po československé vládě požadovali takové nároky, které nemohla v rámci tehdejšího ústavního pořádku splnit. Henlein po vyslechnutí Hitlera shrnul jeho pokyny: „*Musíme vždy požadovat tolik, abychom nemohli být nikdy uspokojeni.*“⁹⁶ Následujícího dne, 29. března 1938, přinesl německý list *Berliner Tageblatt* zprávu o tom, že sudetští Němci by se mohli vzdát práva na sebeurčení jen v případě, že by jim Československá republika poskytla rozsáhlou autonomii.⁹⁷

Tato otázka stála o necelý měsíc později v popředí zájmu sjezdu SdP konaného v Karlových Varech mezi 23. a 24. dubnem 1938.⁹⁸ Konrad Henlein tady vyhlásil osmibodový program (viz Příloha č. 1), v němž strana přijala za své především požadavky autonomie a možnosti svobodně se hlásit k ideologii nacismu.⁹⁹ Největší problém pro československou vládu netvořily požadavky samotné, ale spíše fakt, že SdP je chápala jako minimální, a tak bylo nadmíru pravděpodobné, že v budoucnu k nim budou přibývat stále další a vyhrocenější. Proti sudetoněmeckým nárokům proto Hodžův kabinet veřejně vystoupil s již dříve diskutovaným projektem takzvaného národnostního statusu, jehož prostřednictvím měla být nově upravena existence menšin v Československé republice.¹⁰⁰ Na konci dubna byly s tímto záměrem prostřednictvím memoranda srozuměny také vlády Velké Británie a Francie – jednalo se o „první plán“.¹⁰¹ Podle Francie měla československá vláda vůči sudetským Němcům činit co nejrozsáhlejší ústupky, které ovšem nenaruší celistvost země. Britský kabinet byl toho názoru, že německé minoritě by měla být udělena autonomie, ale stále mělo

94 TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 390–391.

95 RICHTER, *Češi a Němci 1*, s. 246.

96 ROBBINS, Keith G., *Konrad Henlein, the Sudeten Question and British Foreign Policy*. In: *The Historical Journal* 12, 1969, 4, s. 692.

97 *Das Prager Führungs-Chaos*, *Berliner Tageblatt* LXVII, 29. 3. 1938, s. 3.

98 GEBHART, *Rok*, s. 4.

99 ROBBINS, s. 692.

100 KURAL, *Češi, Němci*, s. 96–98.

101 NĚMEČEK a kol., s. 35.

Československo zůstat demokratickým státem, jak stanovovala ústavní listina.¹⁰²

Ve druhé polovině května 1938 se začalo hromadit množství přicházejících zpráv o německých vojenských jednotkách, jež se pohybovaly v blízkosti hranic s Československem. K pražské vládě tyto informace pronikaly částečně z britského velvyslanectví v Berlíně a také od vlastních pozorovatelů situace.¹⁰³ První z nich se do republiky dostala 18. května¹⁰⁴ a o dva dny později byla vyhlášena takzvaná částečná mobilizace týkající se jednoho ročníku zálohy a náhradní zálohy a také některých specialistů, přestože podle sdělení ČTK se o mobilizaci ve skutečnosti nejednalo, neboť o ní rozhodl jen ministr národní obrany František Machník.¹⁰⁵ Co se týče mezinárodních ohlasů květnové mobilizace, Velká Británie 24. května upozornila pražskou vládu, že kvůli Československu odmítá být zavlčena do války s Německou říší.¹⁰⁶ V obdobném duchu se nesla také zpráva z téhož dne, jež byla publikována v *Berliner Tageblatt*.¹⁰⁷ Stejného dne, kdy bylo Československo uvedeno do vojenské pohotovosti, obdržel Adolf Hitler od maršála Wilhelma Keitela první znění rozkazu pro plán říšskoněmecké agrese vůči Československé republice, který vešel ve známost jako Případ Zelený (*Fall Grün*).¹⁰⁸ Již 30. května však byla tato směrnice mírně upravena, když v ní bylo slovo „není“ nahrazeno výrazem „je“: „*Je mým nezměnitelným rozhodnutím rozbít Československo v dohledné době vojenskou akcí.*“¹⁰⁹

Jednání se zástupci Sudetoněmecké strany mezitím pokračovala, nicméně SdP nebyla ochotna k učinění jakékoli dohody s československou vládou a jen vyčkávala na další pokyny z Německa. Její představitelé odevzdali 8. června 1938 Hodžovi nový návrh na úpravu postavení národnostních menšin vycházející z karlovarských požadavků pod názvem *Skizze über Neuordnung der innerstaatlichen Verhältnisse der Tschechoslowakei auf Grund der acht Punkte aus der Rede des Vorsitzenden der Sudetendeutschen Partei, Konrad Henlein, in Karlsbad am 24. April 1938*.¹¹⁰ Plán

102KURAL, *Konflikt*, s. 173–174.

103BRÜGEL, *Češi*, s. 485, KURAL, *Češi, Němci*, s. 101.

104LUKES, Igor, *The Czechoslovak Partial Mobilization in May 1938. A Mystery (almost) Solved.*

In: *Journal of Contemporary History* 31, 1996, 4, s. 706.

105Armáda zajišťuje klid, Praha 21. května 1938, SOKA Chomutov, OÚCH, 2.

106BENEŠ a kol., s. 104.

107Chamberlains *Erklärung über die Frage Tschechoslowakei*, *Berliner Tageblatt* LXVII, 24. 5. 1938, s. 1.

108KURAL, *Češi, Němci*, s. 100.

109KURAL, *Konflikt*, s. 178.

110TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 418–420, KURAL, *Konflikt*, s. 181.

naprosto odporoval tehdejší ústavě, ale vláda se i přesto snažila vyjít sudetoněmeckým nárokům vstříc, ačkoli teritoriální autonomii nadále odmítala přijmout. V této době pokračovaly horečné přípravy národnostního statutu, jenž byl vládou schválen teprve 26. července a který bývá považován za takzvaný druhý plán.¹¹¹ Dva dny poté byl dokument postoupen SdP.¹¹² Navzdory značným ústupkům, na něž byla československá vláda ochotna přistoupit (z hlediska postavení menšin by se v zásadě obnovilo právní uspořádání, jaké platilo v dobách Rakousko-Uherska), SdP 1. srpna 1938 národnostní statut zavrhl.¹¹³

V nastalé atmosféře bylo evidentní, že pražská vláda nebude schopna najít se sudetoněmeckými zástupci společnou řeč. Velká Británie proto přikročila k neobvyklému kroku, když vrcholným představitelům Československa navrhla, že do země vyšle nestranného prostředníka.¹¹⁴ Od 3. srpna do 16. září tak v republice pobýval lord Walter Runciman.¹¹⁵ Při svém příjezdu byl na nástupišti očekáván pouze úředníky a novináři, zatímco před budovou nádraží se shromáždilo několik stovek lidí.¹¹⁶ Jeho zásluhou se Sudetoněmecká strana dostala ve vyjednáváních na stejnou úroveň, jakou zaujímala československá vláda, a *de facto* tak byla mezinárodně uznána skutečnost, že SdP oficiálně zastupuje celou německou národnostní minoritu nacházející se na území první republiky. Na počátku se jednání se zástupci obou znesvářených stran nesla v duchu rozprav o předloženém návrhu národnostního statutu, ale Karl Hermann Frank a Ernst Kundt záhy oznámili,¹¹⁷ že nadále je SdP ochotna rokovat pouze v případě, že bude za výchozí platformu považován karlovarský program z dubna 1938.¹¹⁸

Ve druhé polovině srpna se dialogu s Němci ujal namísto vlády prezident Beneš. V této době se také do jednání zapojil Konrad Henlein, který se setkal s lordem Runcimanem 18. srpna nedaleko Jirkova a 22. srpna v Mariánských Lázních. Teprve

111PETRÁŠ, *Menšiny*, s. 257–258.

112TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 478.

113PETRÁŠ, *Menšiny*, s. 258.

114GEBHART, *Rok*, s. 8.

115BRÜGEL, Johann Wolfgang, *Der Runciman-Bericht*. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 26, 1978, 4, s. 653.

116Lord Runciman in Prag eingetroffen, Deutsche Allgemeine Zeitung LXXVII, 4. 8. 1938, s. 1.

117Konrad Henlein jakožto předseda SdP neměl paradoxně v úvodních jednáních figurovat, ale měl do nich zasáhnout teprve ve chvíli, kdy se bude definitivně rozhodovat o budoucím postavení národnostních menšin v Československu. RICHTER, Karel, *Češi a Němci v zrcadle dějin. Květen 1938 – do dnešní doby. Svazek 2*, Třebíč 1999, s. 19.

118TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 537.

po těchto rozhovorech byl britský zprostředkovatel ochoten uvažovat o možnosti změny hranic mezi Československem a Německou říší.¹¹⁹ Henlein tehdy předložil program SdP složený ze sedmi bodů, na jejichž základě měla napříště československá vláda se sudetskými Němci jednat. Pod taktovkou Beneše pak vznikl takzvaný třetí plán, jenž odsunul předchozí národnostní statut i německou *Skizze* do pozadí. Ačkoli Beneš svým projektem přistoupil na všechny sudetoněmecké požadavky, odmítl přikročit k destabilizaci integrity Československé republiky.¹²⁰ Karl Hermann Frank po seznámení s plánem konstatoval: „*Proboha, vždyť oni nám dali všechno!*“¹²¹ I přesto jej však SdP po poradě s Hitlerem nepřijala, což reprezentantům Československa sdělila 2. září 1938.¹²² Henlein musel podle kancléřových instrukcí hovory s pražskou vládou a prezidentem zdržovat, aby mohlo dojít k zostření poměrů až po sjezdu NSDAP, jenž se měl konat v Norimberku během druhé zářijové dekády. SdP proto kontrovala Benešův třetí plán vlastním návrhem pod označením *Entwurf eines Protokolles, in dem der Verhandlungsmodus hinsichtlich der Regelung der Angelegenheiten zwischen der tschechoslowakischen Regierung und der Sudetendeutschen Partei vereinbart ist.*¹²³

Protože třetí plán nakonec odmítla i mise lorda Runcimana, Beneš se sám ujal sestavení nového, v pořadí již čtvrtého plánu s názvem Návrh o postupu jednání ohledně úpravy národnostních otázek, který schválila vláda 5. září 1938. Na jeho základě měla být československou stranou akceptována většina požadavků z osmi karlovarských bodů. S takto koncipovaným projektem již byl ochoten souhlasit lord Runciman i umírněná část SdP.¹²⁴ Ústupky ze strany vedení republiky byly skutečně rozsáhlé, a proto je Henlein nemohl bezdůvodně zavrhnout. Záminkou se mu nakonec stal konflikt v Moravské Ostravě ze 7. září, kdy bylo uvězněno několik zástupců SdP. Henlein dal následně najevo, že rozhovory s československou vládou je ochoten obnovit teprve po norimberském sjezdu NSDAP.¹²⁵

Na stranickém shromáždění vystoupili 12. září 1938 se svými projevy, které byly namířeny nejen proti Československé republice obecně, ale i proti samotnému prezidentu Benešovi, Hitler a vrchní velitel *Luftwaffe* Hermann Göring. Oba rétoři tak

119GEBHART, *Rok*, s. 10.

120TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 537–540.

121PETRÁŠ, *Menšiny*, s. 261.

122Tamtéž, KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 120–121.

123KURAL, *Konflikt*, s. 187.

124KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 120–121.

125GEBHART, *Rok*, s. 13, TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 550–551.

usilovali o uznání práva na sebeurčení sudetských Němců ze strany československých vládních míst.¹²⁶ V jejich důsledku proběhla během následující noci v pohraničí řada incidentů vyprovokovaná přívrženci SdP, jež byla namířena proti zdejšími úřadům i lidem české národnosti.¹²⁷ Srážky brzy přerostly v pokus o sudetoněmecký puč v těchto oblastech, který se ale celkově nedočkal natolik masové podpory, aby znamenal pro Československou republiku výraznější riziko. Sudetoněmecké snahy byly zmařeny během jediného dne, třebaže vojáci ani policisté nesměli využívat zbraně. Během 13. září byly například v Chomutově vyobrazeny na spoustě českých staveb hákové kříže.¹²⁸ Téhož dne přijeli z norimberského sjezdu zpět do Československa Henlein a Frank. Kvůli zajištění bezpečnosti se pražská vláda uchýlila k vyhlášení stanného práva v osmi okresech při hranicích s Německem.¹²⁹ Vůdci SdP proto z Aše vrcholné představitelé Československé republiky vyzvali, aby upustili od přijatých opatření. Ultimátum pochopitelně nebylo vyslyšeno a naopak 16. září byla zakázána činnost SdP, a proto se její vedení urychleně stáhlo z Československa.¹³⁰

Republiku stejného dne opustila taktéž mise lorda Waltera Runcimana. Ihned po návratu do Londýna se sešel s britským premiérem Nevillem Chamberlainem, kterému referoval o své zahraniční cestě. Zmínil se rovněž o svém posledním rozhovoru s Benešem, s nímž rozmlouval o možném plebiscitu v pohraničních oblastech, který však československý prezident považoval za nerealizovatelný.¹³¹ Lord Runciman 21. září 1938 zaslal Benešovi dopis, v němž konstatoval, že za neúspěch jednání se sudetskými Němci mohou právě oni. Prezident podle jeho názoru udělal maximum pro to, aby byla pro budoucí soužití s menšinami nalezena co nejvhodnější platforma, kvůli níž zašel ve čtvrtém plánu až na pokraj možností republiky. Nicméně i přesto Runciman vyjádřil své osobní sympatie pro úsilí sudetských Němců,¹³² kteří v této době již zcela jasně sledovali svůj cíl *Heim ins Reich*, podle nějž jednoznačně požadovali začlenění značné části československého pohraničí do Německé říše.¹³³

Z hlediska vývoje směřujícího k mnichovské konferenci je však nutné vrátit

126KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 267, BENEŠ a kol., s. 106.

127NĚMEČEK a kol., s. 39.

128VACHATA, Zdeněk, VÍTEK, Vladimír, *K situaci na okrese Chomutov v roce 1938 (do obsazení pohraničí, Chomutov 1968, s. 12.*

129Vyhláška o stanném právu z 15. 9. 1938, SOkA Chomutov, OÚCH, 3.

130RICHTER, *Češi a Němci 2*, s. 28–31.

131BRÜGEL, *Runciman*, s. 653–654.

132KUKLÍK, NĚMEČEK, s. 268–269.

133BENEŠ a kol., s.107.

se znovu o několik dní zpět. Již 15. září 1938 totiž Chamberlain přiletěl do Německa, aby se v Berghofu poblíž Berchtesgadenu sešel s Adolfem Hitlerem. Britský premiér tehdy německému kancléři přislíbil, že se přičiní o francouzské a především československé uznání bezprostředního odstoupení pohraničních území Německu.¹³⁴ Chamberlain se po jednání vrátil zpět do své vlasti, kde se 18. a 19. září sešel se zástupci Francie, jejíž premiér Édouard Daladier s jeho stanoviskem nejprve zásadně nesouhlasil. Jeho hlavní argument tvořily pangermánské cíle Německa, které sice nyní chtělo získat území nacházející se východně od něj, ale později by se mohlo vydat na válečnou cestu, podobně jako nyní proti Československu a dříve Rakousku, právě proti Francii a Velké Británii. Na druhé straně ovšem připustil, že pro jeho zemi by nebylo jednoduché poskytnout Československé republice vojenskou pomoc v případě konfliktu s jejím západním sousedem, přestože s ní Francie měla uzavřenou spojeneckou smlouvu.¹³⁵

Jakmile se Chamberlainovi podařilo sjednotit se svým francouzským protějškem názory na budoucí podobu Československa, Beneš obdržel návrh na odstoupení částí pohraničí, jež byly osídleny z více než 50 % německým obyvatelstvem (viz Příloha č. 2).¹³⁶ Československá vláda tuto koncepci okamžitě zavrhl, což tehdejšími západními vyslancům v Praze, Basilu Newtonovi a Victoru de Lacroixovi, oznámil ministr zahraničí Kamil Krofta. Vzápětí se tito dva delegáti v noci na 21. září 1938 domáhali přijetí britsko-francouzského plánu. Na základě nátlaku se nakonec vláda i prezident rozhodli, že se podrobí, a návrh akceptovali.¹³⁷

Proti rozhodnutí vedoucích reprezentantů republiky se ještě 21. září vzbouřil československý lid. Večer se konala demonstrace v Praze na Hradčanech a situace vygradovala následujícího dne generální stávkou, jež skončila manifestací u Rudolfiny, kde mělo své sídlo Národní shromáždění. Přímým následkem byl konec činnosti vlády Milana Hodži, která byla nahrazena kabinetem generála Jana Syrového.¹³⁸ V tomto okamžiku jednal podruhé Chamberlain s Hitlerem, tentokrát v bonnské městské části Bad Godesberg. Britský premiér se domníval, že pouze oznámí německému kancléři rozhodnutí československé vlády, ale byl překvapen. Pro Hitlera již nebyly požadavky

---

134CRAIG, s. 32.

135KURAL, *Konflikt*, s. 193–194.

136SEIBT, Ferdinand, *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha 1996, s. 317.

137GEBHART, *Rok*, s. 18, NĚMEČEK a kol., s. 45–46.

138KURAL, *Konflikt*, s. 198, SEIBT, s. 318.

vznesené v Berchtesgadenu aktuální a domáhal se nových ústupků, o nichž se dříve nezmiňoval (viz Příloha č. 3).¹³⁹ Tyto nároky ovšem byly neúměrné nejen pro Československou republiku, ale i pro britskou a francouzskou vládu. Prostřednictvím svých vyslanců proto vzkázaly československé vládě, že jí nebudou nadále svými postoji bránit ve vyhlášení všeobecné mobilizace,¹⁴⁰ ke kterému se Syrového kabinet uchýlil ve večerních hodinách 23. září 1938.¹⁴¹

Brzy se však projevila nestálost Chamberlainova stanoviska. Tři dny po vyhlášení československé mobilizace se se zástupci Francie dohodl, že v případě německého útoku na Československou republiku jí francouzská armáda pomůže odrazit nepřítele a že Velká Británie a Sovětský svaz s ní budou spolupracovat. Současně ale zahájil další jednání s Hitlerem, kterého posléze 27. září ubezpečil, že bude moci československé pohraničí připoutat k Německu i bez vypuknutí války.¹⁴² Téhož dne Chamberlain zaslal do Československa nótu, v níž byli jeho představitelé vyzváni, aby uznali Hitlerovy požadavky z Godesbergu, jinak situace povede k „*invazi a rozdělení*“.¹⁴³

Do řešení situace zasáhl italský fašistický diktátor Benito Mussolini, jenž předestřel Hitlerovi možnost uspořádání konference, která by konečně rozhodla o budoucím osudu československého pohraničí. Jednání bylo zahájeno 29. září 1938 v Mnichově za přítomnosti zástupců čtyř mocností.¹⁴⁴ V brzkých ranních hodinách 30. září pak byla parafována takzvaná mnichovská dohoda, jež někdy bývá přirovnávána k formě diplomacie před první světovou válkou, kdy rovněž o osudu malých států rozhodovaly evropské velmoci.¹⁴⁵ Na jejím základě bylo Československo povinováno předat Německé říši pohraniční území s nadpolovičním podílem německého obyvatelstva.¹⁴⁶ Své podpisy pod ni připojili Chamberlain, Daladier, Mussolini a Hitler. Dva posledně jmenovaní záhy z jednacího sálu odešli, kdežto představitelé západních států sdělili výsledky rokování československým zástupcům,

139RICHTER, *Češi a Němci 2*, s. 42.

140MRÁZEK, Josef, *Mnichov a jeho důsledky z pohledu mezinárodního práva*. In: NĚMEČEK, Jan (ed.), *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004, s. 353.

141GEBHART, *Rok*, s. 22.

142KURAL, *Konflikt*, s. 202.

143CRAIG, s. 35.

144KURAL, *Češi, Němci*, s. 148.

145MCDONOUGH, Frank, *Chamberlain and the Czech Crisis of 1938. A Case Study in the Role of Modality in the Conduct of International Relations*. In: NĚMEČEK, Jan (ed.), *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004, s. 93.

146BENDA, *Útěky*, s. 54.

vyslanci Vojtěchu Mastnému a tajemníkovi ministra zahraničí Hubertu Masaříkovi, kteří dosud dleli v předpokoji, protože jim nebyl povolen na přímá jednání přístup.¹⁴⁷ Chamberlain se následně vrátil do své vlasti s pocitem úlevy: „*Věřím, že je to mír pro naši dobu.*“¹⁴⁸ Daladier naproti tomu nevěděl, s jakými reakcemi se ve své domovině setká.¹⁴⁹

2.2 Druhá republika

Ještě 30. září 1938 československý prezident Edvard Beneš a vláda generála Jana Syrového deklarovali přijetí mnichovské dohody. Rozhodnutí tlumočil vyslancům Velké Británie, Francie a Itálie ministr zahraničí Kamil Krofta v Černínském paláci v Praze: „*Jménem prezidenta a své vlády prohlašuji, že se podrobujeme rozhodnutí, k němuž došlo v Mnichově bez nás a proti nám.*“¹⁵⁰ Od následujícího dne probíhalo systematické obsazování dříve československého pohraničí Němci.¹⁵¹ Na základě rozhodnutí čtyř velmocí se Německá říše zmocnila necelých 28 943 km²,¹⁵² na nichž žily 3 653 292 obyvatel (viz Příloha č. 4).¹⁵³

Již 5. října 1938 se rozhodl abdikovat prezident Beneš,¹⁵⁴ který nakonec 22. října opustil druhou Československou republiku.¹⁵⁵ Jeho demise byla vynucena tehdejšími okolnostmi, protože Hitlerova Německá říše na něj vykonávala trvalý nátlak. Beneš sice nakonec naléhání neodolal a rezignoval, nicméně Československo tím nezachránil, neboť v Mnichově byla zúčastněnými velmocemi dojednána pouze čtyři pásma určená k odstoupení, kdežto pátá zóna měla být vymezena mezinárodním výborem a následně na ní měl proběhnout plebiscit, v němž by se tamní obyvatelé rozhodli, zda chtějí (nebo naopak nechtějí) být připojeni k Německu. Protože však Beneš odstoupil z prezidentského postu až po páté hodině odpolední, a nikoli dříve, jak chtěla německá reprezentace, Hitler od možnosti lidového hlasování upustil a sám stanovil nové hranice

147RICHTER, *Češi a Němci 2*, s. 50–52.

148MCCLOUGHLIN, Kate, *Voices of the Munich Pact*. In: *Critical Inquiry* 34, 2008, 3, s. 544.

149AULACH, Harindar, *Britain and the Sudeten Issue, 1938. The Evolution of a Policy*. In: *Journal of Contemporary History* 18, 1983, 2, s. 251.

150GEBHART, *Rok*, s. 28.

151GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004, s. 15.

152Tamtéž, s. 26.

153TÓTH, NOVOTNÝ, STEHLÍK, *Národnostní menšiny v Československu*, s. 582.

154MCCLOUGHLIN, s. 553.

155PAVLÍČEK, Václav, *O dekretech prezidenta republiky*. In: MATĚJKA, Dobroslav (ed.), *Právní aspekty odsunu sudetských Němců*, Praha 1996, s. 43.

s Československem.¹⁵⁶

V průběhu mnichovské konference bylo stanoveno, že za rozhodující pro zábor pohraničních oblastí nebude považováno sčítání obyvatel z roku 1930 (viz Příloha č. 5), tedy poslední předmnichovské, nýbrž z roku 1910. Tím ovšem byla Československá republika značně znevýhodněna, protože odstoupení se tak týkalo nejen převážně sudetoněmeckých, ale i ryze českých teritorií.¹⁵⁷ Vedle Německé říše projevil o část československého území zájem rovněž Polsko a Maďarsko.¹⁵⁸

Mezi druhou Československou republikou a Německem byla 20. listopadu 1938 podepsána Smlouva o otázkách státního občanství a opce,¹⁵⁹ na jejímž základě sudetští Němci, mající k 10. říjnu 1938 bydliště v oblastech spadajících pod německý zábor, získali automaticky německé státní občanství. Naopak Češi z těchto území mohli odejít do „zbytkového“ Československa a optovat pro jeho státní příslušnost. Podobnou možnost měli také Němci z druhé republiky, kteří mohli nabýt německé občanství a přestěhovat se do obsazeného pohraničí.¹⁶⁰ Den poté byla podepsána také smlouva o hranicích s Německem (viz Příloha č. 6), přestože k jejich nejrůznějším úpravám docházelo až do března 1939.¹⁶¹

V těchto dnech se na půdě československého parlamentu jednalo o autonomii Slovenska a Podkarpatské Rusi. Příslušné ústavní zákony č. 299/1938 Sb.¹⁶² a 328/1938 Sb.¹⁶³ vstoupily v platnost 23. listopadu a od tohoto data se v názvu státu psala pomlčka – nyní existovala Česko-Slovenská republika.¹⁶⁴ O týden později proběhla volba nové hlavy státu, kterou se stal dosavadní prezident Nejvyššího správního soudu Emil Hácha. Právě Hácha a druhorepublikový ministr zahraničí František Chvalkovský byli později v polovině března 1939 po vyhlášení samostatného Slovenského štátu přijati v Berlíně Adolfem Hitlerem, jenž je odměřeně seznámil se skutečností, že podle jeho názoru

156KURAL, Václav, *Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, Praha 1994, s. 7, GEBHART, KUKLÍK, s. 19–24.

157UHLÍŘ, Jan Boris, *O co jsme přišli po Mnichovu*. In: *Historický obzor* 10, 1999, 9–10, s. 221–222.

158GEBHART, *Rok*, s. 30.

159Do Sbírký zákonů a nařízení byla tato smlouva vtělena pod č. 300/1938 Sb. Dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7358&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 26. 3. 2016].

160NĚMEČEK a kol., s. 58.

161BENDA, *Útěky*, s. 55.

162Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. dostupný z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7357&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 26. 3. 2016].

163Ústavní zákon č. 328/1938 Sb. dostupný z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7386&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 26. 3. 2016].

164GEBHART, KUKLÍK, s. 88.

politika pražské vlády nekoresponduje se záměry Německa. Říšský kancléř tudíž došel k závěru, že bude nutné podrobit si vojensky celé české země.¹⁶⁵ Večer 15. března 1938 Hitler dorazil na Pražský hrad (viz Příloha č. 7)¹⁶⁶ a následujícího dne vydal Výnos o Protektorátu Čechy a Morava.¹⁶⁷

2.3 Geneze myšlenky odsunu

Nedlouho poté, co dosavadní prezident Edvard Beneš podal na počátku října 1938 demisi, odcestoval z okleštěného Československa do zahraničí, aby jeho přítomnost nepodněcovala Hitlerovo Německo k dalším územním požadavkům. Nejprve se uchýlil do Londýna¹⁶⁸ a následně přesídlil do Chicaga, kde se jako tamější profesor na univerzitě dozvěděl o okupaci zbytku Česko-Slovenské republiky v březnu 1939. Zde pronesl 8. června 1939 svou řeč o tom, že jeho budoucím cílem je dosáhnout obnovení původní podoby Československé republiky a anulování mnichovské dohody, kterou ostatně zřízením Protektorátu Čechy a Morava porušil sám Hitler.¹⁶⁹ Ještě v době předmnichovské se Beneš jal vytvořit nepříliš známý „pátý plán“, který byl představen 17. září 1938 v Paříži ministrem sociální péče Jaromírem Nečasem tamnímu premiérovi Léonu Blumovi. Tento utajený projekt spočíval v ochotě předat Německu některé pohraniční oblasti zahrnující celkově 800 000 až 900 000 Němců, ovšem pouze v případě, že se Hitlerova říše ujme dalšího přibližně milionu občanů německé národnosti, avšak podobně jako předchozí návrhy se ani tento nesetkal s úspěchem.¹⁷⁰

Po mnichovské konferenci již bylo naprosto zřejmé, že menšinová smlouva uzavřená v rámci versailleského mírového systému po první světové válce nemůže v Československu nadále sloužit ku prospěchu národnostních minorit, protože stojí proti zájmům státotvorného národa a proti státní svrchovanosti.¹⁷¹ Podobně uvažovali také lidé z britského *Royal Institute of International Affairs*, kteří v květnu 1940 připravili memorandum pro tamní ministerstvo zahraničí, v němž se uvádělo, že do budoucna nejsou podobné závazky myslitelné, a proto bude nutné najít v otázce národnostních

165GEBHART, *Rok*, s. 38–49.

166GEBHART, KUKLÍK, s. 246.

167Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava dostupný z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/028-1939.pdf> [cit. 26. 3. 2016].

168BROWN, s. 607.

169BRÜGEL, *Die Aussiedlung*, s. 137–138.

170BRANDES, Detlef, *Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*, Praha 2002, s. 21.

171KAPLAN, s. 14.

menšin nové východisko.¹⁷² Totéž pochopil i Edvard Beneš a jeho exiloví spolupracovníci. Svou politikou tudíž brzy začali sledovat dosažení tří principů. V první řadě usilovali o poválečný návrat československého státu do jeho předmnichovských hranic. Druhou platformu představovala zamýšlená spolupráce se Sovětským svazem, jejímž cílem mělo být zajištění republiky před dalším případným ohrožením ze strany Německa. Poslední zásadou pak byly vnitropolitické zásahy, zejména do života národnostních menšin, které by do budoucna zabránily podobné zkušenosti, jakou pro Československo znamenalo mnichovské rozhodnutí.¹⁷³

Beneš se po svém příjezdu do Velké Británie setkal s úlevnými pocity zdejších obyvatel, že nebezpečí války bylo mnichovskou dohodou alespoň prozatím odkloněno. Současně byli Britové mnohdy zajedno v tom, že menšinám by se mělo dostat příležitosti národního sebeurčení. Ze všech faktorů tak vyplývá, že výchozí pozice bývalého československého prezidenta a jeho kolegů v exilu nebyla vůbec jednoduchá.¹⁷⁴ Po vypuknutí druhé světové války se ovšem podařilo v polovině listopadu 1939 sestavit v Paříži Československý národní výbor o sedmi členech, který se dočkal francouzského a posléze 20. prosince i britského uznání. Nebyli zde ovšem zastoupeni žádní politici z řad sudetoněmeckých demokratických exulantů.¹⁷⁵ Již v této době Beneš nicméně jednal s vedením DSAP a předestřel mu možnost přenechání části československého území s německým obyvatelstvem Německu.¹⁷⁶

Po takzvané bleskové válce mezi Německem a Francií, jež 22. června 1940 podepsala dohodu o příměří s Hitlerovou říší,¹⁷⁷ přesídlili zástupci Československého národního výboru do Velké Británie. Tady byla zřízena prozatímní československá vláda, která byla uznána britskou vládou pod vedením sira Winstona Churchilla 21. července 1940. Edvard Beneš se stal exilovým prezidentem. Na druhé straně se ale tomuto provizornímu státnímu zřízení nedostalo potvrzení, že má z právního hlediska nárok na obnovení Československé republiky v jejích předmnichovských hranicích.¹⁷⁸ Téhož dne byla ústavním dekretem č. 1/1940 Úř. věst. čsl. zřízena Státní rada, která měla vládě a prezidentovi sloužit jako poradní orgán.¹⁷⁹ Samotná dekretální pravomoc

172NĚMEČEK a kol., s. 64.

173KAPLAN, s. 5.

174BROWN, s. 607.

175BRÜGEL, *Die Aussiedlung*, s. 139.

176BRANDES, *Alternative*, s. 227.

177NÁLEVKÁ, Vladimír, *Druhá světová válka*, Praha 2003, s. 46.

178BROWN, s. 608–609.

179Celé znění ústavního dekretu č. 1/1940 Úř. věst. čsl. o ustavení Státní rady jako poradního sboru

pak byla zakotvena v ústavním dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čsl. z 15. října, na jehož základě měly být v době prozatímního státního zřízení vydávány namísto klasických zákonů právě dekrety.¹⁸⁰

S odbojovým hnutím v Protektorátu Čechy a Morava se Beneš spojil 26. listopadu 1940 prostřednictvím tajného memoranda, kde konstatoval, že sice nerezignoval na původní hranice republiky, nicméně nejedná se o klíčový problém. Tím bylo podle jeho názoru naopak vytvoření opravdu kompaktního českého území.¹⁸¹ Kvůli němu byl ochoten k dílčím ústupkům ve prospěch Německa spojeným s přestěhováním části německého obyvatelstva do jejich mateřské země; šlo o takzvaný minimální plán. Domácí odbojové organizace naproti tomu operovaly s „maximálním programem“, podle nějž mělo dojít k rozsáhlému odlivu Němců z republiky, které měly zůstat její původní předmnichovské hranice.¹⁸² Vedle těchto českých návrhů se objevil ještě projekt rozpracovaný sudetoněmeckou demokratickou emigrací, jenž počítal se zformováním několika německých žup přímo v rámci obnovené Československé republiky, případně s její plnou federalizací.¹⁸³ Zároveň se již v létě 1939 objevilo memorandum předsedy DSAP Wenzela Jaksche s názvem *Was kommt nach Hitler?*, kde byla naznačena možnost vytvoření středoevropské federace, avšak ta později během konference této strany v Londýně, která se konala 10. března 1940, znovu zmíněna nebyla.¹⁸⁴

Na podzim 1940 proběhla jednání mezi Benešem a Jakschem o případném vstupu sudetských Němců, nacházejících se v exilu, do Státní rady, nicméně mohlo se tak stát jen pod podmínkou, že budou akceptovat právní kontinuitu Československa. Za toto uznání Jaksch požadoval, aby byly dohodnuty nějaké záruky a zásady pro budoucí soužití Čechů a Němců v jednom státě, ale na to Beneš odmítl přistoupit.¹⁸⁵ V říjnu 1940 se z Jakschovy strany vydělila skupina sudetoněmeckých politiků pod vedením Josefa Zinnera, jež se plně postavila za obnovení československých hranic z doby před mnichovskou konferencí. Do jeho skupiny patřili jak bývalí sociální

---

prozatímního státního zřízení ČSR z 21. července 1940 viz *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty*, Brno 2002, s. 81–82.

180 Celé znění ústavního dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15. října 1940 viz tamtéž, s. 93–94.

181 BRANDES, *Alternative*, s. 227–228.

182 STANĚK, Tomáš, *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918–1948)*, Ostrava 1992, s. 24.

183 PEHR, Michal, *Velké, nebo malé Československo? aneb Představy o poválečném uspořádání*. In: *Dějiny a současnost* 32, 2010, 12, s. 30.

184 BRÜGEL, *Die Aussiedlung*, s. 142–143.

185 Tamtéž, s. 144–145.

demokraté, tak někteří komunisté, například Gustav Beuer nebo Karl Kreibich, který se později stal jediným sudetoněmeckým zástupcem ve Státní radě.¹⁸⁶

Prozatímní exilové československé vládě a jejímu prezidentovi se plného uznání ze strany Velké Británie a také Sovětského svazu dostalo teprve po jeho napadení Německem, konkrétně 18. července 1941. Pouze Spojené státy americké měly tuto vládu za provizorní až do 26. října 1942. Zároveň je však nutné zdůraznit, že britská ani americká vláda se stále nevyjadřovaly k případnému akceptování původních československých hranic.¹⁸⁷

V srpnu 1942 se Beneš dočkal velkého zvratu. Churchillova vláda tehdy anulovala mnichovskou dohodu a exilový prezident následně začal usilovat o to, aby přesvědčil západní velmoci o nutnosti poválečného vystěhování německého obyvatelstva z obnoveného Československa. Co se týče Sovětského svazu, jeho kladné stanovisko k případnému odsunu vyjádřil ústně tamní ministr zahraničí Vjačeslav Michajlovič Molotov již v červnu.¹⁸⁸ Jako zásadní vzor pro tuto myšlenku a její potenciální realizaci Benešovi posloužila smlouva uzavřená v Lausanne 24. července 1923, na jejímž základě proběhla po první světové válce rozsáhlá výměna obyvatelstva mezi Řeckem a Tureckem.¹⁸⁹ Zároveň vycházel z toho, že Adolf Hitler sám rozhodl o přesunu německých minorit nacházejících se na území Tyrol, Besarábie nebo Pobaltí.¹⁹⁰

Na britské neuznání mnichovské dohody navázal 29. září 1942 také Francouzský národní výbor pod vedením Charlese de Gaulla, zatímco Itálie ji zneplatnila teprve 26. září 1944.¹⁹¹ V průběhu září 1942 se Edvard Beneš v rozhovoru s britským velvyslancem Philipem Nicholsem dozvěděl, že britská vláda se staví k přesunu německého obyvatelstva za hranice Československa pozitivně, pokud se ukáže jako jediné možné východisko z komplikované situace. O půl roku později, v březnu 1943, prezident ještě jednou žádal o vyjádření v této otázce sovětského velvyslance Alexandra Jefremoviče Bogomolova, byť Molotov se k ní již dříve vyjádřil kladně.¹⁹² V květnu

---

186BROWN, s. 613.

187Tamtéž, s. 609.

188KAPLAN, s. 14–15.

189BEDNÁŘ, Miroslav, *Odsun československých Němců jako závažný předpoklad demokratické a mírové Evropy*. In: HOUŽVIČKA, Václav (ed.), *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno 2012, s. 162.

190STANĚK, *Předpoklady*, s. 22.

191NĚMEČEK a kol., s. 77.

192KAPLAN, s. 15.

Beneš odcestoval do Washingtonu, kde se americký prezident Franklin Delano Roosevelt vyslovil k přesídlení taktéž souhlasně, když řekl, že „*po válce by měl být počet Němců v Československu co nejvíce snížen prostřednictvím odsunu*“.¹⁹³ Náměstek československého ministra zahraničí Hubert Ripka následně informoval o tomto dialogu Bogomolova, jenž se okamžitě snažil zajistit definitivní příslib sovětské podpory myšlenky transferu Němců. Jeho úsilí nepřišlo vniveč, a tak jím Beneš mohl argumentovat při svém posledním rozhovoru s Rooseveltem. Na druhé straně si ovšem během celého svého amerického pobytu dával pozor, aby se k tomuto problému nevyjadřoval ve svých veřejných projevech.¹⁹⁴

Na přelomu podzimu a zimy 1943 se uskutečnila další Benešova zahraniční návštěva, tentokrát v Sovětském svazu, kde byla 12. prosince podepsána spojenecká smlouva.¹⁹⁵ Beneš měl o devět dní později rozhlasový projev vysílaný z Moskvy, kde se poprvé veřejně zcela jasně vyjádřil, že „*budoucí Československo bude jednotným národním státem Čechů, Slováků a karpatskoukrajinského národa*“.¹⁹⁶ Po svém návratu do Londýna exilový prezident 10. ledna 1944 informoval Státní radu, že Sovětský svaz nemá žádné výhrady k dílčím změnám československo-německých hranic.¹⁹⁷ Zároveň se v této době rozhodl, že je načase, aby byl vypracován konkrétní návrh zamýšlených změn po válce. Tehdy se zrodila myšlenka, že by v každé československé obci měla být zajištěna dvoutřetinová většina slovanského etnika. Současně měly být z republiky vystěhovány asi dva miliony Němců s tím, že by jich tu mělo zůstat zhruba 800 000 (maximálně však jeden milion).¹⁹⁸

Již na počátku listopadu 1943 byla v Londýně založena Evropská poradní komise (*European Advisory Council, EAC*),¹⁹⁹ která na sklonku července následujícího roku vyzvala vlády zemí zapojených do antihitlerovské koalice, aby sestavily a v ucelené formě předložily své návrhy toho, jaké by měly být Německu nabídnuty podmínky příměří.²⁰⁰ V této době dala britská vláda československé zřetelně najevo, že není zajedno s dvěma problémy, jež s sebou vystěhování Němců neslo. V první řadě šlo o nesouhlas se záměrem diferencovat mezi provinilými lidmi německé národnosti,

193BROWN, s. 618.

194Tamtéž, s. 618–619.

195NÁLEVKA, *Válka*, s. 169.

196BRÜGEL, *Die Aussiedlung*, s. 152.

197BRANDES, *Alternative*, s. 230.

198BRÜGEL, *Die Aussiedlung*, s. 155–156.

199Tamtéž.

200BRANDES, *Cesta*, s. 260.

kteří měli být z republiky vyhnáni okamžitě po jejím obnovení, a zbylými osobami, jež měly být vysídleny organizovaně. Zároveň Velká Británie požadovala, aby byl odsun z humánních a ekonomických důvodů nejprve schválen velmocemi. Beneš proto domácím odboji v Protektorátu Čechy a Morava sdělil, že bezprostředně po osvobození bývalého území Československé republiky zřejmě řada německých nacistů uprchne, aby se vyhnula případné pomstě. Současně považoval za nutné zbavit se alespoň částečně německého elementu ještě před rozhodnutím velmocí, což v zásadě znamenalo výzvu k pozdějšímu uskutečnění takzvaného divokého odsunu.²⁰¹

Své memorandum týkající se odsunu Němců a Maďarů československá vláda odevzdala 23. listopadu 1944.²⁰² Západní velmoci i Sovětský svaz jeho nutnost akceptovaly, ačkoli oficiální rozhodnutí o transferu ještě učiněno nebylo. Wenzel Jaksch se samozřejmě postavil vůči stanovisku československého exilu odmítavě a začal usilovat o mezinárodní uznání svébytnosti sudetoněmeckého národa, jenž má podle něj právo sám si určit okolnosti své budoucí existence. Naopak skupina sudetoněmecké emigrace soustředěné kolem Josefa Zinnera vydala deklaraci, kde je jasně uvedeno, že všichni sudetští Němci by měli podpořit „*odsun každého německého živlu, který by mohl ohrozit vnitřní i vnější svobodu republiky*“.²⁰³

Po předložení československého memoranda se britský ministr zahraničí Anthony Eden obrátil na Beneše se žádostí, aby vytvořil mapu s vyobrazenými korekturami hranic, na něž byl po válce ochoten přistoupit. Prezident však s jejím zhotovením otálel a nakonec ji předal velvyslanci Nicholsovi teprve poté, co 8. února 1945 Churchillova vláda přislíbila československým exilovým představitelům právo převzít po ukončení konfliktu kontrolu nad všemi oblastmi, které byly po mnichovské konferenci okupovány Německem, Maďarskem a Polskem (viz Příloha č. 8).²⁰⁴

Skutečně závazné rozhodnutí v otázce odsunu německého obyvatelstva z Československa ovšem velmoci do konce druhé světové války v Evropě neučinily. Teprve na konferenci v braniborské Postupimi, jež se konala od 17. července do 2. srpna 1945 na tamním zámku Cecilienhof, byla tato problematika zástupci Velké

201BRANDES, *Alternative*, s. 240.

202BRÜGEL, Johann Wolfgang, *Die sudetendeutsche Frage auf der Postdamer Konferenz*. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 10, 1962, 1, s. 56.

203BROWN, s. 620–621.

204BRANDES, *Alternative*, s. 230–231.

Británie, Spojených států amerických a Sovětského svazu definitivně projednávána. Hlavními jednajícími osobnostmi tady byli Stalin, nový americký prezident Harry Truman, jenž nahradil v dubnu 1945 zesnulého Roosevelta, a zpočátku Winston Churchill, kterého po parlamentních volbách ve Velké Británii nahradil nový premiér Clement Attlee.²⁰⁵

V poslední den své účasti na konferenci, 25. července, zmínil Churchill nutnost prodiskutování v dané době již realizovaného odsunu německého obyvatelstva z Československa. Stalin tuto záležitost považoval za vyřízenou s tím, že transfer již byl proveden a že Němci byli přesídleni do sovětského okupačního pásma v Německu, s čímž Churchill nesouhlasil. Vyřešení této otázky nakonec bylo delegováno na ministry zahraničních věcí tří velmocí, kteří rozhodli o vytvoření speciálního podvýboru, jenž se měl problému odsunu věnovat.²⁰⁶ Transfer byl nakonec na základě usnesení všech tří států z noci z 1. na 2. srpna 1945 akceptován,²⁰⁷ neboť za tehdejších okolností jej velmoci považovaly za neodvratný: „*Tři vlády projednaly otázku se všemi jejími aspekty a uznaly, že přeprava německého obyvatelstva nebo jeho složek, které zůstávají v Polsku, Československu a Maďarsku, do Německa se musí uskutečnit. Jsou zajedno v tom, že každý transport musí probíhat řádným a humánním způsobem.*“²⁰⁸ Účastníci postupimské konference pouze žádali, aby bylo současné živelné vyhánění z Československa zastaveno,²⁰⁹ a to až do doby, kdy Spojenecká kontrolní rada zřízená v Berlíně stanoví další postup.²¹⁰

205CHURANĚ, Milan, *Postupim a Československo. Mýtus a skutečnost*, Praha 2001, s. 61–62.

206BRÜGEL, *Die sudetendeutsche Frage*, s. 60–61.

207CHURANĚ, s. 76.

208BRÜGEL, *Die Aussiedlung*, s. 162.

209HAHNOVÁ, Eva, *Odsuny německého obyvatelstva ve střední a východní Evropě 1939–1949.*

In: HOUŽVIČKA, Václav (ed.), *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno 2012, s. 13.

210BROWN, s. 624.

3 Vysídlení českého obyvatelstva z pohraničí mezi lety 1938 a 1939

Podepsáním mnichovské dohody byla nadobro ukončena éra versailleského mírového systému v podobě, v jaké byl vybudován po první světové válce. Německá říše si doslova ze dne na den podmanila životně důležité části Československé republiky, která tak najednou byla odkázána na svého západního souseda, třebaže se v nezáviděníhodném postavení ocitla právě kvůli němu.²¹¹ Signatáři dokumentu, především Neville Chamberlain, skutečně věřili, že se jim podařilo zajistit pro následující roky mír. Kromě toho měla mnichovská dohoda přispět k definitivnímu vyřešení neuralgické otázky existence německých národnostních menšin ve střední Evropě.²¹² Pod německou svrchovanost se tak sice dostala většina sudetských Němců, ale zároveň se na odstoupených pohraničních územích vyskytovalo podle nejrozumnějších odhadů 700 000 až 800 000 Čechů.²¹³ Podle Zdeňka Radvanovského je možné na základě posledního předválečného sčítání obyvatel v Československé republice usuzovat, že Čechů v Německem obsazeném pohraničí bylo nanejvýše 727 000.²¹⁴

3.1 Fáze vysídlení

3.1.1 První migrační vlna

Na jaře roku 1938 byly zahájeny vážně míněné rozhovory československých vládních míst s SdP, která v této době zastupovala zájmy většiny sudetoněmecké menšiny. Tyto dialogy pak kulminovaly v průběhu léta a na počátku podzimu 1938, avšak právě na jaře, konkrétně v květnu po vyhlášení částečné mobilizace, byly zahájeny první odchody některých obyvatel pohraničí do vnitrozemí Československé republiky.²¹⁵

Tato vlna nově příchozích byla charakteristická spíše pro židovskou populaci, Češi v ní příliš zastoupeni nebyli. Židé totiž byli na rozdíl od nich motivováni eskalujícím antisemitismem, kvůli němuž se pozvolna začínali obávat o svou budoucí existenci v těchto oblastech. Dále od hranic v této době odcházeli zejména lidé

211KURAL, *Místo společenství*, s. 5.

212RADVANOVSKÝ, s. 5.

213BENDA, *Útěky*, s. 58–62.

214RADVANOVSKÝ, s. 6.

215BENDA, *Státní správa*, s. 114.

vykonávající svobodná povolání, obzvláště lékaři a advokáti.²¹⁶ Vzhledem k prováděným profesím a malému počtu migrantů neshledávaly československé úřady prozatím nezbytným organizovat a zajišťovat pro ně nějakou sociální pomoc.²¹⁷

Ačkoli za dané situace se ještě Češi ze svých domovů v hojné míře nevzdalovali, ojediněle se vyskytly případy, kdy byli nuceni je opustit. Dělo se tak na základě soudních výpovědí majitelů bytových jednotek určených lidem české národnosti. Podle tehdejších svědectví se tyto problémy objevily po začlenění Rakouska do Německé říše a kvůli rozšířené kampani SdP, která své německé stoupence ponoukala, aby vykazovali ze svých bytů české nájemníky.²¹⁸

3.1.2 Druhá migrační vlna

Vskutku rozsáhlou se stala migrace z pohraničí teprve po Hitlerově projevu předneseném v Norimberku 12. září 1938 a následujícím pokusu o puč. V této vlně byli lidé české národnosti zastoupeni významněji a vedle nich a židovského obyvatelstva nyní začali z pohraničí odcházet také sudetoněmečtí odpůrci politiky SdP,²¹⁹ kteří podle tehdejších tiskovin tvořili většinu migrantů v této vlně. Současně se proměnila kromě národnostní struktury rovněž profesní a sociální skladba příchozích do vnitrozemí.²²⁰

V porovnání s květnovým početně omezeným přílivem lidí se na cestu tentokrát vydávaly osoby spadající do všech společenských vrstev, které směřovaly hlavně do Prahy, ale i jiných velkých měst Československa. Pro tamní úřady se jednalo o relativně překvapující jev, a proto v prvních okamžicích nevěděly, jak by se k uprchlíkům měly postavit. Numerický nárůst uprchlíků a rovněž jejich sociální rozmanitost tak vedly ke svolání porady na ministerstvu sociální péče na 15. září 1938, jejímž úkolem bylo přijmout taková opatření, která by vedla k zastavení pokračujícího opouštění pohraničních oblastí. Na základě této schůze byl následujícího dne uveřejněn oběžník, podle nějž měly okresní úřady zamezit dalším odchodům, přičemž ve zcela výjimečných případech mohly přistoupit ke koncentraci osob ve svém, maximálně v sousedním okrese, pokud by pro dané osoby další setrvání v místě jejich bydliště

²¹⁶MACEK, s. 134, BENDA, *Útěky*, s. 137.

²¹⁷BENDA, *Státní správa*, s. 114.

²¹⁸Oznámení o vypovídání Čechů z bytů, Německé Kralupy 24. června 1938, SOkA Chomutov, OÚCH, 2.

²¹⁹GEBHART, Jan, *Migrace českého obyvatelstva v letech 1938–1939 (Poznámky ke stavu výzkumu)*. In: Český časopis historický 96, 1998, 3, s. 564.

²²⁰BENDA, *Útěky*, s. 137.

skutečně znamenalo nebezpečí.²²¹

Oběžník z 16. září se též věnoval otázce sociální pomoci, o níž se měly postarat dobročinné organizace. Během dalšího dne bylo vydáno ještě jedno nařízení, podle něhož měly plynout prostředky na stabilizaci situace těchto lidí z financí československého státu. Na druhé straně ovšem úřady stále nepokládaly odchody z pohraničí za opodstatněné a usilovaly o to, aby se migranti vydali zpět.²²²

Množství uprchlíků ale oproti očekáváním a záměrům neklesalo, ba naopak. Čtyři dny po svém norimberském proslovu se totiž Adolf Hitler sešel v Berghofu s Karlem Hermannem Frankem, který říšskému kancléři předestřel návrh na utvoření speciálních jednotek Sudetoněmeckého dobrovolnického sboru (*Sudetendeutsches Freikorps*, SFK).²²³ Tyto útvary pak oficiálně vznikly 17. září 1938. Jejich poslání spočívalo především ve vyvolávání neklidu v pohraničních oblastech, kvůli němuž skutečně své domovy opouštělo stále více lidí, kteří se začínali obávat o holé životy.²²⁴ SFK poté, co splnil svou funkci, byl nakonec zrušen k 10. říjnu 1938, kdy nyní již bývalá československá pohraniční území spadala pod kuratelů Německé říše.²²⁵

Vzhledem k tomu, že 21. září 1938 vláda Milana Hodži přistoupila na plány Velké Británie a Francie na odstoupení části pohraničních oblastí, bylo zapotřebí následně uklidnit zdejší obyvatelstvo, zejména státní zaměstnance, že není prozatím důvod se nerozvážně zříkat svých domovů. Československé úřady se měly i nadále snažit proud migrantů nasměřovat zpět, ačkoli uprchlíci samotní se o tomto nařízení neměli dozvědět. Tento postup byl potvrzen také nařízením ministerstva vnitra z 23. září a oběžníkem pražského Zemského úřadu z 25. září.²²⁶

3.1.3 Třetí migrační vlna

Jako třetí (a zároveň poslední) migrační vlna bývá chápán příliv uprchlíků do takzvané druhé republiky, jež vznikla okleštěním Československa po uzavření mnichovské dohody (viz Příloha č. 9).²²⁷ Zásadní rozdíl oproti dřívějšku představovala fakta, že v tomto období na „zbytkové“ území proudila procesí lidí z jiné země a že mezi

²²¹BENDA, *Státní správa*, s. 115–116.

²²²Tamtéž, s. 116–117.

²²³HRUŠKA, Emil, *Boj o pohraničí. Sudetoněmecký Freikorps v roce 1938*, Praha 2013, s. 33–34.

²²⁴BROSZAT, Martin, *Das Sudetendeutsche Freikorps*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 9, 1961, 1, s. 35.

²²⁵HRUŠKA, s. 96.

²²⁶BENDA, *Státní správa*, s. 118–119.

²²⁷MACEK, s. 134.

migranty poprvé měli absolutní převahu Češi. Zároveň je zapotřebí zdůraznit, že v předchozích fázích vysídlování do vnitrozemí v dané době stále existující první Československé republiky doputovalo zhruba 25 000 osob. Jedná se sice o pouze přibližný údaj, protože tehdy ještě úřady žádné statistiky uprchlíků nezavedly, leč oproti poslední etapě šlo stále o relativně nízké číslo.²²⁸

S novým, výrazně rozsáhlejším přílivem lidí do druhé republiky se projevila potřeba řešení vznikajících problémů na vládní a zejména samosprávné úrovni. V první řadě byly naléhavými otázkami ubytování a zajištění zdravotní péče kvůli narůstající bázni z nakažlivých onemocnění.²²⁹ Již 6. října 1938 byl ministerstvem vnitra uveřejněn příkaz, aby byla okamžitě zemskými úřady zřízena evidence lidí, jež se ocitli na „zbytkovém“ území Československa.²³⁰ V této době bylo nezbytné udržet české obyvatelstvo alespoň v oblastech, kde měl být uskutečněn na základě mnichovské dohody plebiscit, aby bylo odvráceno nebezpečí závazku odstoupit Německé říši další teritoria. Na základě rozhodnutí vlády se od 11. října měly úřady vůči nově příchozím chovat z hlediska navrácení Čechů shovívavěji, navíc o dva dny později mezinárodní výbor, ustavený na konferenci v Mnichově, konání lidového hlasování zrušil.²³¹

Ministerstvo vnitra 13. října rovněž určilo, že osoby příchozí po 20. květnu 1938 z pohraničí nyní budou povinovány hlášením u příslušné policejní stanice.²³² Toto nařízení se nevztahovalo pouze na státní zaměstnance, ovšem s výjimkou penzistů,²³³ a také na lidi, kteří byli schopni nabídnout československým úřadům přesvědčivé důkazy o svém domovském právu na půdě druhé republiky.²³⁴ O pět dní později pak bylo rozhodnuto o tom, že na teritorium Československa smějí nadále vstupovat pouze lidé s českou národností, zatímco jinonárodní osoby měly vyčkat do doby, kdy bude mezi ním a Německem vyjednána dohoda o občanství a opci, jež byla nakonec podepsána 20. listopadu 1938.²³⁵ Na jejím základě muselo do počátku prosince 1938 znovu odejít do pohraničí 7 307 lidí, povětšinou německé národnosti. Výjimka byla udělena jen 70 osobám, které získaly možnost na území druhé republiky zůstat.²³⁶

228BENDA, *Útěky*, s. 137–138.

229ŠTĚPÁNEK, s. 43.

230GEBHART, *Migrace*, s. 564–565.

231BENDA, *Státní správa*, s. 121–124.

232RADVANSKÝ, s. 21.

233GEBHART, *Migrace*, s. 565.

234BENDA, *Útěky*, s. 193.

235BENDA, *Státní správa*, s. 125.

236MACEK, s. 135.

Při evidování museli všichni migranti uvést důvody, jež je vedly k odchodu do druhé republiky a kterých nezdálo se být více (viz Příloha č. 10). Velice často se rozhodli své domovy opustit kvůli strachu o svou budoucí existenci v obsazených oblastech, protože německá správa zde brzy přikročila k nejrůznějším restrikcím českého obyvatelstva. Bázeň uprchlíků plynula v první řadě z možných problémů kvůli nesouhlasu s nacistickou politikou. Druhým nejčastěji uváděným důvodem byly obavy z ekonomických nesnází. Faktické příčiny nicméně poukazovaly na opačné pořadí. Zároveň je ale pravdou, že většina lidí se z pohraničí vzdalovala spíše kvůli potenciálním potížím než těm skutečným.²³⁷ Všichni pochopitelně usilovali o předložení takových argumentů, které by jim zajistily setrvání na půdě republiky.²³⁸

Jak již bylo řečeno, do běžné evidence nespádali státní zaměstnanci, a proto ministerstvo vnitra 27. října 1938 rozeslalo oběžník, v němž žádalo o vytvoření statistiky o těchto lidech a jejich blízkých příbuzných, jež se po záboru pohraničí vzdálili ze svých dosavadních působišť. V tomto ohledu se však jednotlivé resorty neujaly svého úkolu zcela zodpovědně, a tak nejsou ani konečné údaje naprosto komplexní. Podle vytvořených statistik na území druhé republiky přišlo z okupovaného pohraničí 57 496 státních zaměstnanců a 129 582 rodinných příslušníků těchto lidí. Do tohoto souhrnu ovšem nebyla zahrnuta data z ministerstva národní obrany, které své podklady neodevzdalo, a některé další orgány také poskytly jen hrubé odhady, a nikoli přesnou evidenci. Je tudíž velmi pravděpodobné, že se nejedná o definitivní počty.²³⁹

Vedle státních zaměstnanců, kteří nebyli zahrnováni mezi ostatní uprchlíky, měli mezi migranty největší podíl dělníci. Dále se do „zbytkové“ republiky v podstatné míře stěhovali soukromníci, soukromí zaměstnanci a živnostníci. Naopak v odstoupeném pohraničí velice často zůstávali rolníci vázaní na tamní půdu.²⁴⁰ Někteří z lidí v těchto oblastech neodcházel z vlastní vůle, nýbrž kvůli takzvaným vypovídacím výměřům, které časově sahaly od několika hodin po dny, protože české obyvatelstvo a další odpůrci Hitlerovy Německé říše se rychle stali úhlavními nepřáteli nově nastoleného systému.²⁴¹ Podle Zdeňka Radvanovského je možné rozlišovat mezi migranty celkem tři kategorie. První z nich tvořily osoby vykonávající politickou činnost oponující

237BENDA, *Útěky*, s. 470–471.

238RADVANOVSKÝ, s. 23.

239BENDA, *Okupace*, s. 337–339.

240RADVANOVSKÝ, s. 42.

241BENDA, *Útěky*, s. 472.

nacistické ideologii, druhou státní zaměstnanci a poslední skupinou byli prostí lidé, kteří z nejrůznějších důvodů odmítali svou další existenci v německém státě.²⁴²

Podobně, jako se Češi stali na obsazených územích nechtěnou národnostní menšinou, zůstala i na půdě druhé Československé republiky zhruba čtyřprocentní německá minorita. Nacházela se především v takzvaných jazykových ostrovech (například kolem Brna a Jihlavy). Tato skutečnost Německé říši vyhovovala, neboť díky ní by si mohla v budoucnu opět dělat nároky na „zbytkové“ teritorium státu. To byl zároveň taktéž důvod, proč měli českoslovenští představitelé i lid z její existence obavy. Proto byl kladen důraz na další emigraci lidí jiné než československé národnosti, kteří se před i po záboru pohraničí ocitli na území republiky.²⁴³

3.2 Úřední zajištění

Nedlouho po mnichovské konferenci, 8. října 1938, proběhla na ministerstvu vnitra schůze, jejímž cílem bylo vyřešit problematiku masové migrace z okupovaného pohraničí. Poprvé tady byly přiděleny jednotlivým resortům úkoly, aby postupně došlo k zajištění plynulého chodu okleštěného československého státu, jenž by nebyl narušován uprchlickou problematikou.²⁴⁴ Brzy se však ukázalo, že tuto otázku se nepodaří vyřešit s okamžitou platností, a proto se 13. října přikročilo k policejnímu zaznamenávání nově příchozích, přestože se toto nařízení nevztahovalo na státní zaměstnance.²⁴⁵ K 29. říjnu byly shromážděny první důvěryhodné statistické údaje, přičemž v následujících týdnech a měsících již byly informace o uprchlících podávány v pravidelných intervalech.²⁴⁶ Kvůli finančnímu zabezpečení migrantů v této době vznikl Komitét pro pomoc novému Československu, který se záhy přeměnil ve Výbor pro pomoc uprchlíkům, zatímco pro ostatní oblasti pomoci byla ustavena zvláštní komise zahrnující ministerstva vnitra, sociální péče, železnic, zdravotnictví a financí.²⁴⁷ Zároveň se v průběhu října vládě podařilo vyjednat s Československým Červeným křížem společný postup v otázce protiepidemické péče o migranty.²⁴⁸

Ke skutečné koordinaci a k rozdělení kompetencí ovšem došlo teprve

242RADVANOVSKÝ, s. 7.

243GEBHART, KUKLÍK, s. 141–142, BENDA, *Útěky*, s. 153–154.

244BENDA, *Státní správa*, s. 122–123.

245GEBHART, *Migrace*, s. 565.

246BENDA, *Státní správa*, s. 130.

247BENDA, *Útěky*, s. 157.

248ŠTĚPÁNEK, s. 44.

11. listopadu 1938, kdy byl vládním nařízením č. 292/1938 Sb. založen Ústav pro péči o uprchlíky (viz Příloha č. 11), jenž následně fungoval při ministerstvu sociální péče. Tato organizace, která měla uvádět do souladu všechny segmenty potřebné k zajištění bezproblémového přijetí českých migrantů v druhé republice, byla rozčleněna na ústředí a čtyři odbory. Jejich úkolem bylo zabezpečovat příslušnou oblast po teoretické, ale především po praktické stránce. Na rozdíl od dřívější situace tak nyní existoval orgán, který se soustředil na celou uprchlickou problematiku, a nikoli jen na dílčí aspekty.²⁴⁹

První z odborů Ústavu pro péči o uprchlíky byl věnován sociální a zdravotní oblasti. Jeho poslání spočívalo v zaopatření migrantů z hlediska ubytování a stravování, dále měl vést jejich evidenci a v neposlední řadě dbát na jejich rovnoměrné rozmisťování v rámci druhé republiky tak, aby nedošlo k přeplnění žádného z okresů. Usidlovací odbor navazoval na činnost první sekce, neboť měl usilovat o řádné začlenění do pracovního procesu. To mělo přispívat k zajištění hladkého fungování „zbytkové“ republiky. Třetí – vystěhovalecký – odbor se měl zasazovat o budoucí emigraci uprchlíků, zatímco finanční odbor měl na starosti peněžní záležitosti celého ústavu.²⁵⁰ Vedle tohoto oficiálního orgánu existovaly rovněž charitativní instituce starající se nejen o české, ale také o židovské a německé migranty, a to jak na celostátní, tak na okresní úrovni.²⁵¹

Přes veškeré snahy o urychlené řešení celé situace zahájil Ústav pro péči o uprchlíky svou činnost naplno teprve po nástupu vlády Rudolfa Berana,²⁵² kterou prezident Emil Hácha jmenoval 1. prosince 1938.²⁵³ Ústřední výbor se poprvé sešel na jednání až 16. prosince a následně podobně učinily též jednotlivé odbory.²⁵⁴ Záhy byl schválen jednací řád organizace, kde byl v § 19 vymezen pojem „uprchlík“: „*Uprchlík je ten, a) [..]; b) kdo opustil po 20. květnu 1938 nebo opustí území, postoupené Německu, Polsku nebo Maďarsku a měl v den 20. května 1938 československou státní příslušnost, ať již příslušel domovským právem do území postoupeného nebo nynějšího území Československého [sic!] státu.*“²⁵⁵

249RADVANOVSKÝ, s. 20–21.

250Vládní nařízení č. 292/1938 Sb., jímž se zřizuje Ústav pro péči o uprchlíky z 11. listopadu 1938 dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7350&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 29. 3. 2016].

251GEBHART, *Migrace*, s. 566–567.

252BENDA, *Státní správa*, s. 160.

253GEBHART, *Rok*, s. 38.

254BENDA, *Útěky*, s. 220–221.

255RADVANOVSKÝ, s. 7.

V průběhu prosince 1938 byl vydán zákaz stěhování vztahující se na všechny české okresy – oficiálně kvůli nadměrné koncentraci lidí, ale skutečnou pohnutkou bylo zamýšlené sčítání migrantů. Po vánočních svátcích byl zákaz omezen již jen na některé ze samosprávných jednotek,²⁵⁶ přičemž tehdy se jednalo především o nové pohraniční okresy, kam směřovali lidé, kteří se odmítali příliš vzdálit od svých původních bydlišť.²⁵⁷ Jak bylo v této době zjištěno, k 25. prosinci 1938 evidence zachytila celkem 150 882 osob, jež opustily okupované oblasti a přesídlily na „zbytkové“ území druhé republiky.²⁵⁸ K 1. červenci 1939 Ústav pro péči o uprchlíky registroval již 180 162 migrantů, z nichž 161 631 tvořili Češi, ale pravdou zůstává, že ne všichni nově příchozí se nechali svědomitě zaznamenat na příslušné policejní stanici.²⁵⁹ Navzdory tomu, že tehdy již existoval Protektorát Čechy a Morava, a nikoli Česko-Slovenská republika, fungoval tento orgán formálně více než deset let – až do 18. října 1949, kdy byl Ústav pro péči o uprchlíky oficiálně s platností od 1. prosince téhož roku zrušen.²⁶⁰

3.3 Pomoc pro uprchlíky

Navzdory snahám československých úřadů předejít enormnímu soustředění lidí v jednotlivých okresech se příliš nedařilo uprchlíky z obsazených pohraničních oblastí na území druhé republiky rovnoměrně rozmisťovat. Zprvu se řada lidí uchylovala hned za nově stanovené hranice, případně do Prahy a do Brna. Později po zákazu stěhování na tato teritoria z 28. října 1938²⁶¹ se novým cílem stávaly okresy sousedící s pohraničními.²⁶² Řada nově příchozích zpočátku využívala možnosti pobytu u svých příbuzných, popřípadě známých, ale s narůstajícím počtem migrantů tyto eventuality ztrácely na svém významu a bylo čím dál patrnější, že bude nutné migranty zajistit jiným způsobem.²⁶³ V některých případech se do řešení situace vložili obyčejní lidé z vnitrozemských okresů, kteří uprchlíkům nabídli svou pomocnou ruku v prvních dnech, a významně se projevovala také činnost dobročinných organizací. V době bezprostředně následující po mnichovské konferenci byl důležitým faktorem plánovaný

256BENDA, *Útěky*, s. 196.

257RADVANOVSKÝ, s. 22.

258GEBHART, KUKLÍK, s. 171. Srov. MACEK, s. 135.

259BENDA, *Útěky*, s. 129.

260Vládní nařízení č. 231/1949 Sb., kterým se zrušuje Ústav pro péči o uprchlíky z 18. října 1949 dostupný z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=21991&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 29. 3. 2016].

261BENDA, *Státní správa*, s. 132.

262BENDA, *Útěky*, s. 196–197.

263MACEK, s. 135.

plebiscit, díky němuž se dařilo některé osoby navracet do jejich původních bydlíšť, ale po jeho zrušení příliv uprchlíků opět vzrostl.²⁶⁴

Neustálé přibývání migrantů tak postupně přimělo státní orgány, aby začaly jejich ubytování razantně řešit. Již 12. října 1938 československá vláda přikročila k vydání vládního nařízení č. 228/1938 Sb., na jehož základě bylo zakázáno spojování více bytů dohromady. Současně měly sloužit pouze pro bydlení a na majitele nemovitostí bylo naléháno, aby poskytovali nájem neobydlených prostor.²⁶⁵ Získání bytu prostřednictvím pronájmu, zakoupení, případně přidělení se tak stalo první oficiální možností řešení problému ubytování uprchlíků. Druhou bylo přechodné sdílení bytu s nějakou jinou rodinou nebo zdržování se v prostorách, které ovšem nebyly primárně určeny pro účely bydlení. Třetí způsob, zpravidla uplatňovaný jako skutečně nouzový, pak tvořily takzvané hromadné ubytovny (viz Příloha č. 12).²⁶⁶

Posledně jmenovaná forma byla vyhledávána zejména od přelomu října a listopadu 1938, kdy již množství migrantů výrazně komplikovalo chod druhé republiky. V této době se ukazovalo, že s nadcházející zimou bude velice obtížné sehnat dostatek objektů, jež mohly posloužit záměru československé vlády vytvořit pro uprchlíky stálejší možnost bydlení.²⁶⁷ Městské a obecní úřady proto byly vyzvány k vytváření uprchlických táborů.²⁶⁸ Nouzový stav, ve kterém se československý stát ocitl, znamenal nutnost řady ústupků – za účelem zřízení hromadných ubikací byly využívány hotely, již fungující ubytovny různých firem nebo armádní objekty. Dále bylo nezbytné, aby se migranti vyrovnali se skutečností, že jejich soukromí bude po určitou dobu omezováno dalšími lidmi a předpisy, jež museli dodržovat. Jednalo se především o domácí řád, který zhotovilo ministerstvo sociální péče.²⁶⁹ Vedle toho se československé úřady snažily o koncentraci osob jedné národnosti na jednom místě, ale ne vždy se tento úmysl podařilo naplnit. Zároveň vzhledem k obtížím spojeným se zajištěním dostatku prostor docházelo k tomu, že společně žili muži, ženy i děti.²⁷⁰

Všechny výlohy spojené s pobytem uprchlíků v hromadných ubikacích byly

264RADVANOVSKEJ, s. 18–19.

265Vládní nařízení č. 228/1938 Sb. o mimořádných opatřeních bytové péče z 12. října 1938 dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7286&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 30. 3. 2016].

266ŠTĚPÁNEK, s. 46–47.

267RADVANOVSKEJ, s. 25.

268BENDA, *Útěky*, s. 325.

269RADVANOVSKEJ, s. 25–30.

270BENDA, *Útěky*, s. 325–327.

hrazeny státními financemi, denní útrata za každého člověka ovšem nesměla převýšit hodnotu osmi korun. Po příchodu na ubytovnu musel každý migrant svěřit své osobní průkazy příslušným osobám ve vedení a následně obdržel doklad speciálně určený obyvatelům těchto zařízení.²⁷¹ Postupně byla pochopitelně podporována výstavba nových bytů, jež by rozšířily stávající kapacity, nicméně tento palčivý problém se během krátké existence druhé republiky nepodařilo zcela uspokojivě vyřešit.²⁷²

Každá práceschopná osoba měla po záboru pohraničí za povinnost přispět svými silami k bezproblémovému chodu československého státu, a proto bylo vydáno vládní nařízení č. 223/1938 Sb. o pracovních útvarech z 11. října 1938.²⁷³ Díky němu byli registrovaní nezaměstnaní lidé zařazováni do formací, jejichž cílem bylo vykonávání všemožných užitečných aktivit. Pracovní jednotky se dělily na prapory a dále na roty. Hlavními činnostmi byly různé opravy a výstavba silničních a železničních tratí nebo regulace vodních toků,²⁷⁴ přičemž první útvary vznikly na sklonku října 1938. V polovině února 1939 se v republice vyskytovalo již 19 praporů dělených na celkem 72 rot o přibližně 12 000 lidech.²⁷⁵ Pracovním jednotkám vládl podobný systém jako v armádě, existovaly tady striktní časové plány, jež bylo třeba dodržovat. Peněžní odměny pracovníkům byly hrazeny jak státem, tak okresy a konkrétními obcemi.²⁷⁶

Kromě zřizování pracovních jednotek mělo být nezaměstnanosti učiněno zadost rovněž naplněním výzev směřovaných velkým firmám, aby preferovaly přijímání migrantů před ostatními lidmi bez práce. Ústav pro péči o uprchlíky zároveň usiloval o to, aby mu podniky samy podávaly zprávy o uprázdněných postech. Na specializovaná místa měli být lidé odkazováni podle evidence a navíc záhy začal být publikován Věstník pro přestěhovalce (později přejmenovaný na Věstník práce), kde byly zveřejňovány konkrétní inzeráty.²⁷⁷ Zejména v případě osob nacházejících se v hromadných ubytovnách bylo zajištění práce velkým problémem, který byl mnohdy řešen prostřednictvím příležitostných prací, kde nebyla zapotřebí vysoká kvalifikace, avšak to bylo skutečně provizorium. Řada lidí se tak musela smířit s tím, že oproti

271 RADVANOVSKÝ, s. 30.

272 BENDA, *Útěky*, s. 332–335.

273 Vládní nařízení č. 223/1938 Sb. o pracovních útvarech z 11. října 1938 dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7281&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 30. 3. 2016].

274 BENDA, *Útěky*, s. 201.

275 GEBHART, KUKLÍK, s. 176.

276 RADVANOVSKÝ, s. 37.

277 Tamtéž, s. 34.

dřívějším poměrům si odchodem z pohraničí z hlediska zaměstnání pohoršila.²⁷⁸

Ačkoli většina nezaměstnaných uprchlíků vítala možnost nechat se někde zaměstnat, některé osoby naopak zneužívaly státní podpory a odmítali nastoupit do práce, což se pochopitelně nelíbilo ani ostatním migrantům, ani místním lidem. Proto bylo rozhodnuto, že okresní úřady musí zasílat soupisy takto provinilých, kteří tak byli o příspěvky státu připraveni.²⁷⁹ Až 2. března 1939 vláda Rudolfa Berana přistoupila k vydání vládního nařízení č. 72/1939 Sb., na jehož základě nyní byly vedle klasických pracovních útvarů zřizovány ještě kárné pracovní tábory. Do nich měli být umístováni lidé starší 18 let odmítající pracovat a také osoby, které sice byly zařazeny do pracovních jednotek vybudovaných podle vládního nařízení č. 223/1938 Sb., ale svěřené úkoly neprováděly pečlivě.²⁸⁰

Vedle otázek spojených s ubytováním a řešením nezaměstnanosti uprchlíků musel československý stát řešit zdravotnickou péči, protože mezi lidmi panovaly značné obavy z nakažlivých a infekčních chorob.²⁸¹ Situace byla znesnadněna skutečností, že velká část lékařů se podílela na mobilizaci vyhlášené v září 1938.²⁸² Ministr sociální péče a veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy Petr Zenkl proto 12. října přistoupil ke zformování mobilní epidemiologické jednotky, která měla následně až do 1. února 1939 na starost očkování a inspekce v hromadných táborech.²⁸³ Vláda navíc navázala aktivní spolupráci s Československým Červeným křížem a s armádou. Epidemiologická jednotka sice měla za úkol provádět příslušná očkování, nicméně povinně museli být uprchlíci z pohraničí vakcinováni proti tyfu, záškrtu a neštovicím až od 9. listopadu 1938.²⁸⁴ V případě, že se jim ovšem podařilo opatřit si vlastní bydlení a práci, díky níž již nepobírali podporu ze státních financí, získávali v péči o své zdraví volnou ruku stejně jako ostatní občané druhé republiky.²⁸⁵

Povinností lékařů z příslušných obcí a měst bylo provádět zdravotní prohlídky migrantů, přičemž jejich fyzický stav musel být řádně popsán v evidenci. V případě

278ŠTĚPÁNEK, s. 53.

279RADVANOVSKÝ, s. 37.

280Vládní nařízení č. 72/1939 Sb. o kárných pracovních táborech z 2. března 1939 dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 31. 3. 2016].

281BENDA, *Státní správa*, s. 133.

282ŠTĚPÁNEK, s. 43.

283BENDA, *Útěky*, s. 345.

284ŠTĚPÁNEK, s. 44–45.

285RADVANOVSKÝ, s. 38.

rozsáhlejších ubytoven bylo rozhodnuto o stálé prezenci alespoň jednoho doktora, zatímco ty nevelké příslušely doзору místního lékaře. Podle domácího řádu byla každá ubikace nucena vyčlenit jednu izolační místnost, kam mohli být v případě potřeby umístěni lidé nakažení nějakou chorobou.²⁸⁶ Podobně jako v případě hledání vhodných prostor pro zřízení hromadných ubytoven představovala opět jeden z hlavních problémů zdravotnické péče o uprchlíky nouze o stavby vhodné k vybudování nových nemocnic. Kromě toho se stále patrnějším stával příliš malý počet lůžek, protože řada z nich se nacházela v obsazeném pohraničí. Od počátku okupace proto bylo projevoováno úsilí o výstavbu nových nemocnic i ústavů pro choromyslné.²⁸⁷

Pečlivému zdravotnímu dohledu byly kromě dospělých jedinců podrobeny samozřejmě také děti. Jestliže byly prohlášeny za nemocné, byly zařazeny do různých ozdravoven, duševně choré pro změnu do specializovaných ústavů. V případě zdravých dětí se postupovalo jinak – u nich byla vyvíjena snaha umístit je dočasně k místním rodinám. Současně byl kladen důraz na bezodkladné zahájení školní docházky, malé děti měly být zařazeny do jeslí a mateřských školek. Pokud jde o mládež z učňovských oborů, úřady usilovaly o vyhledání vzdělávacího zařízení v rozumné vzdálenosti. Kromě nových žáků se ve školách objevila také spousta nových vyučujících, kteří pohraniční oblasti obsazené německými orgány rovněž opouštěli a snažili se na „zbytkovém“ území republiky nalézt odpovídající pracovní místa.²⁸⁸

3.4 Zahraníční reakce

Uprchlíctví z obsazených původně československých pohraničních oblastí a také imigrace na území Československa z jiných Německem okupovaných zemí, zejména z Rakouska, podněcovaly zájem zahraničních médií i veřejnosti. První přistěhovalci se na území první republiky ocitli již v době převzetí moci Hitlerem v Německu, tedy v roce 1933, kdy se jednalo o odpůrce tamního režimu, jež by byli v případě svého setrvání ve vlasti stíháni jako nepřátelé.²⁸⁹ Další výraznější příliv imigrantů nastal po takzvaném anšlusu Rakouska v březnu 1938, kdy utíkalo tamní židovské obyvatelstvo před předpokládanými represáliemi ze strany nacistů.²⁹⁰ V souvislosti

²⁸⁶Tamtéž.

²⁸⁷BENDA, *Útěky*, s. 347.

²⁸⁸Tamtéž, s. 342–345.

²⁸⁹ČAPKOVÁ, Katětina, *Několik tváří exilu v ČSR. Každodennost péče o uprchlíky před nacismem*. In: *Dějiny a současnost* 30, 2008, 3, s. 30.

²⁹⁰FRANKL, Michal, *Mezi blahovůlí a svévolí. Politika Československa vůči uprchlíkům*

s mnichovskou konferencí pak začali na území druhé republiky přicházet lidé z pohraničí.

V této době se v periodikách vydávaných v dalších evropských státech objevovaly zprávy, které zaznamenávaly okolnosti, za nichž uprchlíci odcházeli ze svých dosavadních domovů. Značnou pozornost budily počáteční snahy československých úřadů o navrácení uprchlíků zpět do pohraničních oblastí, u kterých se předpokládalo, že tady bude proveden plebiscit o tom, zda budou rovněž připojeni k Německu.²⁹¹ Zatímco v případě českých uprchlíků bylo projevováno úsilí o jejich zabezpečení a začlenění do běžného života druhé republiky, u zahraničních imigrantů tomu bylo jinak. Již v polovině 30. let, kdy do Československa přicházeli první Němci, zde panoval strach z možného nárůstu počtu osob této národnosti, které by posílily iredentistické smýšlení a dále by mohly podlamovat pozici nadvlády československé většiny.²⁹² Řada z nich tak byla nucena uvažovat o další emigraci, jež však rovněž nebyla zcela jednoduchá, protože od léta 1938 většina zemí v Evropě znatelně snižovala imigrační kvóty.²⁹³

Částečné řešení nelehké situace se objevilo, když Doreen Warrinerová, která mezi listopadem 1938 a dubnem 1939 stála v čele pražské pobočky Britského výboru pro uprchlíky z Československa (*British Committee for Refugees from Czechoslovakia*), začala alespoň v omezeném množství zajišťovat víza pro zájemce o emigraci z druhé republiky. Na sklonku ledna 1939 se podařilo s Velkou Británií vyjednat poskytnutí půjčky deseti milionů liber, přičemž čtyři miliony byly věnovány ve formě daru přímo na zajištění záležitostí spjatých s uprchlictvím.²⁹⁴ Tyto peníze byly vyhrazeny pro lidi, kteří přicházeli z obsazeného pohraničí, kde museli mít před 21. květnem 1938, tedy před vyhlášením částečné mobilizace československé armády, svůj domov, ovšem z nějakého důvodu nemohli využít možnost optovat pro československou národnost, případně měli problém s nalezením zaměstnání na území republiky. Zároveň mohly finance využít i osoby, jež přišly na území Československa před uzavřením mnichovské dohody z Německé říše nebo z Rakouska. Poslední možností, jak získat podporu z tohoto příspěvku, měli lidé stojící o odchod z druhé republiky, ale nemající dostatek

před nacismem. In: Dějiny a současnost 30, 2008, 3, s. 34.

291BENDA, *Útěky*, s. 257.

292FRANKL, s. 35.

293BENDA, *Útěky*, s. 259.

294HIRSCHOVÁ, Angelika, „Darovaný čas“. *Britská pomoc uprchlíkům v Praze (říjen 1938 – březen 1939)*. In: Dějiny a současnost 30, 2008, 3, s. 41–42.

vlastních prostředků.²⁹⁵

Vedle problematiky další emigrace stály v popředí zájmu zahraničního tisku otázky spojené s pomocí poskytovanou druhou republikou uprchlíkům. Zejména byla pozornost věnována špatné situaci v hromadných ubytovnách. Po prvních zprávách, které vrhaly v tomto ohledu na československý stát špatné světlo, bylo zveřejněno nařízení ministerstva vnitra, na jehož základě měly být napříště tolerovány prohlídky ubikací pouze po úředním schválení. Na druhé straně ovšem vláda nezastírala, že kapacity pro ubytování migrantů nejsou dostatečné a prostory vyhovující. Zároveň je ale nezbytné podotknout, že po návštěvě několika vybraných středisek nebyly informace podávané v periodikách vždy zcela relevantní, naopak mnohdy docházelo ke zobecňování a vztahování zjištěných faktů na všechny ubytovny.²⁹⁶

3.5 Situace Čechů, kteří obsazené pohraničí neopustili

Celá řada Čechů obývajících československé pohraničí se sice rozhodla opustit své domovy, ale spousta dalších osob v těchto oblastech naproti tomu setrvala i po jejich obsazení německými vojsky a administrativou. V době mnichovské konference se zde vyskytovaly tři kategorie českého obyvatelstva. První byla tvořena státními zaměstnanci, různými úředníky, vojáky nebo učiteli, kteří sem přišli před relativně krátkou dobou, nejdříve po roce 1918, kdy byla ustavena Československá republika. Další byla reprezentována lidmi, jež se sem kvůli práci přistěhovali ještě před první světovou válkou, nejčastěji během druhé poloviny 19. století, a pohraničí považovali za svůj domov. Poslední skupinu představovali Češi obývající tyto oblasti po mnoho generací, tedy starousedlíci,²⁹⁷ a to zejména v místech, kde i po zahájení okupace přetrvalo osídlení převážně českým obyvatelstvem. Na základě sčítání lidu ze 17. května 1939 bylo zjištěno, že jen na území Říšské župy Sudety, která sice nezahrnovala veškeré teritorium okupované německými silami, ale jeho většinovou část ano, žilo v této době stále přibližně 291 000 osob hlásících se k české národnosti.²⁹⁸

Po zahájení okupace spadalo pohraničí zprvu pod vojenskou správu, avšak od 21. října 1938 sehrával klíčovou úlohu Konrad Henlein, jenž okamžitě vydal řadu

²⁹⁵BENDA, *Útěky*, s. 265.

²⁹⁶Tamtéž, s. 357–363.

²⁹⁷KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. 172.

²⁹⁸GEBHART, KUKLÍK, s. 34.

zákazů omezujících životy běžných lidí.²⁹⁹ Češi se po dvaceti letech znovu ocitli v nezáviděníhodném postavení národnostní menšiny, které byla odírána práva a jež byla omezována ve všech oblastech, což také bylo důvodem již zmiňovaných četných odchodů na území druhé republiky.³⁰⁰ Takřka bezprostředně byla ukončena činnost všech politických stran (SdP prozatím tvořila výjimku)³⁰¹ a byl vydán zákaz vydávání všech tiskovin. Zároveň nebylo nadále povoleno shromažďování lidí.³⁰²

Kromě politických stran nesměly v pohraničí nadále působit žádná česká sdružení, z čehož byly vyňaty pouze hasičské spolky. Jejich aktivity však byly rovněž omezeny, poněvadž jim bylo nařízeno, že musejí používat jen jednotné povely v německém jazyce, a jejich někdejší kulturní funkce nebyla napříště tolerována. Kulturní vyžití českého obyvatelstva bylo redukováno i dalšími způsoby. Především se restrikce dotkly provozu knihoven, nakladatelství a již uvedených periodik. Kvůli zákazu shromažďování byly českému obyvatelstvu v pohraničí zapovězeny též plesy, kolektivní sporty, poslech rozhlasu nebo například možnost návštěvy divadelních představení.³⁰³

Další oblastí, v níž byli Češi omezováni, bylo školství. Naprostá většina vzdělávacích ústavů byla zlikvidována a v případě, že došlo k jejich zachování, výuka probíhala sice v českém jazyce, avšak na základě osnov sestavených nacisty s účelem germanizace dětí.³⁰⁴ Kvůli zrušení středních a vyšších škol se české mládeži nedostávalo vzdělání na těchto stupních. Navíc jí nebylo nacistickou správou ani dovoleno docházet do škol v nedaleké Československé (od listopadu Česko-Slovenské) republice.³⁰⁵ Se znemožněním docházky do českých škol se pojila problematika využívání češtiny v úředním styku. To povoleno nebylo, jedinou eventualitu pro Čechy představovalo využití tlumočnicků a překladatelů. Na veřejných prostranstvích nebo v hromadných dopravních prostředcích bylo rovněž zakázáno mluvit nebo zpívat nahlas česky. Se zákazem českého jazyka souviselo nařízení, podle něž Češi nesměli vykonávat žádné zaměstnání v rámci orgánů veřejné správy nebo samosprávy.³⁰⁶

299Tamtéž, s. 27–28.

300BENDA, *Útěky*, s. 97.

301Samotná SdP v podstatě zanikla k 5. listopadu 1938, kdy byla převedena do NSDAP (viz Příloha č. 13). KURAL, RADVANSKÝ a kol., s. 102.

302GEBHART, KUKLÍK, s. 28.

303BENDA, *Útěky*, s. 98–99.

304GEBHART, KUKLÍK, s. 34.

305MACEK, s. 137.

306KURAL, RADVANSKÝ a kol., s. 173.

Cílem veškerého útisku české menšiny v obsazených oblastech bylo podvázání veškerých politických aktivit, národnostní útlak, kulturní úpadek a společenské znevážení. Německá říše chtěla tato území jednoznačně germanizovat, kvůli čemuž usilovala o převedení českého nemovitého majetku, pozemků i podniků pod svou správu. Na druhé straně byli Češi využíváni jako pracovní síly nepostradatelné zejména v době druhé světové války, kdy Němci odcházeli bojovat na frontu.³⁰⁷

---

³⁰⁷Tamtéž, s. 175–176.

4 Odsun německého obyvatelstva z Československa po druhé světové válce

Ještě před ukončením druhé světové války v Evropě probíhala zdoluhavá jednání o budoucnosti německé menšiny v obnoveném Československu. V jeho předmnichovských hranicích se vyskytovalo na konci konfliktu několik skupin tohoto obyvatelstva. Jednak zde žili němečtí starousedlíci, jejichž státní občanství bylo před uzavřením mnichovské dohody československé – tato kategorie německých obyvatel měla největší zastoupení. Vedle nich se tady nacházeli říšští Němci, kteří se na toto území dostali jak před zahájením okupace Německou říší, tak během ní. Poslední skupinu pak tvořili lidé říšskoněmecké národnosti, jež se na teritorium bývalého Československa odebrali kvůli bombardování své domoviny, nebo kteří ustupovali před nepřátelskými vojsky z východních oblastí.³⁰⁸ Na základě různých údajů se odhaduje, že na půdě bývalé první Československé republiky žily na jaře 1945 zhruba 3 400 000 Němců.³⁰⁹

4.1 Fáze odsunu

4.1.1 Divoký odsun

Idea transferu německého obyvatelstva za hranice Československé republiky se objevila již v souvislosti s mnichovskou konferencí v roce 1938 a v průběhu druhé světové války byla takřka neustálou součástí jednání československého odboje s vedoucími představiteli velmocí bojujících proti Hitlerovu Německu. Prostřednictvím vystěhování národnostních menšin mělo být dosaženo realizace myšlenky vytvoření ryze národního státu Čechů a Slováků.³¹⁰ Tato koncepce byla nezdědka vyjadřována v politických projevech, které akcentovaly teorii o kolektivní vině³¹¹ všech Němců za mnichovskou dohodu a následující téměř šestiletý konflikt.³¹² Zatímco u Čechů v této době postupně začínaly převažovat naděje na příznivější budoucnost, německé obyvatelstvo vyhlíželo

308STANĚK, *Předpoklady*, s. 39.

309STANĚK, *Odsun*, s. 54–55.

310KAPLAN, s. 14.

311Například prezident Edvard Beneš během svého projevu u příležitosti výročí vypálení Lidic 10. června 1945 poznamenal: „Vím, že byli Němci, jednotlivci, kteří si této hrůzy byli vědomi. Ale jde o přímou vinu převážné většiny Němců, a proto Němci jako celek jsou odpovědní.“ BENEŠ, Edvard, *Odsun Němců z Československa. Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940–1947*, Praha 2002, s. 143.

312STANĚK, *Předpoklady*, s. 40–41.

konec války se značnými obavami před tím, co je v následujícím údobí čeká.³¹³ Již od počátku roku 1945 se ovšem uskutečňovala evakuace Němců, která kulminovala v dubnu, kdy někteří civilisté, nacházející se na území Protektorátu Čechy a Morava, usilovali o přechod do Německa, aby se vyvarovali zášti Čechů. Naprostá většina německého obyvatelstva, zejména z pohraničí, však ze svých domovů odejít nechtěla.³¹⁴

Brzy po osvobození sovětskou a americkou armádou a po obnovení státní suverenity Československé republiky se mezi českým lidem začala šířit dychtivost po pomstě za válečné hrůzy způsobené nacisty. Ani v následujících týdnech se zášť nezmenšovala, ba naopak – na československý lid výrazně účinkovala svědectví lidí navracejících se z koncentračních táborů a bojišť.³¹⁵ Zprvu se hněv obracel jen na kolaboranty, německé vojáky a nacistickou soustavu orgánů, ale relativně záhy se přeorientoval též na civilní příslušníky německého etnika. Tak byl postupně zahájen takzvaný divoký (někdy bývá označován rovněž jako živelný) odsun Němců z území Československa (viz Příloha č. 14), trvající od května až do počátku srpna 1945, kdy bylo organizované vystěhování německého obyvatelstva schváleno velmocemi na postupimské konferenci.³¹⁶

Vyhraněný nacionalismus byl v období těsně následujícím po osvobození vlastní nejprve obyvatelům vnitrozemských měst, v jejichž okolí se nacházely německé jazykové ostrovy (typickými příklady byly Brno nebo Jihlava). Následně se hněv zmocnil i pohraničí přiléhajícího k sovětskému okupačnímu pásmu Německa a oblastí severní a jižní Moravy.³¹⁷ Zcela zásadní roli měla od prvních náznaků nevraživosti Čechů vůči Němcům nově se ustavující československá armáda, jejímž hlavním úkolem bylo ujmout se organizace pohraničních území a zbavit se vůči obnovené republice nepřátelsky naladěného obyvatelstva.³¹⁸ Vyklízením těchto zón byly od druhé poloviny května 1945 pověřeny také Revoluční gardy zřizované na základě impulsu vzešlého z Ústřední rady odborů.³¹⁹ Vedle těchto orgánů se v živelném vyhánění angažovaly ještě jednotky sovětské armády, zatímco v oblastech dobytých americkými vojsky k vykazování Němců z republiky prakticky nedocházelo.³²⁰ Na druhé straně názory

313BENEŠ a kol., s. 200.

314STANĚK, *Odsun*, s. 52–53.

315KAPLAN, s. 135.

316NĚMEČEK a kol., s. 87.

317KUČERA, *Odsun*, s. 13.

318STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 14–16.

319STANĚK, *Odsun*, s. 62.

320NĚMEČEK a kol., s. 87.

obyčejných lidí v této době sice korespondovaly se všeobecnými nacionalistickými myšlenkami a s touhou po vytvoření skutečně národního státu, leč na převádění záměrů v činy se příliš nepodíleli.³²¹

Protože v počátcích divokých odsunů neexistovaly žádné právní normy, které by jednání vojenských orgánů zaštiťovaly, bylo ministerstvům vnitra, zahraničí a národní obrany 23. června 1945 uloženo, aby zhotovila návrh vládního usnesení týkajícího se vystěhování obyvatel německé a maďarské národnosti z Československa. Nakonec ale nebyl vůbec vládou projednán, natož schválen,³²² a tak se vše dlouho řídilo libovůlí místních institucí. Pro toto období, kdy se čekalo na konečné rozhodnutí velmocí v otázce transferu, bylo charakteristické vypovídání Němců přímo z jejich domovů. Tito lidé obvykle obdrželi příkaz k vyklizení svých příbytků, a to mnohdy ve velice krátkém intervalu (neobvyklá nebyla ani pouhá půl hodina času). Selektce obyvatel, kterých se dané rozhodnutí týkalo, bývala většinou nahodilá, například na základě městské části nebo ulice.³²³ Další osudy Němců byly rozmanité – někteří z nich byli přesunuti do různých provizorních táborů, další byli zařazeni do pracovního procesu v odvětvích, která trpěla nedostatkem výrobních sil, a poslední skupinu tvořili lidé, jež byli rovnou vysláni mimo republiku. Dělo se tak prostřednictvím pěších pochodů, případně železniční přepravy.³²⁴

Patrně nejznámějším případem divokého odsunu se stal pěší pochod z Brna, jehož se zúčastnilo přibližně 20 000 Němců a kterému se dodnes přezdívá „pochod smrti“.³²⁵ Podle Vojtěcha Žampacha pobývalo v Brně ještě před koncem války 58 375 Němců, ovšem jejich počet byl zredukován během evakuace zhruba o 60 %. Před osvobozením republiky tak území města opustili zejména zanícení stoupenci nacistické ideologie.³²⁶ Přesto v Brně nadále zůstávalo poměrně významné množství Němců, proti nimž brojili místní Češi, kterým se v průběhu války dostávalo nejrůznějších příkoří. Obyvatelé německé národnosti museli na viditelném místě nosit bílé pásy s černým písmenem N, aby byli jasně odlišitelní od ostatních (tato zásada platila koneckonců v podstatě v celém obnoveném Československu).³²⁷ Stále zřetelněji

---

321KAPLAN, s. 135.

322STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 18.

323KUČERA, *Odsun*, s. 14.

324STANĚK, *Předpoklady*, s. 44.

325RICHTER, *Češi a Němci 2*, s. 263.

326ŽAMPACH, s. 11.

327KOSSERT, Andreas, *Chladná vlast. Historie odsunutých Němců po roce 1945*, Brno 2011, s. 41.

byla formulována možnost, aby byla neproduktivní část Němců transportována mimo město, což bylo schváleno Zemským národním výborem 29. května 1945. Princip byl vtělen do výnosu č. 78/1945 (viz Příloha č. 15), kde ovšem nebylo přesně artikulováno, kam by měli dotyční lidé směřovat. Pravděpodobné je, že se ještě nepomýšlelo na eventualitu dostat Němce až za hranice Československa.³²⁸

První skupiny Němců, zahrnující ženy, děti, praceneschopné a muže nad 60 let věku,³²⁹ opouštěly Brno 30. května 1945 zhruba od deváté až desáté hodiny večerní, zatímco poslední seskupení se se svými domovy rozloučila během rozbřesku následujícího dne. Postupovalo se směrem k Rajhradu, kde Němci strávili noc, a následně k Pohořelicím. Odtud se 1. června vydalo asi 10 000 lidí k československo-rakouským hranicím, zatímco v příštích dnech již nebyly žádné skupiny takto organizovaně k pomezí čáře vysílány, ačkoli i poté někteří Němci odcházeli do Rakouska jednotlivě.³³⁰ Tamní úřady zpočátku pochybovaly, zda by měli být Němci přicházející z Československa přijati, nebo vráceni zpět, nicméně později bylo od podobných myšlenek upuštěno, byť byl bojkotován příjem osob nehovořících německy.³³¹

Československá vláda se již 2. června 1945 usnesla, že musejí být zadrženy další transporty z jižní Moravy. Němci, kteří tak zůstali na území republiky, proto byli ubytováni v nejrůznějších nouzových ubytovacích zařízeních (největší z nich vzniklo v již zmíněných Pohořelicích, kde bylo ubytováno asi 6 000 jedinců – tento internační tábor byl zrušen 7. července),³³² případně byli vypraveni do okolních obcí na práce.³³³ Dodnes kontroverzní otázkou je počet Němců, kteří pochod z Brna a pobyt v provizorně přizpůsobených budovách nepřežili. Podle matriky v Pohořelicích zde od počátku června do 10. července zemřelo 469 lidí.³³⁴ Na základě střízlivějších odhadů bylo mrtvých celkově zajisté více než 700, avšak dnes již není možné zjistit přesné množství. V pracích německé provenience bývají uváděna mnohem vyšší čísla, leckdy sahající až ke čtyřem tisícům zesnulých.³³⁵ Brněnský pochod nebyl ve své době zdaleka ojedinělý. Za podobných okolností, byť nikoli v takovém rozsahu, se uskutečnily i další

328STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 236.

329STANĚK, *Odsun*, s. 75.

330STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 237–238.

331ŽAMPACH, s. 30.

332Tamtéž, s. 42.

333STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 238.

334RICHTER, *Češi a Němci 2*, s. 264.

335STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 239.

„revoluční“ akce, a to například v Jihlavě, Teplicích, Žatci nebo Chomutově, odkud byli Němci transportováni obzvláště do sovětské okupační zóny v Německu.³³⁶

V době, během níž stále docházelo ke spontánním zákrokům namířeným proti německému obyvatelstvu, se československá vláda snažila akce zkoordinovat a zavést alespoň prozatímní pravidla. Přičiňovala se hlavně o postupné zrušení ozbrojených uskupení, která realizovala divoké odsuny. Ministerstvo národní obrany proto k 30. červnu 1945 vytvořilo Sbor národní bezpečnosti (SNB), jehož jednotky měly v pohraničních oblastech pomáhat dohlížet a udržovat pořádek. Členy SNB se mohli stát dobrovolníci z předchozích revolučních jednotek, eventuálně muži spadající pod brannou povinnost vstupovali do armády, jež s SNB úzce spolupracovala.³³⁷ Současně se během června projevovalo úsilí zajistit transporty z technického hlediska, a proto byly konkrétněji určeny pravomoci všech orgánů zainteresovaných na odsunu, díky čemuž měla být zvýšena jejich výkonnost.³³⁸

V průběhu června a července 1945 se do Československa dostávaly zprávy o některých nesouhlasných názorech veřejnosti západních států na probíhající akce československých orgánů vůči německému obyvatelstvu. Je nutné ovšem zdůraznit, že živelné odsuny nebyly mezinárodně oficiálně odmítnuty, aby nebyla podlomena vážnost prezidenta republiky a jeho spolupracovníků. Jejich zkompromitování podle nich mohlo vést k převzetí moci komunisty.³³⁹ Naproti tomu československá vláda urgovala nótou z 3. července 1945 západní velmoci, aby spěšně definitivně rozhodly o záležitosti transferu Němců a Maďarů z Československa. Odpovědi britské i americké vlády se nesly v duchu ujišťování, že o odsunu menšinového obyvatelstva se bude jednat na připravované konferenci v Postupimi, ale zároveň se domáhaly zadržení dalšího vyhošťování německého obyvatelstva z republiky, dokud o něm nebude oficiálně rozhodnuto.³⁴⁰ Navzdory vyjadřovanému nesouhlasu velmocí však nebyl postup zastaven kvůli strachu z toho, že transfer nebude nikdy formálně schválen.³⁴¹

V době probíhající postupimské konference se 31. července 1945 na severu Čech udála takzvaná ústecká katastrofa. Nejprve v půl čtvrté odpoledne explodoval muniční sklad v městské části Krásné Březno – následkem byly desítky zraněných a 33 mrtvých

336STANĚK, *Předpoklady*, s. 45.

337STANĚK, *Odsun*, s. 62–63.

338KUČERA, *Odsun*, s. 14.

339STANĚK, *Předpoklady*, s. 46.

340RICHTER, *Češi a Němci 2*, s. 271–273.

341KUČERA, *Odsun*, s. 14.

lidí, z nichž 26 osob bylo německé národnosti.³⁴² Československé instituce po výbuchu okamžitě usoudily, že se jedná o akci zdejších zaměstnanců německé národnosti, kdežto ti tvrdili, že detonaci zavinili jejich českoslovenští nadřízení.³⁴³ V důsledku exploze došlo v odpoledních hodinách posledního červencového dne k sérii brutálních napadení Němců ze strany českého obyvatelstva. Situaci dostaly bezpečnostní složky pod kontrolu v průběhu následujícího dne. Množství německých obětí je sporné, podobně jako u brněnského pochodu se různí odhady české a německé proveniencie – mohlo jít o několik desítek až stovek, ale někdy jsou uváděny i počty čítající tisíce lidí.³⁴⁴ Události v Ústí nad Labem zřejmě byly využity československou vládou, aby přiměla představitele západních velmocí v Postupimi konečnému stvrzení transferu Němců z republiky.³⁴⁵ Výsledky konference pak skutečně pro Československo znamenaly jeho oficiální schválení.³⁴⁶

V rámci živelných odsunů německého obyvatelstva bylo z Československé republiky vypovězeno zhruba 450 000 až 500 000 osob do sovětského okupačního pásma v Německu.³⁴⁷ Do listopadu 1945, kdy Spojenecká kontrolní rada rozhodla o kvótách pro jednotlivé okupační zóny, do Německa odešlo přibližně 600 000 lidí a do Rakouska asi 130 000 jedinců. Jedná se ovšem pouze o odhady, protože v této době ještě příliš nefungoval systém vytváření statistik odcházejících Němců.³⁴⁸ Vedle těchto údajů nejsou nepodstatné ani informace o sebevraždách spáchaných německým obyvatelstvem. K tomuto kroku se uchýlovaly především osoby, jež tížilo svědomí kvůli činům vykonaným v průběhu okupace českých zemí, ale také ti, kteří se zkrátka jen obávali toho, co je po osvobození a obnovení republiky čeká. Oficiální data hovoří o tom, že sebevraždu během roku 1945 spáchalo 5 558 Němců.³⁴⁹

342STANĚK, *Poválečné „excesy“*, s. 151–152.

343KAPLAN, s. 141.

344STANĚK, *Předpoklady*, s. 43, KAISER, Vladimír, *Nové pohledy na události v Ústí nad Labem 31. července 1945*. In: Češi a Němci. Historická tabu, Praha 1995, s. 224–228.

345STANĚK, *Odsun*, s. 77.

346BRÜGEL, *Die Sudetendeutsche Frage*, s. 61.

347JAHN, Manfred, *Výhnání Němců z Československa a hlavní spojenecké mocnosti se zvláštním zřetelem k sovětské okupační politice v Německu*. In: Češi a Němci. Historická tabu, Praha 1995, s. 197.

348STANĚK, *Předpoklady*, s. 61.

349STANĚK, *Odsun*, s. 55.

4.1.2 *Organizovaný odsun*

Velká Británie, USA a SSSR na postupimské konferenci 2. srpna 1945 schválily organizovaný a lidsky provedený odsun německého obyvatelstva z Československé republiky.³⁵⁰ Na jedné straně se toto rozhodnutí v zemi setkalo s uspokojením místního lidu, zatímco na druhé si vládní místa uvědomovala, že velmocí nevyšly požadavkům vstříc v plném rozsahu, protože se neusnesly na transferu Maďarů.³⁵¹ Následujícího dne pak vláda Zdeňka Fierlingera prodiskutovala konečné usnesení konference a 16. srpna zaslala zúčastněným velmocem nótu, v níž bylo sděleno, že Československo počítá s vystěhováním zhruba 2 500 000 Němců.³⁵² Další živelné přesuny obyvatel byly na základě výnosu ministerstva národní obrany z 8. srpna 1945 postupně zastavovány,³⁵³ protože se nyní mělo vyčkat na další pokyny od Spojenecké kontrolní rady pro Německo, jejímž úkolem bylo stanovit další postup.³⁵⁴ Navzdory tomu však i nadále k dílčím transferům, především do sovětské okupační zóny, docházelo.³⁵⁵

Spojenecká kontrolní rada se 5. října 1945 obrátila na pražskou vládu, aby jí podala konkrétnější informace o německém obyvatelstvu, jehož odsun byl plánován. Vrcholní českoslovenští představitelé zaslali svou odpověď 25. října. Tato zpráva posloužila jako primární podklad pro definitivní určení rozsahu a postupu transferu, který byl schválen 20. listopadu 1945 a s nímž byla Fierlingerova vláda formálně seznámena o osm dní později.³⁵⁶ Z republiky mělo podle tohoto návrhu odejít 750 000 Němců do sovětského a 1 750 000 do amerického okupačního pásma, což znamená, že Spojenecká kontrolní rada vyšla těmito kvótami zcela vstříc československým požadavkům. Zpočátku se předpokládalo, že organizovaný odsun bude zahájen již k 1. prosinci 1945 a že bude ukončen v létě 1946.³⁵⁷

Od srpna 1945, kdy se tedy Československé republice zlepšily vyhlídky na brzké zbavení se německé menšiny, zde probíhaly intenzivní přípravy. Postupně byla zakládána sběrná střediska, kde měli být shromažďováni Němci určení k transferu za hranice. Směrnice, na jejichž základě měl transfer probíhat, pražská vláda přijala

---

350CHURANĚ, s. 76.

351RICHTER, *Češi a Němci 2*, s. 274.

352KAPLAN, s. 146–147.

353STANĚK, *Odsun*, s. 103.

354KUČERA, *Odsun*, s. 23.

355STANĚK, *Odsun*, s. 103.

356KAPLAN, s. 147, KUČERA, *Odsun*, s. 23.

357NĚMEČEK a kol., s. 97.

14. prosince.³⁵⁸ I přes usilovné snahy se však nakonec k realizaci odsunu na sklonku roku 1945 nepříkročilo; k tomu došlo až s blížícím se koncem ledna roku následujícího. Na jeho počátku proběhla v Praze československo-americká jednání o technických a organizačních podrobnostech celé akce. Na základě amerických požadavků bylo dohodnuto, že pro všechny transporty budou vypracovány spolehlivé seznamy všech osob, z nichž každá si mohla na cestu vzít zavazadlo vážící 30–50 kilogramů a až 1 000 marek. V době, kdy vlaky přejížděly přes hranice, museli mít všichni lidé v nich s sebou potraviny na následující tři dny. I přesto, že podmínky transferu byly po bilaterálních rozhovorech jasně stanoveny, místní situace a provádění odsunu se region od regionu lišily (viz Příloha č. 16).³⁵⁹

První transport do amerického pásma byl vypraven 25. ledna 1946,³⁶⁰ přičemž zprvu každý den odjížděl z Československa jeden vlak tvořený 40 vagóny a 1 200 osobami po železničních tratích Domažlice – Furth im Wald a Cheb – Hof. Od 25. února pak byly vysílány denně dva vlaky a od 1. dubna byly transporty do americké zóny opět navýšeny na dvojnásobek.³⁶¹ Mezi 9. a 11. dubnem proběhla další jednání mezi zástupci Československé republiky a USA, v jejichž důsledku bylo každodenně vypravováno celkem šest vlaků.³⁶²

Na rozdíl od poměrně snadné dohody s Američany se vyskytly problémy s transferem Němců do sovětské okupační zóny. Velvyslanectví SSSR v Praze totiž československé ministerstvo zahraničí informovalo prostřednictvím nóty z 21. prosince 1945, že od počátku provádění takzvaných divokých odsunů do tohoto pásma přišlo z Československa celkem 775 840 Němců, a proto Moskva shledávala svůj závazek z Postupimi uskutečněným.³⁶³ O čtyři dny později tamní správa opravdu upustila od přebírání odpovědnosti za další Němce.³⁶⁴ Fierlingerova vláda nicméně nepovažovala věc za uzavřenou a 24. ledna 1946 byla sovětskému velvyslanci Valerianu Alexandroviči Zorinovi postoupena nóta. Zde bylo zdůrazněno, že do Německa sice po osvobození republiky přicházelo místní německé obyvatelstvo, avšak nejednalo se jen o starousedlíky, nýbrž též o další kategorie Němců, které se tehdy na území

358STANĚK, Tomáš, *Německá menšina v českých zemích v letech 1918–1989*. In: GABAL, Ivan a kol., *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace*, Praha 1999, s. 103.

359BENEŠ a kol., s. 213–214.

360KAPLAN, s. 147, KUČERA, *Odsun*, s. 23–24.

361STANĚK, *Odsun*, s. 172–173.

362STANĚK, *Předpoklady*, s. 67.

363STANĚK, *Odsun*, s. 113.

364KUČERA, *Odsun*, s. 24.

Československa vyskytovaly.³⁶⁵

Praha se tehdy oprávněně domnívala, že v případě nezdaru rozhovorů se Sovětským svazem by mohlo americké okupační pásmo rovněž upustit od přijímání československých Němců. Ministr zahraničního obchodu Hubert Ripka, jenž odcestoval v březnu 1946 do Moskvy, proto byl zmocněn, aby tady jakožto zástupce Československa jednal s nejvyššími reprezentanty SSSR o otázce pokračování transferů. V Sovětském svazu se Ripkovi dostalo slyšení přímo u Josifa Vissarionoviče Stalina a tamního ministra zahraničí Vjačeslava Michajloviče Molotova, kteří kvůli odsunu telefonicky hovořili s maršálem Georgijem Konstantinovičem Žukovem stojícím v čele sovětské okupační zóny v Německu. Žukov pod nátlakem nakonec přistoupil na další vysílání Němců do jeho pásma.³⁶⁶ Současně bylo v Moskvě dohodnuto nové množstevní omezení stanovující přijetí 600 000 až 650 000 osob.³⁶⁷

Mezi 3. a 4. květnem 1946 probíhaly v Berlíně a poté ještě mezi 30. květnem a 1. červnem v Praze dialogy mezi československými a sovětskými představiteli ohledně upřesnění detailů postupu vůči Němcům. Od 5. června měly být zahájeny lodní transporty po Labi a o pět dní později měl začít též odsun prostřednictvím železnice. Nejprve byly vypravovány denně dva vlaky, ale od 21. června byl jejich počet navýšen na tři a od počátku následujícího měsíce dokonce na šest.³⁶⁸ Obecně je možné říci, že právě v první polovině července se ocitl odsun německého obyvatelstva na svém vrcholu, když do každého z pásem dennodenně odjíždělo šest transportů, což celkově obnášelo 14 400 osob.³⁶⁹

Americká okupační zóna záhy zjistila, že již není schopna neustále pojmát tak rozsáhlý počet lidí. Její velitel, generál Lucius Clay, proto československá vládní místa informoval, že od 15. července 1946 zde budou přejímány každý den pouze čtyři vlaky. V dané době bylo toto rozhodnutí v Československu vnímáno jako první náznak vůle americké administrativy v Německu přetvořit poměry dané postupimskou konferencí.³⁷⁰ V září 1946 pak vystoupil americký státní tajemník James Byrnes ve Stuttgartu se svým projevem, v němž dal jasně najevo, že USA skutečně budou usilovat o změnu své

---

365 STANĚK, *Předpoklady*, s. 63.

366 KAPLAN, s. 147–148.

367 NĚMEČEK a kol., s. 100.

368 STANĚK, *Odsun*, s. 204.

369 NĚMEČEK a kol., s. 100.

370 KAPLAN, s. 149.

německé politiky, protože svět se tehdy postupně začínal dělit na dvě zneprátené části.³⁷¹

Podle informací ministerstva národní obrany z Československé republiky do konce srpna odešlo 949 567 osob německé národnosti do americké zóny a dalších 567 610 lidí do sovětského pásma.³⁷² S nadcházejícím podzimem se počaly objevovat vážné snahy o brzký závěr celého organizovaného transferu Němců – k 27. říjnu 1946 měl být ukončen odsun do sovětského okupačního pásma a o dva dny později i do americké zóny. K oficiálnímu uzavření otázky transferu došlo 1. listopadu 1946,³⁷³ přičemž o jedenáct dní později představitelé Československa uzavřeli se zástupci USA dohodu, na jejímž základě měl být na jaře 1947 zrealizován dodatečný odsun zhruba 100 000 Němců.³⁷⁴ Američtí reprezentanti sice předestřeli variantu, podle níž by mohl být transfer urychlen a definitivně dovršen do konce roku 1946, leč Československo se domnívalo, že by tímto způsobem nemuselo dojít ke skutečně efektivnímu vyřešení německé otázky v republice.³⁷⁵

Třebaže obyvatel německé národnosti v této době v republice již značně ubylo, v pohraničních oblastech a v menší míře rovněž ve vnitrozemí byl stále patrný odpor k těmto osobám. Na československý lid proto výrazně zapůsobil projev prezidenta Edvarda Beneše, který 8. října 1946 v Mladé Boleslavi deklaroval, že po druhé světové válce se národnostním menšinám v žádném případě nedostane jakékoli speciální ochrany, jako tomu bylo po prvním globálním konfliktu: „*Nebude u nás minorit a my nepodepišeme žádné nové smlouvy, které by v našem státě zaručovaly jejich ochranu.*“³⁷⁶

S postupným zastavováním odsunu Němců na podzim 1946 se stávala čím dál častěji vyslovovanou otázkou, nakolik je kvůli ekonomickým aspektům obnovené republiky vhodné pokračovat v jejich stěhování za hranice tak vysokou rychlostí. Nouze o pracovní síly byla především v pohraničních oblastech velká, a proto nebyly

371BENEŠ a kol., s. 215.

372STANĚK, *Odsun*, s. 209.

373Odsun Němců. Zjištění počtu osob německé národnosti k 1. listopadu 1946, SOkA Chomutov, Okresní národní výbor Kadaň [(1933) 1945–1960], kart. 313. NĚMEČEK a kol., s. 100.

374KAPLAN, s. 149.

375STANĚK, *Odsun*, s. 228.

376BENEŠ, s. 179. Takzvaná menšinová smlouva z roku 1919 přestala podle převažujícího mínění platit v roce 1939, byť k oficiálnímu zániku Společnosti národů došlo až o sedm let později. PETRÁŠ, René, *Zánik meziválečného systému práv menšin v poválečné ČSR*. In: HOUŽVIČKA, Václav (ed.), *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno 2012, s. 103.

výjimkami četné žádosti o německé zaměstnance.³⁷⁷ Na základě informací československých úřadů je možné usuzovat, že do konce roku 1946 se snížil počet německého obyvatelstva v českých zemích na pouhých 225 000 osob, zatímco na Slovensku jich mělo být mezi 25 000 a 30 000. Počítalo se s tím, že dodatečně bude na jaře 1947 zrealizováno vystěhování ještě asi 77 000 Němců.³⁷⁸ Podobně jako u divokých odsunů není zcela možné přesně určit, kolik lidí německé národnosti celkově Československou republiku opustilo. Je však možné usuzovat, že se jednalo o 2 232 541 osob, z nichž do amerického okupačního pásma odešlo 1 446 059 a do sovětské zóny 786 482 lidí.³⁷⁹ Různí autoři sice uvádějí rozmanité počty, ale podle většiny zdrojů je pravděpodobné, že kvóty určené pro jednotlivé okupační zóny na postupimské konferenci byly více či méně s koncem roku 1946 naplněny.

Na jaře 1947 se sice uskutečnila jednání o otázce obnovení transferu, avšak americká strana mu nebyla příliš nakloněna. Československé vládě se pak v květnu od Američanů dostalo rady, aby již s dalším stěhováním Němců nekalkulovala a aby se raději pokusila zbylé obyvatelstvo této národnosti začlenit do své společnosti. Nakonec proto vláda přistoupila na takzvaný vnitřní odsun, jehož primárním cílem bylo rozptýlit Němce po celé republice, aby byla definitivně odstraněna území s celistvým německým osídlením.³⁸⁰

4.2 Právní zakotvení

Odsun německého obyvatelstva z Československé republiky byl sice podepřen několika právními dokumenty, ale ve skutečnosti se v žádném z těch, které byly vydány jako vnitrostátní předpisy, o něm nevyskytla konkrétní zmínka. Určitou výjimku tvoří pouze Košický vládní program z 5. dubna 1945, v jehož VIII. článku bylo nastíněno, že Němci, chovající se v době mnichovské konference a po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava neloajálně vůči československému státu, „budou zbaveni československého občanství a vypovězeni z republiky navždy, pokud je nestihne trest hrdelní“.³⁸¹ Jednalo se ovšem o dobu, kdy ještě nebylo o transferu rozhodnuto

³⁷⁷Žádost o zpětné přidělení německého zaměstnance z 5. prosince 1946, Žádost o ponechání německého odborníka ze 7. prosince 1946, Žádost o přidělení Němců na zemědělské práce z 12. prosince 1946, SOkA Chomutov, Internační středisko Kadaň (1945–1949), karton 2.

³⁷⁸STANĚK, *Předpoklady*, s. 77.

³⁷⁹STANĚK, *Odsun*, s. 237.

³⁸⁰DVOŘÁK, Tomáš, *Vnitřní odsun 1947–1953. Závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*, Brno 2012, s. 42–60.

³⁸¹Košický vládní program dostupný z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni->

na mezinárodní úrovni. Proto patřila podobná prohlášení spíše do proklamativní roviny, ačkoli nedlouho po schválení programu byly zahájeny takzvané divoké odsuny.

Největší význam měly během války a především v době bezprostředně po ní dekrety vydávané prezidentem republiky Edvardem Benešem, jenž byl ostatně také autorem značné části Košického vládního programu.³⁸² K tvorbě a vydávání dekretů mohlo být přikročeno jen proto, že Československá republika navzdory německé okupaci nepřestala nikdy z právního hlediska existovat, ale současně její představitelé nemohli na její půdě vykonávat státní moc. Uchýlili se tak do exilu do Velké Británie, kde se jim postupně podařilo vytvořit prozatímní exekutivní orgány. Po obnovení Československé republiky fungující Prozatímní národní shromáždění pak 28. března 1946 všechny dekrety ratifikovalo, čímž se staly integrálním prvkem československé (a později i české) právní soustavy.³⁸³ Tyto normy byly vydávány na základě ústavního dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čsl. z 15. října 1940,³⁸⁴ jenž určil, že po dobu existence prozatímního státního zřízení bude zákonodárná moc vykonávána prezidentem v kooperaci s vládou. Všechny dekrety byly publikovány v Úředním věstníku československém.³⁸⁵

Z hlediska odsunu Němců z Československé republiky měly zásadní význam tři z těchto předpisů. Prvním z nich byl dekret č. 16/1945 Sb. z 19. června 1945 o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech,³⁸⁶ který je dnes znám jako takzvaný velký retribuční dekret.³⁸⁷ Podle něj se měl trest dotknout všech osob (tedy domácí lid nevyjímaje), jež si počínaly vůči československému státu nečestně, a to v době „zvýšeného ohrožení republiky“ od 21. května 1938 (§ 18). Později byl na tuto normu úzce navázán takzvaný malý retribuční dekret s č. 138/1945 o trestání některých provinění proti národní cti z 27. října.³⁸⁸ Druhým se stal dekret č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení

[program-5-4-1945/](#) [cit. 24. 3. 2016].

382GLOTZ, s. 152.

383WINKLER, Pavel, *Dekrety prezidenta republiky z období 1940–1945*. In: MATĚJKA, Dobroslav (ed.), *Právní aspekty odsunu sudetských Němců*, Praha 1996, s. 21–22.

384Celé znění ústavního dekretu č. 2/1940 Úř. věst. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné z 15. října 1940 viz *Dekrety*, s. 93–94.

385PAVLÍČEK, s. 49.

386Celé znění dekretu č. 16/1945 Sb. dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/161945.html> [cit. 25. 3. 2016].

387NĚMEČEK a kol., s. 90.

388Celé znění dekretu č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti z 27. října 1945 viz *Dekrety*, s. 946.

zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa z 21. června 1945.³⁸⁹ Na jeho základě byla stanoveným lidem odejmuta půda zahrnující zhruba 2 400 000 hektarů.³⁹⁰ Trojici předpisů uzavíral ústavní dekret č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské z 2. srpna (viz Příloha č. 17).³⁹¹ Jednalo se o zásadní normu, která předpokládala, že státní občanství zůstalo německému a maďarskému obyvatelstvu uchováno během celé druhé světové války a že teprve nyní se jeho odejmutím z nich stávají cizí státní příslušníci. Zároveň je ale nutné konstatovat, že byly jasně definovány výjimky pro osoby, jež mohly být na základě své individuální věrnosti zachované československému státu zproštěny následků tohoto předpisu. Na druhé straně mohl být dekret aplikován na Čechy a Slováky, kteří usilovali o získání německého nebo maďarského občanství, ačkoli to tehdejší poměry nevyžadovaly.³⁹²

Pro transfer německého obyvatelstva mělo vedle zakotvení ve vnitřním právním řádu principiální dosah jeho mezinárodní uznání velmocemi účastnicími se konference v braniborské Postupimi. USA, Velká Británie a Sovětský svaz tady v noci z 1. na 2. srpna 1945 skutečně humánně zrealizovaný odsun schválily a své rozhodnutí vtělily do závěrečného XII. článku Závěrečného protokolu postupimské konference (viz Příloha č. 18).³⁹³ Někdy bývá jako klíčový uváděn XIII. článek Zprávy o postupimské konferenci.³⁹⁴ Československá vláda přijala rozhodnutí o odsunu německého obyvatelstva následujícího dne,³⁹⁵ nicméně současně byla značně rozčarována z toho, že velmoci se nevěnovaly také problematice transferu Maďarů z oblasti jižního Slovenska. Na počátku roku 1947, kdy se stále počítalo s tím, že bude s Německem uzavřena po druhé světové válce klasická mírová smlouva, se Československo domáhalo, aby do ní byla zahrnuta formulace o německém uznání reality odsunu. K jejímu podpisu ale nikdy nedošlo a po vytvoření dvou německých států sice v červnu 1950 přijaly Německá demokratická republika a Československo deklaraci, jíž byl

389Celé znění dekretu č. 12/1945 Sb. dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/121945.html> [cit. 25. 3. 2016].

390KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005, s. 572.

391Celé znění dekretu č. 33/1945 Sb. o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské viz *Dekrety*, s. 345–346.

392NĚMEČEK a kol., s. 93–95.

393Protokol postupimské konference dostupný z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/> [cit. 25. 3. 2016]. CHURAN, s. 76–77.

394Tamtéž. Srov. KUČERA, Jaroslav, *Stíny minulosti. Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka*. In: *Dějiny a současnost* 27, 2005, 5, s. 41, BRÜGEL, *Die sudetendeutsche Frage*, s. 61.

395KAPLAN, s. 146–147.

transfer německého lidu akceptován, avšak vedoucí představitelé Spolkové republiky Německo ji neuznali. Dodnes se v německém prostředí vyskytují názory, že s postupimskými usneseními není Německo povinno souhlasit. V této souvislosti se někdy objevuje argument, že Československo svou nepřítomností na konferenci odůvodňuje nulitu mnichovské dohody, zatímco v případě německé absence v Postupimi zde přijatá rozhodnutí svou platnost a mezinárodní dosah nepozbývají.³⁹⁶

4.3 Střediska a tábory pro Němce

V době bezprostředně následující po osvobození území Československé republiky bylo zapotřebí soustředit německé obyvatelstvo na co nejmenším prostoru, za čímž se skrývaly nejrozmanitější pohnutky. Spoustu osob bylo nutné zajistit, protože je měl později stihnout trest za různá provinění, jichž se dopustily v průběhu druhé světové války. Další skupinu lidí tvořili ti, kteří měli být odsunuti za hranice, přiděleni na práce, a případně Němci, jež z nejrůznějších příčin neměli domov.³⁹⁷ Ke shromažďování Němců byly využívány budovy nejrůznějšího charakteru – například věznice, školy, výrobní prostory firem nebo stodoly. Nejprve byly zřizovány tábory, v jejichž rámci se nacházely nejrůznější skupiny lidí, a až s postupem času se zaměření středisek diferencovalo podle převládajícího účelu. Zároveň je třeba zdůraznit, že doba existence jednotlivých zařízení byla velmi různorodá, neboť často docházelo ke vzniku nových, ale i rušení nebo slučování stávajících.³⁹⁸

Tábory obvykle vznikaly z popudu místních úřadů, ačkoli se ve většině případů jednalo o nevyhovující prostory, kde panovaly naprosto tristní podmínky.³⁹⁹ Zprvu se sice zamýšlelo, že tato zařízení budou určena především pro ty, kteří se nějakým způsobem v době okupace Československa prohřešili, nicméně brzy se zde vyskytovaly i osoby bez prokazatelné viny, počítaje v to i děti.⁴⁰⁰ Právě jejich situace byla často dosti svízelná. Ministerstvo ochrany práce a sociální péče 20. července 1945 vydalo nařízení o propouštění dětí z táborů, pokud jim bylo méně než deset let.⁴⁰¹ Ministerstvo vnitra 9. srpna také schválilo výnos, podle nějž měly ze středisek odejít děti do 14 let. V případě, že jejich rodiče nechtěli, aby došlo k rozdělení rodiny, mohly děti v táborech

³⁹⁶KUČERA, *Stíny minulosti*, s. 41–42.

³⁹⁷KUČERA, *Odsun*, s. 12.

³⁹⁸STANĚK, *Tábory*, s. 27–28.

³⁹⁹KUČERA, *Odsun*, s. 12.

⁴⁰⁰STANĚK, *Odsun*, s. 66.

⁴⁰¹STANĚK, *Tábory*, s. 43.

zůstat.⁴⁰² Pokud k jejich uvolnění nakonec došlo, mohly být svěřeny do péče člověka, kterého rodiče určili, nebo se o ně měly postarat příslušné instituce pro mládež v daném okrese, kde ovšem měly být rozděleny podle národnosti. Na konci léta 1945 začaly úřady jevit o situaci dětí v táborech intenzivnější zájem, ale okolnosti jejich pobytu se dlouho k lepšímu neměnily.⁴⁰³

Nevyhovující podmínky vévodící prakticky všem střediskům se záhy staly živnou půdou pro šíření všelijakých nemocí. Ubytovací zařízení vykazovala nedostatek vody, eventuálně byla alespoň závadná, a proto nebylo umožněno vykonávat předepsané zásady hygieny. Problémy představovala rovněž nevyhovující dezinfekce lidí samotných, jejich oblečení i místností, jež měli obývat, s čímž byly nejednou obeznámeny i příslušné úřady, protože choroby neznamenal hrozbu jen pro tábory, nýbrž také pro jejich okolí. Vedle těchto faktorů ke zdraví soustředěných Němců nepřispívala ani nepřilíš kvalitní a nedostatečná strava, kvůli níž byli lidé podvyživení a oslabení, což jen napomáhalo šíření nemocí. Jejich důsledkem byla nezřídka smrt, zejména v případě starých osob a dětí. Brzy proto bylo stanoveno, že v každém středisku musí být přítomen lékař.⁴⁰⁴

Třebaže československá vládní místa usilovala o to, aby v táborech nedocházelo k používání násilných metod, a to ani proti Němcům, u nichž byla prokázána nacistická minulost, k týrání zadržených osob se lidé stojící v čele zařízení mnohokrát uchýlovali. Bylo to způsobeno mimo jiné i tím, že mezi nimi byla řada psychopatů, která se vyžívala v teroru.⁴⁰⁵ Četné byly případy zneužívání žen, často i opakovaného, přičemž násilníkům obvykle příliš nezáleželo na věku jejich obětí, tudíž výjimkami nebyly ani starší ženy či naopak dívky, které ještě nedosáhly ani 16 let. Typickými následky nebyly jen zdravotní, ale též psychické problémy, s nimiž se dotyčné potýkaly po zbytek života.⁴⁰⁶

Významnou roli hrály v táborech domácí řády, které ošetřovaly všechny oblasti zdejšího života. Po dlouhou dobu však neexistovaly jednotné předpisy pro celé Československo, a proto si je jednotlivá zařízení vytvářela sama tak, aby tamním podmínkám co nejvíce vyhovovaly. Vzorový systém byl zaveden v Plzni-Karlově, kde

---

402STANĚK, *Odsun*, s. 68.

403STANĚK, *Tábory*, s. 89.

404Tamtéž, s. 65–70.

405KUČERA, *Odsun*, s. 13.

406STANĚK, *Tábory*, s. 76–85.

byl domácí řád vydán 26. května 1945. Stanovoval, jak by se mělo postupovat po nástupu do střediska, kdy měly být lidem odejmuty všechny věci kromě hřebenu, kartáčků na zuby a kapesníků. Oblečení mělo projít dezinfekcí. Dále zde byly rozebrány otázky spojené se stravováním, zdravotní péčí a každodenním rozvrhem činností. Toto zřízení později posloužilo jako primární podklad pro vyhotovení jednotného řádu, jenž uveřejnilo ministerstvo vnitra.⁴⁰⁷

S denním programem úzce souvisela pracovní povinnost zadržených Němců, jež byla prozatímně zakotvena ve směrnících generála Karla Klapálka z 21. června 1945. Na jejich základě měli být do výrobního procesu zapojeni muži od 14 do 60 let a ženy od 14 do 55 let.⁴⁰⁸ K unifikaci způsobu přidělování Němců na práce bylo přikročeno až 19. září 1945, kdy byl vydán dekret prezidenta republiky č. 71 Sb. o pracovní povinnosti osob, které ztratily československé státní občanství. Podle něj měli být zaměstnáni muži od 14 do 60 let a ženy od 15 do 50 let.⁴⁰⁹ Veškeré přemísťování internovaných obyvatel kvůli práci mělo být svědomitě zaznamenáváno, aby v budoucnu mohly být bezproblémově znovu sloučeny rodiny, jež měly být jako celek zařazeny do odsunových transportů. I přesto nicméně měla být projevována snaha, aby k odloučení rodinných příslušníků vůbec nedocházelo, a proto se potenciální zaměstnavatelé měli postarat nejen o živitele, ale i o ně.⁴¹⁰

Na konci roku 1945, kdy se přibližovalo zahájení organizovaného transferu Němců z Československa, se pozvolna stabilizovala situace, v níž fungovaly tři druhy táborů. Prvním typem byla internační zařízení, kde měli být shromážděni lidé, kteří měli podle dekretu č. 16/1945 Sb. stanout před mimořádnými lidovými soudy. Dále se jednalo o sběrná střediska, jejichž účelem bylo poskytnout ubytování osobám určeným k brzkému odsunu za hranice. Posledním druhem byly pracovní tábory, které byly vytvořeny pro jedince přidělené na práce daleko od svých domovů. V průběhu řádného transferu i po jeho oficiálním zakončení se zařízení transformovala, a to především z hlediska zlepšování podmínek, jimž zde byli soustředění Němci vystaveni. Zároveň bylo postupně možné přikročit k likvidaci většiny z nich, byť některá střediska byla v provozu i po roce 1948, kdy se z nich pozvolna stávaly tábory

---

407Tamtéž, s. 31–32.

408STANĚK, *Odsun*, s. 67.

409Celé znění dekretu č. 71/1945 Sb. dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=11918&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 17. 4. 2016].

410STANĚK, *Odsun*, s. 118–119.

nucené práce.⁴¹¹

4.4 Zahraniční reakce na odsun Němců

Velké přesuny německého obyvatelstva ve střední Evropě budily pozornost nejen v samotném Československu, ale také u západní veřejnosti a v tavním tisku. Především na takzvané živelné vyhánění bylo nazíráno se strachem vyplývajícím z nejistoty, jestli se v Německu podaří sudetské Němce úspěšně začlenit do válkou postiženého hospodářství. Panovaly rovněž neutuchající obavy z toho, zda je transfer osob německé národnosti za hranice z politického hlediska tím nejlepším řešením.⁴¹²

Zahraničním pozorovatelům a některým novinářům bylo umožněno vykonat několik návštěv v táborech a internačních střediscích pro Němce, jež se staly jedním z hlavních témat problematiky odsunu, která byla na stranách západních periodik řešena. Ve skutečnosti ovšem musely být všechny návštěvy nejprve odsouhlaseny příslušnými úřady, které nařizovaly daným objektům provést náležitě změny, jejichž účelem mělo být přesvědčení mezinárodní veřejnosti o oprávněnosti provádění odsunu a o tom, že Němcům se navzdory jejich aktivitám příslušníků jejich národa v průběhu války nevede v Československu špatně. Pod tímto dojmem řada z žurnalistů ve svých zprávách konstatovala, že československé důvody pro realizaci transferu musejí být vyslyšeny na konferenci v Postupimi. Na druhé straně bylo nepopíratelné a zahraniční novináři nejednou zdůraznili, že vystěhování převážné části Němců bude mít nezměrné důsledky pro celou československou ekonomiku, která byla již v předválečné době závislá na průmyslových oblastech nacházejících se v pohraničí, kde většinu zaměstnanců tvořili právě lidé s německou národností.⁴¹³

Zároveň v době divokých odsunů byla protihitlerovsky orientovaným velmocem adresována řada doporučení ohledně brzkého oficiálního přijetí rozhodnutí o odsunu. Na rozdíl od západních států, které se konečné rozhodnutí snažily odkládat, Sovětský svaz plně podporoval nároky vymáhané Československem, jemuž se již během druhé světové války dostalo vágních ujištění, že transfer Němců bude po skončení konfliktu odsouhlasen. Československá vláda sama proto 3. července 1945 velmoci urgovala, aby v co nejkratší době vystěhování Němců z republiky schválily. Jen tak podle ní mělo být do budoucna zabráněno dalším roztržkám mezi německým a českým obyvatelstvem.

411 STANĚK, *Tábory*, s. 195.

412 STANĚK, *Odsun*, s. 86–91.

413 STANĚK, *Předpoklady*, s. 56.

Na postupimské konferenci pak byl odsun skutečně Spojenými státy americkými, Velkou Británií i Sovětským svazem akceptován. Proti tomuto usnesení se záhy ostře postavil Wenzel Jaksch a jeho přívrženci nacházející se stále na území Velké Británie, kteří již 5. srpna 1945, tedy tři dny po skončení konference, schválili prohlášení, kde se proti odsunu důrazně ohradili, avšak jejich námitky nic nezmohly.⁴¹⁴

4.5 Němečtí antifašisté

Velice specifickou skupinou německého obyvatelstva byli takzvaní antifašisté, kteří za druhé světové války stáli na straně původního československého státu a odmítali nacismus. Tito lidé tvořili zhruba 5 % celkového počtu Němců, jež se po osvobození republiky nacházeli na jejím území.⁴¹⁵ Českoslovenští představitelé pobývající v době konfliktu v exilu často zdůrazňovali, že na zásluhy demokraticky orientovaných Němců nebude zapomenuto a že nebudou po jeho ukončení zahrnuti do odsunových transportů.⁴¹⁶ Zprvu, v prvních týdnech, se zdálo, že tyto sliby nebudou plané a opravdu k jejich vyhánění nedojde. V průběhu června 1945 se však protiněmecké rozpoložení dostalo z vnitrozemských jazykových ostrovů i do pohraničních oblastí, kde v době divokých odsunů nebylo diferencováno mezi antifašistickými a ostatními Němci. Určení antifašistů navíc nebylo zcela snadné – podle dekretu č. 33/1945 Sb. se jednalo o osoby německé národnosti, které již před mnichovskou konferencí nesouhlasily s politikou SDP, její odmítání dávaly zřetelně najevo a po počátku okupace celých českých zemí a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava byly novým režimem perzekvovány, zapojily se do odbojové činnosti, případně se rozhodly odejít do exilu, odkud aktivně usilovaly o obnovení republiky.⁴¹⁷

Postavení antifašistů nebylo vůbec jednoduché. Ačkoli se během války postavili za Československo a jeho obnovení, za což byli leckdy nepříjemně pronásledováni a vězněni, mnozí se konce konfliktu ani nedožili, po osvobození republiky se opět stali součástí německého národa, kterého se český lid chtěl po letech okupace s definitivní platností na svém území zbavit.⁴¹⁸ Za antifašisty tehdy byli pokládáni především členové Komunistické strany Československa (KSČ) a DSAP a eventuálně ještě lidé, jež

414STANĚK, *Odsun*, s. 88–94.

415KOVAŘÍK, s. 41.

416BRANDES, *Alternative*, s. 238.

417KAPLAN, s. 155–156. Ústavní dekret č. 33/1945 Sb. viz *Dekrety*, s. 345–346.

418WAGNEROVÁ, Alena, „A zapomenuti vejdemo do dějin...“. *K historii německých antifašistů z českého pohraničí 1935–1946*. In: *Dějiny a současnost* 29, 2007, 4, s. 33.

na území republiky přišli zpět z koncentračních táborů a věznic. Jejich základní výhodou v případě potvrzení tohoto statusu bylo, že se na ně neměly vztahovat restriktivní předpisy týkající se zbytku německého obyvatelstva na území státu.⁴¹⁹ Zejména jim mělo být zachováno československé státní občanství, a to na základě vydávaných legitimací, o něž si antifašisté mohli u příslušných úřadů zažádat.⁴²⁰

Nenávist ze strany Čechů projevovaná vůči německému etniku jako celku záhy přiměla antifašisty, aby začali přemýšlet o vystěhování z republiky, přestože pro ně rozhodnutí o odsunu původně nemělo platit.⁴²¹ Řada osob čekala na vyřízení antifašistického průkazu delší dobu, během níž se setkávala s projevy zášti českého národa, které často nevymizely ani po obdržení osvědčení. K tomu přispívala i skutečnost, že někteří Češi vůbec nechtěli přijmout fakt, že Němci také bojovali za obnovení republiky a mají nyní právo na jejím území zůstat.⁴²² V důsledku vyhroceného československého nacionalismu začaly být brzy po osvobození v květnu 1945 zakládány takzvané antify (antifašistické výbory), jež se snažily bránit antifašisty před bezprávím.⁴²³

Úvahy o vysídlení německých antifašistů se brzy dostaly do programu vládních jednání. Proto byl 23. listopadu 1945 svěřen ministerstvu vnitra úkol, aby se zaměřilo na konkrétní možnosti jeho provedení. Zprvu převládaly úvahy o odsunu antifašistů pouze do sovětské okupační zóny v Německu, ale když k němu vyjádřili kladně i Američané, bylo nakonec 15. února 1946 československou vládou schváleno rozhodnutí o jejich přesunu na obě německá území.⁴²⁴ Vystěhování do Německa mělo být pro antifašisty dobrovolné, s čímž souviselo také jejich zvýhodnění oproti ostatním Němcům z hlediska majetku, který si mohli vzít s sebou za hranice. Často se stávalo, že v důsledku nepřátelských akcí Čechů proti Němcům projevovali o odchod zájem i lidé, jež dříve usilovali o získání československého občanství.⁴²⁵ První transporty těchto osob opustily republiku již v listopadu 1945, kdy směřovaly do sovětského pásma.⁴²⁶

Podle údajů československého ministerstva národní obrany určených

419STANĚK, *Odsun*, s. 142–143.

420KOVAŘÍK, s. 42.

421KUČERA, *Odsun*, s. 32.

422KOVAŘÍK, s. 42.

423STANĚK, *Odsun*, s. 144.

424KUČERA, *Odsun*, s. 32.

425STANĚK, *Předpoklady*, s. 83.

426KOVAŘÍK, s. 43.

pro Spojeneckou kontrolní radu opustilo republiku k 1. prosinci 1946 celkem 94 194 antifašistů, ovšem ani v těchto počtech se prameny zcela neshodují.⁴²⁷ Sporné je rovněž množství lidí, kteří se statusem antifašisty odešli do Německa před zahájením organizovaného odsunu – zřejmě se jednalo o zhruba 30 000 osob.⁴²⁸ Na sklonku roku 1947 se hovořilo o tom, že v Československé republice stále setrvává přibližně 20 000 antifašisticky orientovaných Němců.⁴²⁹

4.6 Skupiny Němců, které zůstaly v Československu

Již v průběhu plánování odsunu Němců za hranice republiky se počítalo s tím, že omezený počet těchto osob v Československu zůstane. Bylo nezbytné zajistit hlavně nedotknutelnost lidí důležitých pro ekonomický chod země, kteří měli být pro svůj význam začleněni do transferu naposledy.⁴³⁰

Situace německého obyvatelstva byla od osvobození republiky nelehká, a to zejména kvůli řadě restriktivních opatření, která se jich dotkla. Podle dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 bylo určeno, že Němci se stávají státně nespolehlivým obyvatelstvem.⁴³¹ S tím se posléze pojila další nařízení stanovující nejrůznější omezení jejich běžného života. Především museli nosit na viditelném místě pásku bílé barvy s písmenem N (říšští Němci a zajatci měli předepsanu žlutou pásku a antifašisté bíločervenou, případně rudou).⁴³²

Zásadně zredukovány byly pro Němce veškeré příděly potravin – teprve s postupem času byly navyšovány, obzvláště pak v souvislosti se zavedením pracovní povinnosti Němců. Navzdory tomu ale byly všechny posty okamžitě uprázdněny, pokud o ně stáli Češi. Další zákazy se týkaly politických aktivit nebo působení osob německé národnosti v armádě. Rovněž uzavírání manželských sňatků s nimi bylo pro Čechy zapovězeno. Kromě toho byly uzavřeny veškeré německé školy, komunikace s úřady v německém jazyce byla prakticky znemožněna a kulturní vyžití v něm bylo postupně oklešťováno.⁴³³ V pohraničních oblastech nebylo Němcům dovoleno volně

427STANĚK, *Odsun*, s. 283–284.

428KUČERA, *Odsun*, s. 32.

429STANĚK, *Odsun*, s. 289.

430KUČERA, *Odsun*, s. 33.

431Celé znění dekretu č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-5> [cit. 10. 4. 2016].

432BENEŠ a kol., s. 205.

433STANĚK, *Předpoklady*, s. 48–50.

se pohybovat, nákupy museli uskutečňovat v přesně stanovenou dobu.⁴³⁴ Dále z velké části nemohli jezdit hromadnou dopravou, pobývat na veřejných místech ani chodit do kin, divadel, restaurací a dalších zařízení. Veškerá omezení došla v konečném důsledku tak daleko, že název této etnické skupiny byl psán s malým počátečním písmenem, tedy „němec“.⁴³⁵

Ačkoli bylo projevovalo značné úsilí o co největší ztlížení existence Němců v Československé republice, faktem bylo, že v srpnu 1945 tvořili asi 20 % z celkového počtu zaměstnanců v průmyslu. Takové případné ztráty nebylo zcela možné v tehdejších podmínkách plně kompenzovat českými pracovníky, a proto se velcí vlastníci závodů snažili přesvědčit vládu o nutnosti ponechání specialistů alespoň dočasně v republice. Na sklonku roku 1945, kdy byla přijata opatření týkající se organizovaného odsunu, tudíž byly stanoveny skupiny nepostradatelných Němců, což se v první řadě týkalo hornictví.⁴³⁶ Podle tehdejších údajů působilo k 15. prosinci 1945 v Československu kolem 34 000 horníků německé národnosti.⁴³⁷

Mnoho podniků, zejména v pohraničí, projevovalo v průběhu roku 1946 velký zájem o uchování německých pracovních sil, ačkoli vládní kruhy se neustále přičiňovaly o to, aby tato situace byla považována za pouhé provizorium. Na základě opatření z 31. prosince 1945, které stanovovalo, komu má být prozatím udělena výjimka z odsunu do Německa, tak v prvních transportech republiku opouštěly především práce neschopné osoby, především ženy, děti a staří lidé. Teprve zásah vedení americké okupační zóny přiměl československé představitele k tomu, aby bylo zastaveno rozdělování rodin lidí, kterým se dostalo statusu nepostradatelných sil. Zároveň měli tito lidé obdržet příslušné legitimace. Na jaře 1946 pak byly zkonkretizovány stanovy, podle nichž měli být nyní Němci posuzováni, když 27. května ministerstvo vnitra schválilo směrnice, na jejichž základě neměly být za nenahraditelné považovány osoby činné v zemědělské výrobě, nýbrž jen v průmyslu a již zmiňovaném hornictví.⁴³⁸

Nepostradatelné německé pracovní síly se měly dostat do odsunových transportů jako poslední, což vedlo k tomu, že po oficiálním ukončení odsunu na podzim 1946 jich v Československé republice stále prodlévalo kolem 170 000 (včetně rodinných

---

434BENEŠ a kol., s. 205.

435STANĚK, *Předpoklady*, s. 50.

436KUČERA, *Odsun*, s. 33.

437KAPLAN, s. 150.

438STANĚK, *Odsun*, s. 291–305.

příslušníků). V polovině roku 1949, tedy téměř o dva roky později, zde bylo evidováno ještě zhruba 10 000 německých horníků a mezi 15 000 a 18 000 osobami v dalších oborech. Spolu s rodinami se jednalo o přibližně 53 000 lidí.⁴³⁹

Druhou skupinou, jejíž postavení v Československu musela vládní místa po válce řešit, byla smíšená manželství mezi lidmi české a německé národnosti. V tomto ohledu byl klíčový § 4 ústavního dekretu č. 33/1945, podle nějž mělo být postavení žen a dětí ze smíšených sňatků hodnoceno v každém konkrétním případě speciálně.⁴⁴⁰ V době následující okamžitě po osvobození republiky a před vydáním tohoto předpisu se ovšem často stávalo, že rodiny byly z národnostního hlediska posuzovány jako celek podle manžela, respektive otce, a tak v rámci divokých odsunů docházelo k různým přehmatům, kdy byly i Češky s česky vychovávanými dětmi vystěhovány z Československa. Teprve s postupným přijímáním opatření souvisejících s chystáním organizovaného transferu Němců se ve větší míře projevovaly snahy nezačleňovat do transportů osoby z národnostně nejednotných manželství, o jejichž eventuálním odsunu mělo být rozhodnuto kompetentními úředními místy.⁴⁴¹

I přes toto usnesení zůstávala pozice smíšených sňatků ještě v roce 1946 nejasná. Situace se navíc lišila podle toho, který z manželů byl německé národnosti. Němky mohly až do 10. února 1946 žádat o československé občanství, pokud během okupace dodržovaly povinnosti státních občanů, zatímco Němci toto právo prozatím neměli. Současně se jejich českých manželek a dětí neměl týkat odsun, pokud ovšem nebyly podle dekretu č. 33/1945 Sb. pokládány samy za osoby německé národnosti. Až 20. prosince 1946 ministerstvo vnitra připustilo možnost, aby o navrácení československého občanství mohli žádat i muži, a to od počátku do poloviny roku 1947.⁴⁴²

Když byl na podzim 1946 slavnostně zakončen organizovaný odsun Němců z Československa, na území českých zemí jich údajně zůstalo 239 911, z nichž nejsilněji byly reprezentovány právě skupiny specialistů a příslušníků smíšených manželství. Toto množství nicméně nebylo definitivní, protože v následujících letech ještě řada lidí stát opustila.⁴⁴³ Podle sčítání obyvatelstva, které se v Československé republice zrealizovalo

---

439STANĚK, *Předpoklady*, s. 90–91.

440Ústavní dekret č. 33/1945 Sb. viz *Dekrety*, s. 345–346.

441STANĚK, *Odsun*, s. 167–168.

442Tamtéž, s. 319–325.

443KAPLAN, s. 153.

1. března 1950, se subjektivně k německé národnosti přihlásilo 165 117 osob, což činilo 1,3 % z celkového počtu zdejšího obyvatelstva. O dva roky později nakonec bylo československé občanství přiznáno všem Němcům s trvalým pobytem v Československu.⁴⁴⁴

---

⁴⁴⁴STANĚK, *Odsun*, s. 367–380.

5 Komparace migrací 1938–1939 a 1945–1947

Evropa byla v době mezi oběma světovými válkami i po nich regionem, v němž došlo k několika velkým migracím obyvatel. Výjimkou nebyla ani Československá republika v jejím srdci, kde došlo hned ke dvěma s nepříliš dlouhým časovým odstupem. První z nich, uskutečněná mezi lety 1938 a 1939, byla určována vedle historických událostí spíše spontaneitou českého obyvatelstva v pohraničních oblastech okupovaných Německou říší, zatímco druhý, po válce uskutečněný a mezinárodně schválený přesun lidí byl dán potřebou definitivně vyřešit problematické soužití Čechů a Němců na území jednoho státu, jež se ukázalo jako nemožné a vyvrcholilo v hrůzách druhé světové války.

5.1 Shrnutí vysídlení Čechů z pohraničí 1938–1939

Na základě mnichovské dohody byly Německu odstoupeny značné části českého pohraničí, na nichž kromě převážné většiny sudetských Němců, nacházejících se na území první Československé republiky, žilo také několik set tisíc osob české národnosti. Již v době před jejím podepsáním ovšem začal první, nepříliš rozsáhlý příliv lidí do českého vnitrozemí, zahrnující zejména bohaté židovské obyvatelstvo, který byl zahájen v době částečné mobilizace v květnu 1938; Češi se v něm však ještě příliš nevyskytovali.

Masovější vlnu představovala migrace z pohraničí zahájená v době po Hitlerově norimberském projevu z 12. září 1938, kdy uprchlíci pocházeli především z řad lidí německé národnosti oponující politice SdP a jejímu pokusu o převrat. Kromě toho se nejednalo pouze o majetné osoby, jako tomu bylo v případě první vlny, ale zastoupeny byly všechny sociální třídy. Československý stát tehdy musel vůči migrantům zaujmout nějaké stanovisko a pokusit se nalézt řešení problémů, jež s sebou nárůst obyvatel ve vnitrozemí nesl. Zprvu byly jednotlivé okresní úřady pověřeny, aby se snažily zabránit dalším odchodům z domovů v pohraničí, avšak proud migrantů stále narůstal, a to hlavně kvůli nově zformovaným jednotkám SFK, jejichž úkolem bylo podněcování konfliktů v pohraničí.

K podpisu a uznání mnichovské dohody československou vládou se pak váže třetí migrační vlna z oblastí nyní již obsazovaných německou armádou. Od předchozích přílivů obyvatel se tento lišil obzvláště tím, že na území druhé republiky přicházeli lidé

z jiného státu. Zároveň byl rozdíl patrný i v národnostním složení, protože poprvé převládaly osoby české národnosti. Neuvadající proud záhy donutil druhou republiku ke krokům, jimiž se snažila vyřešit nejnaléhavější problémy spjaté s nárůstem obyvatel na zmenšeném území státu. Jednalo se především o zajištění ubytování, zaměstnání a zdravotní péče pro nově příchozí. Již v říjnu 1938 byla zavedena povinná evidence migrantů a od listopadu existoval účelově zřízený Ústav pro péči o uprchlíky, který se stal zastřešující institucí, jejímž základním úkolem bylo zajistit všechny oblasti života uprchlíků. Spolupracovala s řadou dobročinných organizací a se státními orgány.

Migrace Čechů z pohraničí jako celek i její jednotlivé aspekty vzbuzovaly pozornost nejen v samotné Československé republice, ale také v zahraničí. Ve Velké Británii se dokonce podařilo založit speciální výbor, jenž v omezené míře poskytoval víza lidem, kteří měli zájem o další emigraci. Zároveň byla mezi touto západní mocností a Československem dojednána půjčka, přičemž část financí byla přímo určena na pomoc uprchlíkům. Zájem cizích periodik byl soustředěn především na poměry v hromadných ubytovnách, kam se migranti často uchýlovali.

Mnoho Čechů se ovšem rozhodlo v pohraničí zůstat i přesto, že je tady čekalo z německé strany značné okleštění jejich práv. Útlak české menšiny byl zahájen brzy po začátku okupace a projevil se v politické, kulturní, společenské i ekonomické oblasti jejich každodenního života.

5.2 Shrnutí poválečného odsunu Němců

Spolu s osvobozením Československé republiky nabývaly na síle protiněmecky orientované nálady, jejichž ztělesněním se posléze staly takzvané živelné odsuny Němců za hranice, které nebyly nijak zákonně ošetřeny. Cílem akcí bylo především konečné vytvoření národního státu Čechů a Slováků bez výraznějšího zastoupení národnostních menšin, neboť soužití s nimi se během dvacetileté existence první republiky ukázalo jako nemožné. V době divokých odsunů docházelo k řadě excesů, Němci nebyli ze svých domovů vyháněni na základě nějakého konkrétně specifikovaného klíče, ale spíše nahodile, přičemž mnoho osob se dostalo do nejrůznějších táborových zařízení. Zahraniční vlády tehdy požadovaly zastavení československého postupu proti Němcům s tím, že otázka transferu bude projednána na postupimské konferenci, ovšem v Československu panovaly obavy, že k jeho oficiálnímu posvěcení nikdy nedojde.

Velmoci jej však na počátku srpna 1945 skutečně odsouhlasily, a tak postupně docházelo k přerušování divokých odsunů s tím, že republika vyčká do rozhodnutí Spojenecké kontrolní rady o příštím vývoji, k němuž dospěla 20. listopadu. Organizované transporty pak byly zahájeny na sklonku ledna 1946, přičemž zprvu byly vypravovány jen do americké okupační zóny v Německu. Správa sovětského pásma tvrdila, že stanovené kvóty pro tuto oblast byly naplněny již v průběhu živelného odsunu. Po dlouhých jednáních byly zahájeny na počátku června 1946 transporty též na toto teritorium. K oficiálnímu ukončení celé akce pak došlo na konci října, třebaže dílčí přemísťování Němců i nadále pokračovalo. Většina z nich se ale v této době již nacházela za hranicemi Československa. Po uzavření otázky organizovaného odsunu se v republice nacházely především tři skupiny německého obyvatelstva, a to část antifašistů, nepostradatelných specialistů a příslušníků smíšených manželství. Počet zástupců této národnostní minority se i v následujících letech pozvolna snižoval a nakonec bylo zbývajícím osobám v roce 1953 přiznáno plošně československé občanství.

Odsun německého obyvatelstva byl právně zakotven nejen v Závěrečném protokolu postupimské konference, ale i v Košickém vládním programu z dubna 1945 a v několika z dekretů prezidenta republiky, přestože v žádném z nich se o transferu výslovně nehovoří. Z mezinárodního hlediska však nemělo význam jen rozhodnutí velmocí. Velkou roli hrály také ohlasy, které poválečné akce v Československu proti Němcům vyvolávaly v zahraničí. Spousta novinářů přispívající do západních periodik viděla v odsunu jediné řešení problematkové situace, byť pro československé hospodářství znamenal velkou zátěž.

5.3 Porovnání migrací

Oba velké přesuny obyvatelstva, jež se uskutečnily v nepříliš dlouhém časovém horizontu, mají několik společných i rozdílných rysů. V první řadě je důležité zmínit, že obě migrace se dotkly jak Československé republiky, tak Německa. Vysídlování Čechů sice začalo ještě v době, kdy nebyl československý stát připraven o své pohraniční oblasti nacistickou agresivní politikou, nicméně svého vrcholu dosáhlo až po mnichovské konferenci, kdy se přesuny lidí uskutečňovaly z území Německé říše na „zbytkové“ teritorium druhé republiky. Naopak odsun Němců byl zrealizován směrem z Československa do příslušných okupačních pásem v Německu. Již z tohoto

hlediska je zřejmé, že obojí stěhování se týkalo pouze příslušníků dvou národů, kteří vždy směřovali na území státu, k němuž etnicky náleželi.

Dalším výrazným společným jmenovatelem migrací je skutečnost, že obě se přihodily v neklidných dobách. Češi utíkali z pohraničí, protože se mnohdy pouze obávali nebezpečí, jež jim mohlo hrozit v případě, že by zůstali ve svých domovech v oblastech pod nacistickou správou, která nebyla slovanským národům nakloněna, a jindy byli k odchodu skutečně donuceni nevlídnými poměry. Němci naopak byli vyháněni českým obyvatelstvem, případně před ním sami prchali. Již v průběhu druhé světové války se k nim dostávaly zvěsti, že v exilu se nacházející reprezentanti bývalé Československé republiky usilují o mezinárodní uznání odsunu převážné většiny Němců, aby tak bylo zajištěno vytvoření národnostně homogenního státu. V obou případech ovšem docházelo k vypovídání osob české (respektive německé) národnosti z bytů, jejichž majiteli byli lidé náležející k druhému etniku.

Během poválečného transferu nepochybně zažívali jakýsi pocit *déjà vu* němečtí antifašisté. Ti nejprve v době mnichovské dohody odcházeli z obsazených pohraničních oblastí do vnitrozemí Československé republiky, aby se jako odpůrci Hitlerovy politiky vyhnuli represím, jež zde dříve či později čekali na všechny nepřátele nacismu. Řada z nich následně emigrovala do jiných států, například do Velké Británie, avšak většina jich zůstala a po vzniku Protektorátu Čechy a Morava mnozí antifašisté aktivně bojovali za obnovení Československa v jeho původní podobě po skončení druhé světové války. Navzdory jejich úsilí je ale následně čekala hořká realita, v níž sice byli na základě zákonných opatření považováni po získání příslušného osvědčení i nadále za československé státní občany, ale pro samotné Čechy byli především součástí německého národa, který na území svého státu již nehodlali trpět. Značný počet antifašistů tak nakonec ve speciálně vypravených transportech opustil osvobozenou republiku.

Kromě osudu, jenž potkal antifašisticky orientované německé obyvatelstvo v Československu před válkou i po ní, je možné najít shodný atribut migrací rovněž v tom, že obě se zpravidla dělí na několik vln. V případě vysídlování Čechů z pohraničí se jedná o tři, zatímco odsun je členěn pouze na dvě fáze. Rozdíl mezi nimi však existuje – první migrace byla v zásadě celá spontánní (výjimkou byli jen státní zaměstnanci), kdežto transfer Němců byl samovolný pouze ve své první etapě. Druhá již

byla mezinárodně schválena a byla organizována úřady Československé republiky.

Přemísťování obyvatel s sebou pokaždé neslo ohlasy vyvolávané v zahraničních médiích a veřejnosti. Z hlediska vysídlení Čechů a imigrace z dalších zemí pod nacistickou mocí (zejména z Rakouska po březnovém anšlusu) v roce 1938 byla významná především skutečnost, že alespoň části migrantů byla poskytnuta víza k dalšímu vycestování do ciziny, hlavně do Velké Británie. Pozornost kromě toho budily i poměry panující v hromadných ubytovnách, kde byli uprchlíci ve druhé republice soustředěni, pokud si sami nedokázali zajistit ubytování a zaměstnání. Podobné to bylo i po válce v souvislosti s tábory a středisky určenými pro koncentraci Němců na jednom místě. Oba typy nouzových zařízení byly několikrát navštíveny vnějšími pozorovateli a novináři a v zahraničním tisku se následně objevovaly o zdejší situaci zprávy, které však nebyly s to vždy zcela precizně postihnout všechny aspekty života v nich ani okolnosti, jež tam lidi přivedly.

Ubytování bylo zajišťováno v nejrůznějších objektech, které byly právě k dispozici a alespoň částečně odpovídaly kladeným požadavkům. V obou případech žili pospolu muži, ženy i děti, přestože byly projevovány snahy o jejich separaci. Zároveň bylo projevováno úsilí o zapojení lidí do pracovního procesu, ačkoli v případě českých uprchlíků v době Mnichova šlo o jejich rychlou aklimatizaci a začlenění do společnosti v druhé republice, zatímco u Němců spíše o jejich využití na postech, o něž buď nebyl mezi Čechy zájem, nebo pro které chyběli po válce kvalifikovaní jedinci. Též z hlediska zdraví se projevovaly podobné obavy z nakažlivých chorob, které však měly více obětí po válce, kdy nebyla péče o Němce příliš kvalitně zabezpečena. Tehdy navíc vládly bídné podmínky i ve stravování, jehož nedostatek a nízká kvalita jídla k šíření nemocí výrazně přispívaly.

Zásadní rozdíl mezi pomnichovskými hromadnými ubytovny a poválečnými tábory pro Němce tkvěl v tom, že v prvním případě měla tato zařízení migrantům napomoci jejich brzkému začlenění a osamostatnění na zbývajícím území československého státu. Po druhé světové válce naopak různá střediska vznikala za účelem koncentrace německého obyvatelstva na co nejmenším prostoru a jejich omezování v běžných každodenních úkonech, čímž měly být evokovány podobné okolnosti, v nichž museli v době okupace žít Češi, a současně tak bylo zamezeno možností narušovat stabilitu obnoveného Československa. Mimoto se na Němce

vztahovala pracovní povinnost, třebaže je nezbytné si uvědomit, že v případě českých uprchlíků vznikaly kárné pracovní tábory. Do nich byli zařazováni lidé, kteří zneužívali státní podporu, nechtěli pracovat, případně svou práci nevykonávali svědomitě.

Další podstatnou odlišnost představovala skutečnost, že poválečný odsun Němců byl zprvu neformálně, ale po postupimské konferenci i oficiálně schválen mezinárodně, když s jeho provedením vyjádřily souhlas Velká Británie, USA a SSSR. Navíc byl transfer podpořen některými vnitrostátními předpisy, zejména Košickým vládním programem a několika dekrety, jejichž vydávání bylo zahájeno již v době války. Bylo vynuceno okolnostmi, které znemožňovaly vykonávání klasického zákonodárského procesu v podobě, v jaké byl zakotven v prvorepublikové ústavě z února 1920. Vysídlení Čechů z obsazeného pohraničí bylo naproti tomu ryze československou záležitostí, a tak došlo k rozdělení úkolů mezi jednotlivá ministerstva a později byl založen Ústav pro péči o uprchlíky, který měl zajistit, aby bylo o všechny bezprizorní migranty nějak postaráno. Zahraniční pozorovatelé a novináři sice o tuto migraci zájem projevovali, jak bylo řečeno výše, nicméně nejednalo se o natolik medializovanou událost.

Kromě těchto faktorů jsou pravděpodobně největším rozdílem mezi oběma migracemi počty lidí, kterých se přesuny osobně týkaly. Je možné usuzovat, že v rámci divokých odsunů odešlo až do listopadu 1945 do Německa a do Rakouska asi 730 000 osob německé národnosti a následně prostřednictvím organizovaných transportů přes 2 200 000 dalších lidí. Někteří Němci, kteří se na konci války nacházeli na území předmnichovského Československa, nebyli nikdy evidováni jako zdejší obyvatelé – často se jednalo jen o vojáky ustupující před sovětskými vojsky z východu nebo o říšské Němce, jež se sem uchýlili, aby se vyhnuli válečným střetům na území samotné Německé říše. Řada z nich Československo po jeho obnovení rovněž samovolně opustila, ovšem není možné jejich počty konkrétně specifikovat. Vychází se proto z odhadu, že na osvobozeném území republiky se nacházely asi 3 400 000 Němců, z nichž na konci roku 1946 v Československu setrvalo pouhých 225 000 osob.

Naproti tomu v průběhu vysídlování z pohraničí mezi lety 1938 a 1939 se na půdu druhé republiky odebralo přibližně 180 000 lidí, z nichž Češi tvořili přes 161 000 osob. Vedle toho sem přišlo více než 57 000 státních úředníků s rodinami, což celkově činilo asi 187 000 Čechů. Celkově se tak jednalo o zhruba 367 000 jedinců.

Na druhé straně kolem 291 000 lidí se při sčítání obyvatelstva v Říšské župě Sudety v květnu 1939 přihlásilo k české národnosti. Z různých zdrojů je patrné, že před zábořem pohraničních oblastí Německem se zde vyskytovalo 700 000 až 800 000 Čechů, z nichž se tedy část přemístila na území okleštěného československého státu, další část zůstala v pohraničí i přes jeho okupaci, ale i nadále si formálně uchovala svoji národnost, a poslední část se rozhodla optovat pro německou státní příslušnost.

5.4 Důsledky migrací

Československá republika uznáním mnichovské dohody přišla o většinu pohraničních oblastí českých zemí, v nichž se nacházely významné zemědělské plochy půdy a lesy, řada elektráren, průmyslových podniků i důležitá ložiska hnědého a černého uhlí. Značnou ekonomickou ztrátu pro okleštěný stát představovalo rovněž pozbytí tří lázeňských měst nacházejících se na západě země, a to Karlových Varů, Mariánských Lázní a Františkových Lázní. Zároveň však znamenal „Mnichov“ pro druhou republiku i jisté pozitivum – na jeho základě získala takřka kompaktní národnostní strukturu, díky níž se stala opravdu národním státem.⁴⁴⁵

Tato skutečnost byla současně provázena nesnázemi, které vyvolával příchod uprchlíků z pohraničí obsazovaného Německou říší. Československý stát musel vynaložit velké úsilí, aby dosáhl začlenění migrantů, ale i státních zaměstnanců do běžného života. Zatímco první z nich se mnohdy spokojili s kvalitativně nižší pracovní pozicí, druzí měli být zařazeni na obdobné posty, jež zastávali v pohraničních oblastech. Kvůli nedostatku míst bylo nakonec 21. prosince 1938 vydáno vládní nařízení č. 379/1938 Sb. o úpravě personálních poměrů ve veřejné správě,⁴⁴⁶ na jehož základě byla spousta státních zaměstnanců předčasně penzionována a rovněž nesměli být během následujících dvou let zaměstnáváni další lidé v této oblasti. Co se týče jiných skupin přichozích lidí, poměrně rychle se dokázali aklimatizovat dělníci. Naopak řemeslníci a živnostníci měli s nalezením uplatnění problémy, protože nebylo možné zahájit na půdě druhé republiky novou výdělečnou činnost, aniž by byla povolena příslušnými úřady, které byly omezovány vládními nařízeními.⁴⁴⁷

Začlenění do společnosti „zbytkového“ československého státu nebylo

445UHLÍŘ, s. 21–23.

446Celé znění vládního nařízení č. 379/1938 Sb. dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7437&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [21. 4. 2016].

447BENDA, *Útěky*, s. 481–482.

jednoduchou záležitostí, a to i kvůli špatné bytové situaci. Přestože Ústav pro péči o uprchlíky spolu s dobročinnými organizacemi usiloval o urychlené vyřešení tohoto problému, řada starousedlíků viděla v migrantech hledajících nové domovy možnost finančního zisku, a proto docházelo k neúměrnému zvyšování nájmu. Navzdory všem snahám druhé republiky se v průběhu její nedlouhé existence nepodařilo všechny aspekty spojené s příchodem uprchlíků z pohraničí zcela uspokojivě vyřešit.⁴⁴⁸

Jak již bylo řečeno, Československá republika se po mnichovské konferenci stala národním státem. Tato skutečnost byla shledána jako jeden z mála kladů, které dohoda podepsaná zástupci čtyř velmocí přinesla. Edvard Beneš proto brzy po vypuknutí druhé světové války začal v rámci svých zahraničních akcí vyvíjet úsilí o zachování tohoto charakteru státu i po jeho osvobození a obnovení. Tento cíl byl oficiálně proklamován v prosinci 1943 a s postupně se blížícím koncem konfliktu byl tento princip v projevech československých představitelů v exilu čím dál častěji akcentován.⁴⁴⁹

Okamžitě po vymanění Československa z rukou nacistického Německa byl zahájen divoký odsun Němců. V létě 1945 pak byl jejich transfer za hranice republiky schválen velmocemi na postupimské konferenci a v lednu následujícího roku byly zahájeny organizované transporty lidí do americké a sovětské okupační zóny v Německu. V době ukončení řádného transferu na podzim 1946 se v českých zemích nacházelo necelých 240 000 Němců, jejichž počet se v dalších letech stále snižoval.

Přímým důsledkem odsunu Němců z Československé republiky bylo skutečně vytvoření národního státu v podobě, kterou Beneš prosazoval v průběhu prakticky celého konfliktu. I přesto se ovšem ve zdejší společnosti udržovala bázeň, že by Německo mohlo někdy v budoucnu opět představovat pro Československo hrozbu. Proto se obnovená republika začala ve své zahraniční politice soustředit téměř výhradně na Sovětský svaz a země nacházející se ve střední a jihovýchodní Evropě. Prostřednictvím konfiskace majetku, jenž příslušel osobám německé národnosti, získalo Československo výraznou náhradu za válečné ztráty. Na druhé straně odsun Němců vedl k rozsáhlým problémům, které postihly pohraniční hospodářský život, kde byla najednou výrazná nouze o pracovní síly. Zároveň bylo nutné zajistit, aby se do opuštěných oblastí znovu nastěhovali lidé, ovšem tentokrát již výhradně české,

---

448 Tamtéž, s. 486.

449 KAPLAN, s. 14–16.

slovenské nebo jiné slovanské národnosti.⁴⁵⁰

---

⁴⁵⁰STANĚK, *Odsun*, s. 374–377.

6 Otázka kolektivní viny

Začátek druhé světové války otevřel otázku takzvané kolektivní viny spočívající v premise, že německý národ může jako celek za hrůzy, k nimž docházelo v průběhu konfliktu, a že byl boj zahájen jen kvůli němu. Podle Carla Gustava Junga se jedná především o psychologický pojem, podle nějž se člověk cítí zodpovědný a vinný za zločiny pospolitosti, ke které náleží. Důležitým faktorem je, že jde o koncept velice starý, v nepravidelných intervalech oprašovaný a snášejší se nejen na skutečné iniciátory provinění, nýbrž i na bezúhonné osoby.⁴⁵¹

Jakákoli válka bývá vždy podnícena určitou skupinou lidí majících nějaký společný cíl, k němuž směřuje jejich kolektivní úsilí. V průběhu bojů obvykle dochází k nejrůznějším zločinům, které zpravidla nebyvají poměřitelné na základě konvenčních právních řádů. Není proto nezvyklé, když si každá z bojujících stran vytvoří vlastní normy, jimiž ospravedlňuje své chování vůči svému nepříteli. V případě, že se spolu na válečném poli střetnou dva protikladné systémy, dochází namnoze k paralyzování individuální identity vojáků, nicméně mezinárodní právní řád považuje jednotlivé osoby za odpovědné za nemorální zacházení s protivníkem. Pokud se tedy člověk dopustí nějakého válečného zločinu, stává se alespoň zčásti osobně vinným.⁴⁵² V tomto ohledu má svůj význam skutečnost, že člověk je po celou dobu schopen chápat nelidskost svého počínání, přestože v okamžiku vykonávání zla to tak nevypadá. V tom spočívá problém, že jedinec je vinen, ale začne se tak cítit teprve v okamžiku, kdy si uvědomí definitivnost smrti.⁴⁵³

Podle rozlišení Karla Jasperse se v tomto případě jedná o morální vinu, jež je ovšem úzce napojena na vinu metafyzickou. Ta spočívá v tom, že všichni lidé jsou zodpovědní za přestupky, o jejichž vzniku vědí, případně jim dokonce přihlížejí. Další dva typy Jaspers vidí v kriminální vině, o které je možné podat věcné důkazy, a politické vině, na jejímž základě je možné předpokládat, že každý občan dané země musí snášet důsledky jednání jejích vrcholných představitelů.⁴⁵⁴ Tento autor sepsal svou práci nedlouho po skončení druhé světové války, kdy bylo relativně obvyklé hodnotit německý národ jako kolektivně vinný za její rozpoutání a masové vraždění různých

451JUNG, Carl Gustav, *Duše moderního člověka*, Brno 1994, s. 156–158.

452FLETCHER, George P., *The Storrs Lectures. Liberals and Romantics at War. The Problem of Collective Guilt*. In: *The Yale Law Journal* 111, 2002, 7, s. 1514–1518.

453Tamtéž, s. 1529.

454JASPERS, Karl, *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*, Praha 2006, s. 25–26.

skupin lidí.⁴⁵⁵

Princip kolektivní viny stál v popředí politického úsilí československé exilové vlády v otázce odsunu Němců za hranice obnovené republiky, třebaže Velká Británie ani USA jej nechtěly akceptovat. Značnou odezvu našel jak u domácího, tak u exilového odboje v Londýně, zatímco mezi komunistickou emigrací v Moskvě se uchýtil pomaleji.⁴⁵⁶ Prostřednictvím této teze chtěli českoslovenští představitelé opodstatnit zamýšlený postup proti německému obyvatelstvu po osvobození Československa.⁴⁵⁷ Prezident Edvard Beneš ji proto zdůrazňoval zejména s blížícím se koncem války – například při svém rozhlasovém projevu, který byl 27. října 1944 vysílán z Londýna do českých zemí, zdůraznil: „*Německý národ se provinil jako žádný jiný na světě, německý národ zaslouží tudíž trestu a německému národu a státu se trestu dostane. [...] Naši Němci budou za své činy stejně potrestáni jako Němci říšští, a věci budou zařízeny ve státě tak, aby se to, co se stalo v roce 1938, nemohlo už nikdy opakovat.*“⁴⁵⁸

V době po osvobození republiky myšlenka kolektivní viny Němců rezonovala v celé české společnosti a udávala ráz živelných odsunů za hranice.⁴⁵⁹ Na druhé straně zůstává pravdou, že v dekretch prezidenta republiky, na jejichž základě byl omezován život Němců v poválečné republice, se o kolektivní vině nikde nehovoří – ve všech je zdůrazňována a zkoumána odpovědnost každého jedince, a to bez ohledu na jeho národnost.⁴⁶⁰ Teze kolektivní viny byla definitivně zavržena v prosinci 1948 Organizací spojených národů, zatímco nedobrovolné migrace byly odmítnuty až v roce 1962.⁴⁶¹

455FLETCHER, s. 1530.

456KAPLAN, s. 17–18.

457STANĚK, *Odsun*, s. 374.

458BENEŠ, s. 126.

459KAPLAN, s. 19.

460WINKLER, s. 25.

461BENEŠ a kol., s. 195.

7 Závěr

První polovina 20. století znamenala pro Evropu dobu řady dobrovolných i vynucených migrací, přičemž výjimkou nebyla ani Československá republika, jejíhož území se týkaly hned dvě. Zatímco k první z nich došlo v souvislosti s eskalujícími problémy, které vyvolávalo soužití Čechů s německou menšinou v Československé republice, druhý, početně mnohem významnější pohyb obyvatel se udál po skončení druhé světové války. Každý z těchto masových přesunů lidí měl svá specifika, avšak zároveň je mezi nimi možné nalézt i totožné znaky.

V diplomové práci byly obě tyto migrace zevrubně zanalyzovány, a to včetně jejich příčin a důsledků. Pro vysídlení Čechů z pohraničních oblastí měly klíčový význam události spjaté se stupňováním požadavků Sudetoněmecké strany, jež v roce 1938 zastupovala většinu sudetských Němců a která usilovala o udělení teritoriální autonomie v rámci Československa. Jednání s jejími zástupci, iniciovaná československou vládou, byla pouze zastíracím manévrem, jehož účelem bylo držet se taktiky určené Adolfem Hitlerem na konci března 1938. Podle ní Německá říše plánovala brzké vyřešení problému sudetoněmecké menšiny a do té doby měla SdP klást nesplnitelné požadavky. Snahy pražské vlády a československého prezidenta Edvarda Beneše pochopitelně nikam nevedly, a proto byla na konec září 1938 svolána mezinárodní konference do Mnichova, která měla vyřešit otázku československo-německých hranic a dalšího osudu sudetských Němců.

Po uzavření mnichovské dohody začaly z obsazovaného pohraničí proudit na území „zbytkové“ druhé republiky davy lidí, především Čechů. V omezeném množství přicházeli do vnitrozemí Československa již dříve, a to v souvislosti s květnovou mobilizací a zářijovým pokusem SdP o puč, nicméně teprve s podzimem 1938 se začalo jednat o skutečně rozsáhlý proud uprchlíků a vedle nich i státních zaměstnanců s rodinami. Vláda proto musela záhy hledat způsob, jak by se stát mohl o migranty postarat a zajistit jejich rychlé začlenění do běžného života, aby byli co nejméně závislí na pomoci státu. V listopadu 1938 byl proto zřízen Ústav pro péči o uprchlíky, jenž měl za úkol koordinovat všechny úkoly nutně spojené s integrací lidí ve druhé republice.

Necelý rok po podpisu mnichovské dohody vypukla druhá světová válka. Během následující bezmála šestileté éry vyvíjel Edvard Beneš spolu se svými blízkými

spolupracovníky v emigraci neustálou snahu o definitivní vyřešení problému národnostních menšin, s nímž se muselo Československo potýkat během celého období existence první republiky. Beneš se rozhodl propagovat u velmocí spojených do protihitlerovské koalice myšlenku odsunu Němců, jejíž postupné prosazení znamenalo, že Československo bude moci být po skončení konfliktu obnoveno jako skutečně národní stát. Transfer byl oficiálně schválen na počátku srpna 1945 na postupimské konferenci.

Bezprostředně po osvobození Československé republiky v květnu 1945 bylo ovšem zahájeno spontánní živelné vyhánění německého obyvatelstva, kterému se nevyhnuly nejrůznější excesy. Organizovaná fáze odsunu byla zahájena teprve v lednu 1946 a trvala do konce října téhož roku, kdy bylo dojednáno, že transporty do americké okupační zóny v Německu budou pokračovat na jaře 1947. K tomu již ale nedošlo, a tak byl zahájen takzvaný vnitřní odsun s cílem asimilovat zbývající německé obyvatelstvo v rámci Československa.

Obě migrace se vyznačovaly typickými atributy – část přesunů byla spontánní, lidé se dostávali do různých táborů, v jejichž rámci se jim dostávalo určité formy zdravotní péče, bylo jim poskytnuto zaměstnání a strava, o osud stěhujících se osob se zajímala mezinárodní veřejnost. Ve všech těchto shodujících se prvcích (ale i v dalších) je současně možné najít také rozdílné rysy migrací. Právě tento úkol spolu s jednotlivými analýzami migrací představoval primární cíl diplomové práce, jež tak poskytla odpověď na otázku, zda je vůbec reálné porovnat dva zdánlivě naprosto odlišné přesuny obyvatelstva.

V úvodu byly nastíněny dvě zásadní otázky, na které bylo třeba najít odpověď. V první řadě bylo nutné zjistit, proč vlastně obě migrace proběhly. Vysídlení Čechů z pohraničí mezi lety 1938 a 1939 se událo především kvůli narůstajícímu napětí mezi představiteli SdP, která se postupně stala vykonavatelem Hitlerovy z vůle v Československu, a pražskou vládou, jež se až do mnichovské konference snažila zachránit celistvost a nedělitelnost republiky. Každá z migračních vln byla v těchto letech úzce napojena na události spjaté s gradujícím napětím v československém státě. Není proto divu, že nejrozsáhlejší příliv obyvatelstva do vnitrozemí republiky nastal až po podpisu mnichovské dohody a po zahájení obsazování pohraničních oblastí německými jednotkami. Odsun Němců po válce naproti tomu začal hlavně pod vlivem

úsilí exilového prezidenta Beneše a vlády o dosažení uznání regulérnosti transferu ze strany Velké Británie, USA a Sovětského svazu. Živelné vyhánění sice bylo spuštěno již osvobozením Československé republiky, ale na základě rozhodnutí konference v Postupimi nakonec mohl být zahájen žádný odsun zaštiťovaný velmocemi.

Druhým význačným problémem, kterým se diplomová práce zabývala, bylo zjištění, jak migrace postihly osoby, kterých se bezprostředně dotkly. V případě českých uprchlíků z pohraničí je nasnadě skutečnost, že jejich zapojení do struktur druhé republiky nebylo zcela bezproblémové. Mnohdy postrádali útočiště, a tak se pro ně jediným východiskem stávaly hromadné ubytovny a pomoc, které se jim dostalo od Ústavu pro péči o uprchlíky i od různých dobročinných institucí. Bez domovů se ocitlo po válce též německé obyvatelstvo, jemuž se ovšem valné pomoci od československého státu nedostávalo. Naopak byly proječovány spíše snahy zbavit se v co nejkratším čase co největšího počtu Němců na území republiky, a proto byli soustředěni do nejrůznějších táborových zařízení, aby byl jejich následný odsun maximálně usnadněn.

Migrace 1938–1939 i 1945–1947 tvoří dodnes nedílnou součást československých dějin a česko-německých vztahů. Často zmiňovaný transfer Němců však mnohdy zastihuje vysídlení Čechů z pohraničí, které svým rozsahem zdaleka nedosahuje takových rozměrů. Zároveň se tato migrace ani nedostala do povědomí lidí v podobném měřítku jako poválečný odsun.

8 Seznam zkratek

BdL – Svaz zemědělců (*Bund der Landwirte*)

ČTK – Československá tisková kancelář

DCV – Německá křesťansko-sociální strana lidová (*Deutsche christlichsoziale Volkspartei*)

DNP – Německá nacionální strana (*Deutsche Nationalpartei*)

DNSAP – Německá nacionálně socialistická dělnická strana (*Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei*)

DSAP – Německá sociálně demokratická strana dělnická v Československé republice (*Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik*)

KB – *Kameradschaftsbund*

KSČ – Komunistická strana Československa

NSDAP – Nacionálně socialistická německá dělnická strana (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei*)

SdP – Sudetoněmecká strana (*Sudetendeutsche Partei*)

SFK – Sudetoněmecký dobrovolnický sbor (*Sudetendeutsches Freikorps*)

SHF – Sudetoněmecká fronta domoviny (*Sudetendeutsche Heimatfront*)

SNB – Sbor národní bezpečnosti

SOkA – Státní okresní archiv

9 Seznam použité literatury a pramenů

Nevydané prameny

Státní okresní archiv Chomutov se sídlem v Kadani

Internální středisko Kadaň (1945–1949), 2.

Okresní národní výbor Kadaň [(1933) 1945–1960], 313.

Okresní úřad Chomutov, I (1896–1938), 1, 2, 3.

Dobový tisk

Berliner Tageblatt LXVII, 29. 3. 1938, 24. 5. 1938.

Deutsche Allgemeine Zeitung LXXVII, 4. 8. 1938.

Vydané prameny

BENEŠ, Edvard, *Odsun Němců z Československa. Výbor z Pamětí, projevů a dokumentů 1940–1947*, Praha 2002.

Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty, Brno 2002.

Německý nacionalismus a fašismus na Chomutovsku. Dokumenty z let 1932–1945, Praha 1990.

Literatura

AULACH, Harindar, *Britain and the Sudeten Issue, 1938. The Evolution of a Policy*. In: *Journal of Contemporary History* 18, 1983, 2, s. 233–259.

BEDNÁŘ, Miroslav, *Odsun československých Němců jako závažný předpoklad demokratické a mírové Evropy*. In: HOUŽVIČKA, Václav (ed.), *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno 2012, s. 162–170.

BENDA, Jan, *Okupace pohraničí a nucená imigrace v letech 1938–1939*. In: *Český časopis historický* 110, 2012, 2, s. 329–347.

BENDA, Jan, *Státní správa a problém uprchlíků z odstoupených území v letech 1938–1939*. In: *Moderní dějiny* 17, 2009, 1, s. 113–167.

BENDA, Jan, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, Praha 2013.

BENEŠ, Zdeněk a kol., *Rozumět dějinám. Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848–1948*, Praha 2002.

BRANDES, Detlef, *Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“*

Němců z Československa a z Polska, Praha 2002.

BRANDES, Detlef, „Eine verspätete tschechische Alternative zum Münchener ‚Diktat‘“. *Edvard Beneš und die sudetendeutsche Frage 1938–1945*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 42, 1994, 2, s. 221–241.

BROSZAT, Martin, *Das Sudetendeutsche Freikorps*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 9, 1961, 1, s. 30–49.

BROWN, MacAlister, *The Diplomacy of Bitterness. Genesis of the Postdam Decision to Expel Germans from Czechoslovakia*. In: *The Western Political Quarterly* 11, 1958, 3, s. 607–626.

BRÜGEL, Johann Wolfgang, *Češi a Němci 1918–1938*, Praha 2006.

BRÜGEL, Johann Wolfgang, *Die Aussiedlung der Deutschen aus der Tschechoslowakei. Versuch einer Darstellung der Vorgeschichte*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 8, 1960, 2, s. 134–164.

BRÜGEL, Johann Wolfgang, *Die sudetendeutsche Frage auf der Postdamer Konferenz*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 10, 1962, 1, s. 56–61.

BRÜGEL, Johann Wolfgang, *Der Runciman-Bericht*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 26, 1978, 4, s. 652–659.

BRÜGEL, Johann Wolfgang, *German Diplomacy and the Sudeten Question before 1938*. In: *International Affairs* 37, 1961, 3, s. 323–331.

CRAIG, Gordon A., *High Tide of Appeasement. The Road to Munich, 1937–38*. In: *Political Science Quarterly* 65, 1950, 1, s. 20–37.

ČAPKOVÁ, Kateřina, *Několik tváří exilu v ČSR. Každodennost péče o uprchlíky před nacismem*. In: *Dějiny a současnost* 30, 2008, 3, s. 30–33.

Češi a Němci. Historická tabu, Praha 1995.

DEJMEK, Jindřich, *Edvard Beneš, Československo a Mnichov. Reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*. In: NĚMEČEK, Jan (ed.), *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004, s. 14–40.

DVOŘÁK, Tomáš, *Vnitřní odsun 1947–1953. Závěrečná fáze „očisty pohraničí“ v politických a společenských souvislostech poválečného Československa*, Brno 2012.

FILÍPEK, Jan, *Mnichov 1938. Hra o Československo*, Praha 2001.

FLETCHER, George P., *The Storrs Lectures. Liberals and Romantics at War. The Problem of Collective Guilt*. In: *The Yale Law Journal* 111, 2002, 7, s. 1499–1573.

- FRANKL, Michal, *Mezi blahovůli a svévolí. Politika Československa vůči uprchlíkům před nacismem*. In: Dějiny a současnost 30, 2008, 3, s. 34–37.
- GABAL, Ivan a kol., *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace*, Praha 1999.
- GEBHART, Jan, *Migrace českého obyvatelstva v letech 1938–1939 (Poznámky ke stavu výzkumu)*. In: Český časopis historický 96, 1998, 3, s. 561–573.
- GEBHART, Jan, *Rok zkoušek a zklamání. Československo od jara 1938 do jara 1939*, Praha 1990.
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha 2004.
- GLOTZ, Peter, *Vyhnání. České země jako poučný případ*, Praha, Litomyšl 2006.
- HAHNOVÁ, Eva, *Odsuny německého obyvatelstva ve střední a východní Evropě 1939–1949*. In: HOUŽVIČKA, Václav (ed.), *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno 2012, s. 9–27.
- HAHNOVÁ, Eva, *Sudetoněmecký problém. Obtížné loučení s minulostí*, Praha 1996.
- HARNA, Josef, *Národnostní politika Hodžovy vlády*. In: KALETA, Petr (ed.), *Národnostní otázka v Polsku a Československu v meziválečném období*. Sborník z mezinárodní vědecké konference, Praha 2005, s. 94–107.
- HIRSCHOVÁ, Angelika, „Darovaný čas“. *Britská pomoc uprchlíkům v Praze (říjen 1938 – březen 1939)*. In: Dějiny a současnost 30, 2008, 3, s. 41–43.
- HOENSCH, Jörg Konrad, KOVÁČ, Dušan (ed.), *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slovinci v první republice (1918–1938)*, Praha 1993.
- HOUŽVIČKA, Václav (ed.), *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno 2012.
- HRUŠKA, Emil, *Boj o pohraničí. Sudetoněmecký Freikorps v roce 1938*, Praha 2013.
- CHURAŇ, Milan, *Postupim a Československo. Mýtus a skutečnost*, Praha 2001.
- JAHN, Manfred, *Vyhnání Němců z Československa a hlavní spojenecké mocnosti se zvláštním zřetelem k sovětské okupační politice v Německu*. In: Češi a Němci. Historická tabu, Praha 1995, s. 196–201.
- JASPERS, Karl, *Otázka viny. Příspěvek k německé otázce*, Praha 2006.
- JUNEK, Václav, *Hitler před branami. Literární dokument o povstání Němců v Čechách a na Moravě v roce 1938 a o cestě k němu*, Praha 2013.
- JUNG, Carl Gustav, *Duše moderního člověka*, Brno 1994.

- KAISER, Vladimír, *Nové pohledy na události v Ústí nad Labem 31. července 1945*. In: Češi a Němci. Historická tabu, Praha 1995, s. 224–229.
- KALETA, Petr (ed.), *Národnostní otázka v Polsku a Československu v meziválečném období. Sborník z mezinárodní vědecké konference*, Praha 2005.
- KAPLAN, Karel, *Pravda o Československu 1945–1948*, Praha 1990.
- KOSSERT, Andreas, *Chladná vlast. Historie odsunutých Němců po roce 1945*, Brno 2011.
- KOVAŘÍK, David, *Mezi mlýnskými kameny. Němečtí antifašisté v Československu v roce 1945*. In: Dějiny a současnost 29, 2007, 4, s. 41–43.
- KŘEN, Jan, *Dvě století střední Evropy*, Praha 2005.
- KUBŮ, Eduard, *Křehké vztahy. Výmarské Německo a Československo*. In: HOENSCH, Jörg Konrad, KOVÁČ, Dušan (ed.), *Ztroskotání spolužití. Češi, Němci a Slováci v první republice (1918–1938)*, Praha 1993, s. 16–36.
- KUČERA, Jaroslav, *Odsun nebo vyhnání? Sudetští Němci v Československu v letech 1945–1946*, Praha 1992.
- KUČERA, Jaroslav, *Stíny minulosti. Češi, Postupim a sudetoněmecká otázka*. In: Dějiny a současnost 27, 2005, 5, s. 40–43.
- KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan, *Od národního státu ke státu národnosti? Národnostní statut a snahy o řešení menšinové otázky v Československu v roce 1938*, Praha 2013.
- KURAL, Václav, *Češi, Němci a mnichovská křižovatka*, Praha 2002.
- KURAL, Václav, *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*, Praha 1993.
- KURAL, Václav, *Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve Velkoněmecké říši a cesta k odsunu (1938–1945)*, Praha 1994.
- KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., *„Sudety“ pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002.
- LUKES, Igor, *The Czechoslovak Partial Mobilization in May 1938. A Mystery (almost) Solved*. In: *Journal of Contemporary History* 31, 1996, 4, s. 699–720.
- MACEK, Jaroslav, *Uprchlíci z pohraničí v roce 1938*. In: Češi a Němci. Historická tabu, Praha 1995, s. 133–138.
- MATĚJKA, Dobroslav (ed.), *Právní aspekty odsunu sudetských Němců*, Praha 1996.
- MCDONOUGH, Frank, *Chamberlain and the Czech Crisis of 1938. A Case Study*

in the Role of Modality in the Conduct of International Relations. In: NĚMEČEK, Jan (ed.), *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004, s. 80–95.

MCCLOUGHLIN, Kate, *Voices of the Munich Pact*. In: *Critical Inquiry* 34, 2008, 2, s. 543–562.

MRÁZEK, Josef, *Mnichov a jeho důsledky z pohledu mezinárodního práva*. In: NĚMEČEK, Jan (ed.), *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004, s. 350–362.

NÁLEVKA, Vladimír, *Druhá světová válka*, Praha 2003.

NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století I.*, Praha 2000.

NĚMEČEK, Jan a kol., *Cesta k dekretům a odsunu Němců. Datová příručka*, Praha 2002.

NĚMEČEK, Jan (ed.), *Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě*, Praha 2004.

PAVLÍČEK, Václav, *O dekretech prezidenta republiky*. In: MATĚJKA, Dobroslav (ed.), *Právní aspekty odsunu sudetských Němců*, Praha 1996, s. 41–68.

PEHR, Michal, *Velké, nebo malé Československo? aneb Představy o poválečném uspořádání*. In: *Dějiny a současnost* 32, 2010, 12, s. 30–32.

PETRÁŠ, René, *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první Československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*, Praha 2009.

PETRÁŠ, René, *Zánik meziválečného systému práv menšin v poválečné ČSR*. In: HOUŽVIČKA, Václav (ed.), *Odsun Němců z Československa 65 let poté*, Brno 2012, s. 97–109.

RADVANSKÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945. Svazek 2*, Ústí nad Labem 1998.

RADVANSKÝ, Zdeněk, *K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938*. In: RADVANSKÝ, Zdeněk (ed.), *Historie okupovaného pohraničí 1938–1945. Svazek 2*, Ústí nad Labem 1998, s. 5–52.

RICHTER, Karel, *Češi a Němci v zrcadle dějin. Květen 1938 – do dnešní doby. Svazek 2*, Třebíč 1999.

RICHTER, Karel, *Češi a Němci v zrcadle dějin. Od nejstarších časů – květen 1938*.

Svazek 1, Třebíč 1999.

ROBBINS, Keith G., *Konrad Henlein, the Sudeten Question and British Foreign Policy*. In: *The Historical Journal* 12, 1969, 4, s. 674–697.

SEIBT, Ferdinand, *Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy*, Praha 1996.

SLÁDEK, Milan, *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*, Praha 2002.

STANĚK, Tomáš, *Německá menšina v českých zemích v letech 1918–1989*. In: GABAL, Ivan a kol., *Etnické menšiny ve střední Evropě. Konflikt nebo integrace*, Praha 1999, s. 97–108.

STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991.

STANĚK, Tomáš, *Poválečné „excesy“ v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha 2005.

STANĚK, Tomáš, *Předpoklady, průběh a důsledky vysídlení Němců z Československa (1918–1948)*, Ostrava 1992.

STANĚK, Tomáš, *Tábory v českých zemích 1945–1948*, Šenov 1996.

ŠTĚPÁNEK, Zdeněk, *Péče o utečence z okupovaného pohraničí Moravy a Slezska v letech 1938–1939*. In: *Časopis Matice moravské* 112, 1993, 1, s. 43–54.

TÓTH, Andrej, NOVOTNÝ, Lukáš, STEHLÍK, Michal, *Národnostní menšiny v Československu 1918–1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?*, Praha 2012.

TÓTH, Andrej, NOVOTNÝ, Lukáš, STEHLÍK, Michal, *Národnostní menšiny v ústavněprávním rámci první Československé republiky (1918–1938)*. In: *Historický obzor* 22, 2011, 11–12, s. 256–269.

UHLÍŘ, Jan Boris, *O co jsme přišli po Mnichovu*. In: *Historický obzor* 10, 1999, 9–10, s. 221–225.

VACHATA, Zdeněk, VÍTEK, Vladimír, *K situaci na okrese Chomutov v roce 1938 (do obsazení pohraničí)*, Chomutov 1968.

WAGNEROVÁ, Alena, *„A zapomenuti vejdemo do dějin...“: K historii německých antifašistů z českého pohraničí 1935–1946*. In: *Dějiny a současnost* 29, 2007, 4, s. 30–33.

WINKLER, Pavel, *Dekrety prezidenta republiky z období 1940–1945*. In: MATĚJKA,

Dobroslav (ed.), Právní aspekty odsunu sudetských Němců, Praha 1996, s. 21–30.

ŽAMPACH, Vojtěch, *Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6. – 7. 7. 1945*, Brno 2014.

Internetové zdroje

Dekret č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organisací a ústavů z 19. května 1945 dostupný z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1945-5> [cit. 10. 4. 2016].

Dekret č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa z 21. června 1945 dostupný z: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/121945.html> [cit. 25. 3. 2016].

Dekret č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech z 19. června 1945 dostupný z: <http://www.psp.cz/docs/laws/dek/161945.html> [cit. 25. 3. 2016].

Dekret č. 71/1945 Sb. o pracovní povinnosti osob, které pozbyly československé státní občanství z 19. září 1945 dostupný z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=11918&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 17. 4. 2016].

Košický vládní program dostupný z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/kosicky-vladni-program-5-4-1945/> [cit. 24. 3. 2016].

Protokol postupimské konference z 2. srpna 1945 dostupný z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/> [cit. 25. 3. 2016].

Smlouva o otázkách státního občanství a opce dostupná z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7358&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 26. 3. 2016].

Ústavní listina z 29. 2. 1920 dostupná z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=1702&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 16. 2. 2016].

Ústavní zákon č. 299/1938 Sb. dostupný z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7357&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 26. 3. 2016].

Ústavní zákon č. 328/1938 Sb. dostupný z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7386&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 26. 3. 2016].

Vládní nařízení č. 223/1938 Sb. o pracovních útvarech z 11. října 1938 dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7281&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 30. 3. 2016].

Vládní nařízení č. 228/1938 Sb. o mimořádných opatřeních bytové péče z 12. října 1938 dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7286&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 30. 3. 2016].

Vládní nařízení č. 231/1949 Sb., kterým se zrušuje Ústav pro péči o uprchlíky dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=21991&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 29. 3. 2016].

Vládní nařízení č. 292/1938 Sb., jímž se zřizuje Ústav pro péči o uprchlíky dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7350&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 29. 3. 2016].

Vládní nařízení č. 379/1938 Sb. o úpravě některých personálních poměrů ve veřejné správě z 21. prosince 1938 dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7437&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 21. 4. 2016].

Vládní nařízení č. 72/1939 Sb. o kárných pracovních táborech z 2. března 1939 dostupné z: <http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2> [cit. 31. 3. 2016].

Výnos Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava dostupný z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1939/028-1939.pdf> [cit. 26. 3. 2016].

Zákon č. 131/1936 Sb. o obraně státu z 13. května 1936 dostupný z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1936/035-1936.pdf> [cit. 23. 2. 2016].

Zákon č. 201/1933 Sb. o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran z 25. října 1933 dostupný z: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1933/069-1933.pdf> [cit. 18. 2. 2016].

10 Resumé

Nach dem Ersten Weltkrieg wurde die Tschechoslowakische Republik errichtet, in der die Deutschen ein Viertel der Bevölkerung gebildet haben. Das Zusammenleben zwischen sog. Sudetendeutschen und Tschechen in einem Staat war nicht problemlos und die Uneinigkeiten haben den Höhepunkt erreicht, als das Münchener Abkommen unterschrieben wurde. Schon vor der Konferenz in München haben die Tschechen, die Juden und auch die deutschen Gegner der Politik der SdP aus dem böhmischen Grenzgebiet zu verlassen begonnen. Allerdings erst nach der Konferenz hat die Tschechoslowakische Republik eine Hilfe für die Flüchtlinge gelöst. Die zweite Migration, der diese Diplomarbeit sich widmet, ist sog. Aussiedlung der Deutschen aus der erneuten Tschechoslowakische Republik nach dem Zweiten Weltkrieg. Die erste Phase, die wilde Vertreibung, hat sofort nach dem Befreiung der Republik begonnen. Die Großmächte – die Sowjetunion, das Großbritannien und die Vereinigten Staaten von Amerika – haben über die organisierte Aussiedlung erst Anfang August 1945. Die zweite Etappe wurde im Januar 1946 eröffnet und am Ende des Oktobers wurde sie abgeschlossen. Im Frühling wurde die Aussiedlung nicht erneuert und deshalb hat sog. Innenaussiedlung begonnen.

Das Hauptziel dieser Diplomarbeit ist die Migration um die Zeit der Konferenz in München und die Aussiedlung der Deutschen aus Tschechoslowakei zu vergleichen, die gleichen und auch die unterschiedlichen Züge zu finden. Diese Migrationen sind bis auf den heutigen Tag untrennbare Bestandteile der tschechoslowakischen Geschichte und auch der Beziehungen zwischen der Tschechischen Republik und der Bundesrepublik Deutschland. Die Aussiedlung der Deutschen wurde früher mit dem Konzeption der Kollektivschuld verbunden, aber die Vereinten Nationen haben im Dezember 1948 entschieden, dass Ausnützung dieser Theorie in Zukunft verboten wird.

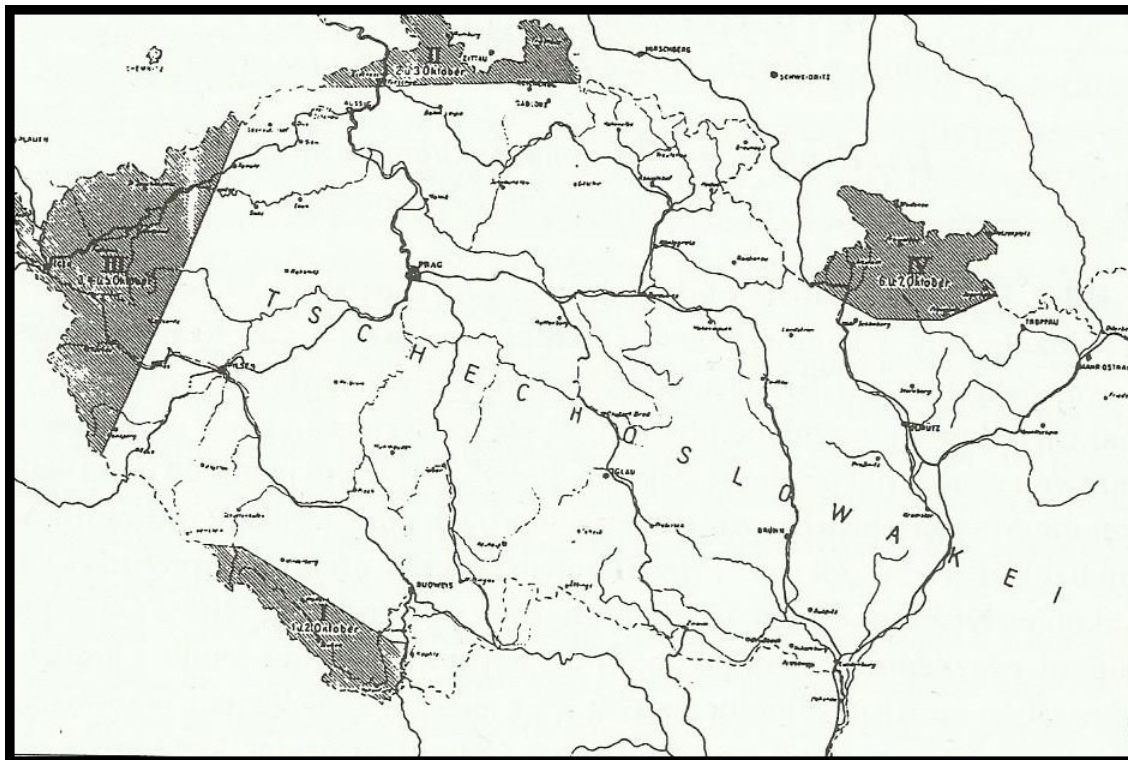
11 Přílohy

Příloha č. 1 – Karlovarské požadavky SdP z 24. dubna 1938.

1. Zavedení plné rovnoprávnosti německé národní skupiny s českým národem.
2. Uznání sudetoněmecké národní skupiny jako právní osoby s cílem zachovat toto rovnoprávné postavení ve státě.
3. Stanovení a uznání sudetoněmeckého sídelního území.
4. Zavedení sudetoněmecké samosprávy v sudetoněmeckém sídelním území na všech úsecích veřejného života, pokud jde o zájmy a záležitosti německé národní skupiny.
5. Vytvoření právní ochrany pro sudetoněmecké státní příslušníky žijící mimo uzavřené sídelní území jejich národní skupiny.
6. Odstranění bezpráví spáchaného na sudetských Němcích od roku 1918 a náhrada škod způsobených jim tímto bezprávím.
7. Uznání a zavedení zásady: na německém území jen němečtí veřejní zaměstnanci.
8. Plná svoboda přiznání se k německé národnosti a k německému světovému názoru.

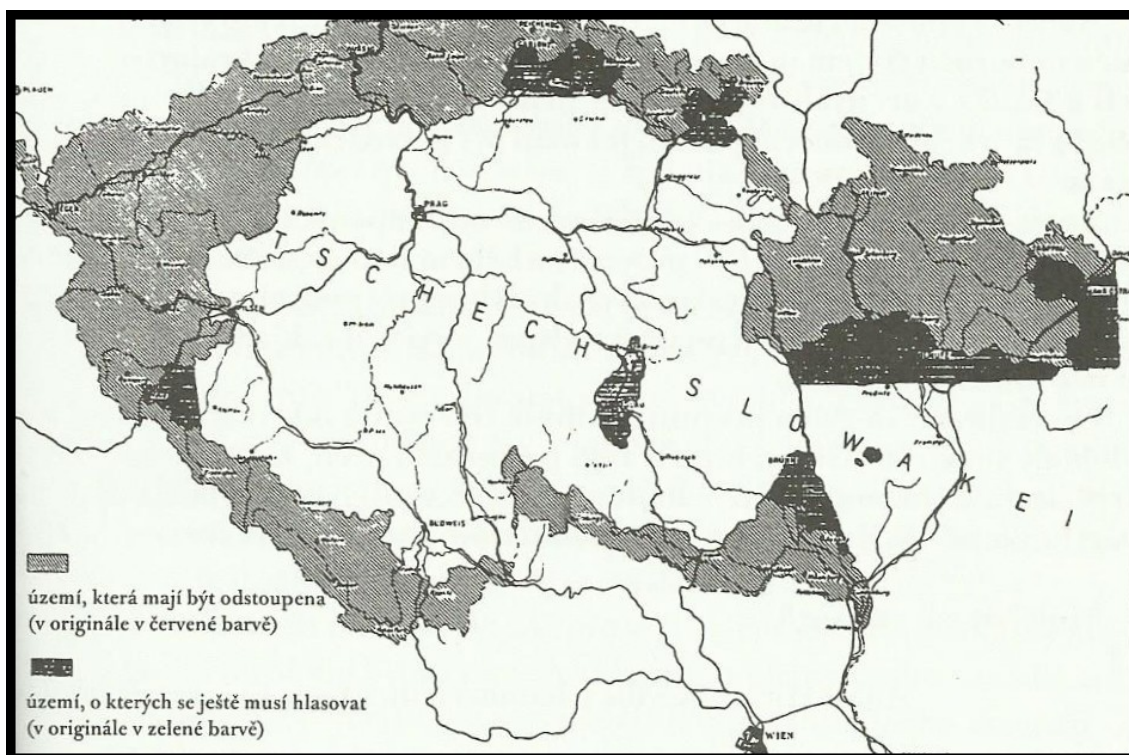
Zdroj: NĚMEČEK, Jan a kol., *Cesta k dekretům a odsunu Němců. Datová příručka*, Praha 2002, s. 120.

Příloha č. 2 – Mapa vytvořená Adolfem Hitlerem v Berchtesgadenu.

Zdroj: KURAL, Václav, RADVANSKÝ, Zdeněk a kol., *„Sudety pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002, s. 38.

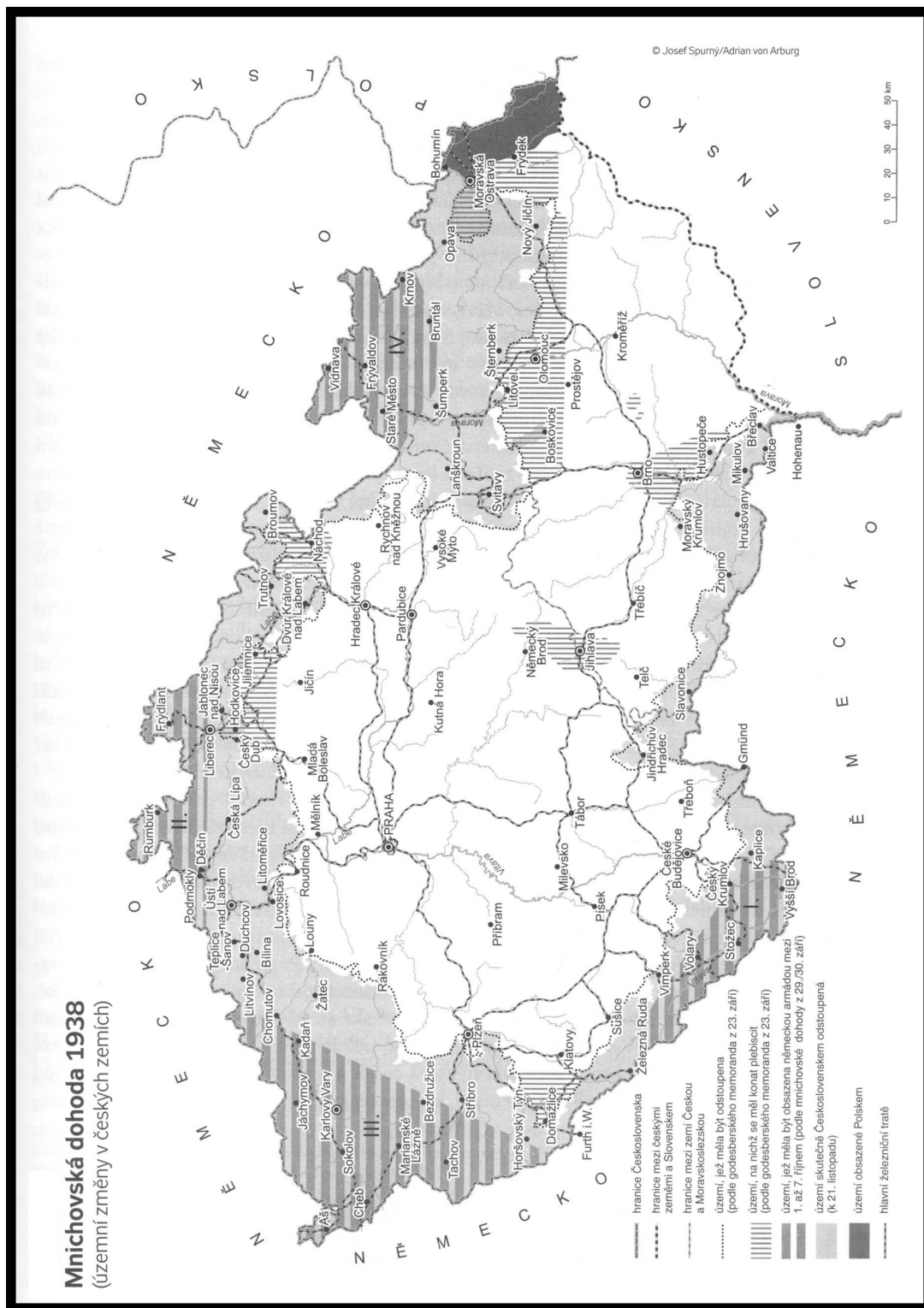
Příloha č. 3 – Mapa vytvořená na schůzi v Godesbergu.

Zdroj: KURAL, Václav, RADVANSKÝ, Václav a kol., „Sudety“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. 39.

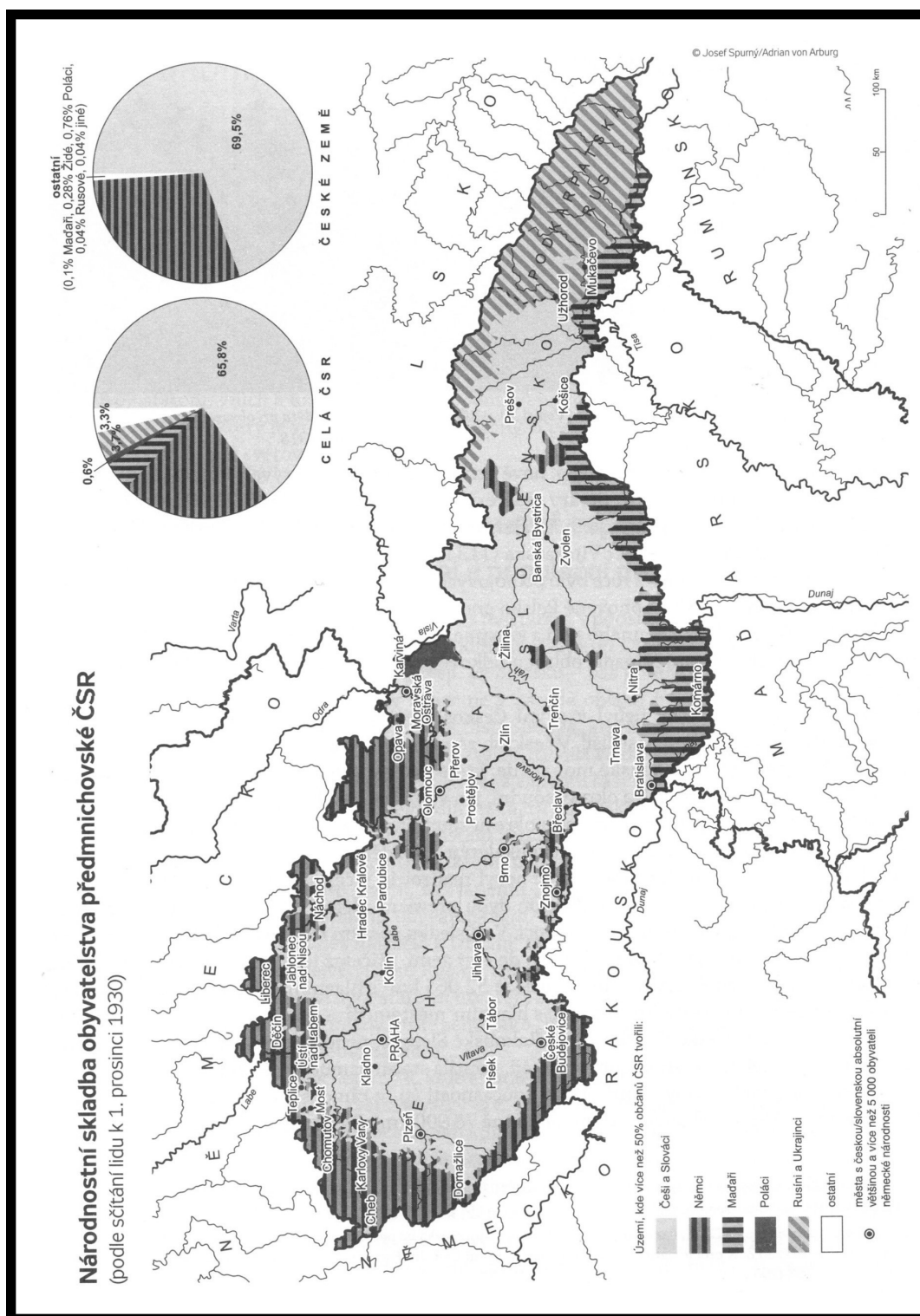

Příloha č. 4 – Mapa pohraničních oblastí Československa, jež byly odstoupeny na základě mnichovské dohody.

Zdroj: ARBURG, Adrian von, STANĚK, Tomáš a kol., *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Díl 1. Češi a Němci do roku 1945. Úvod k edici, Středokluky 2010, s. 37.*

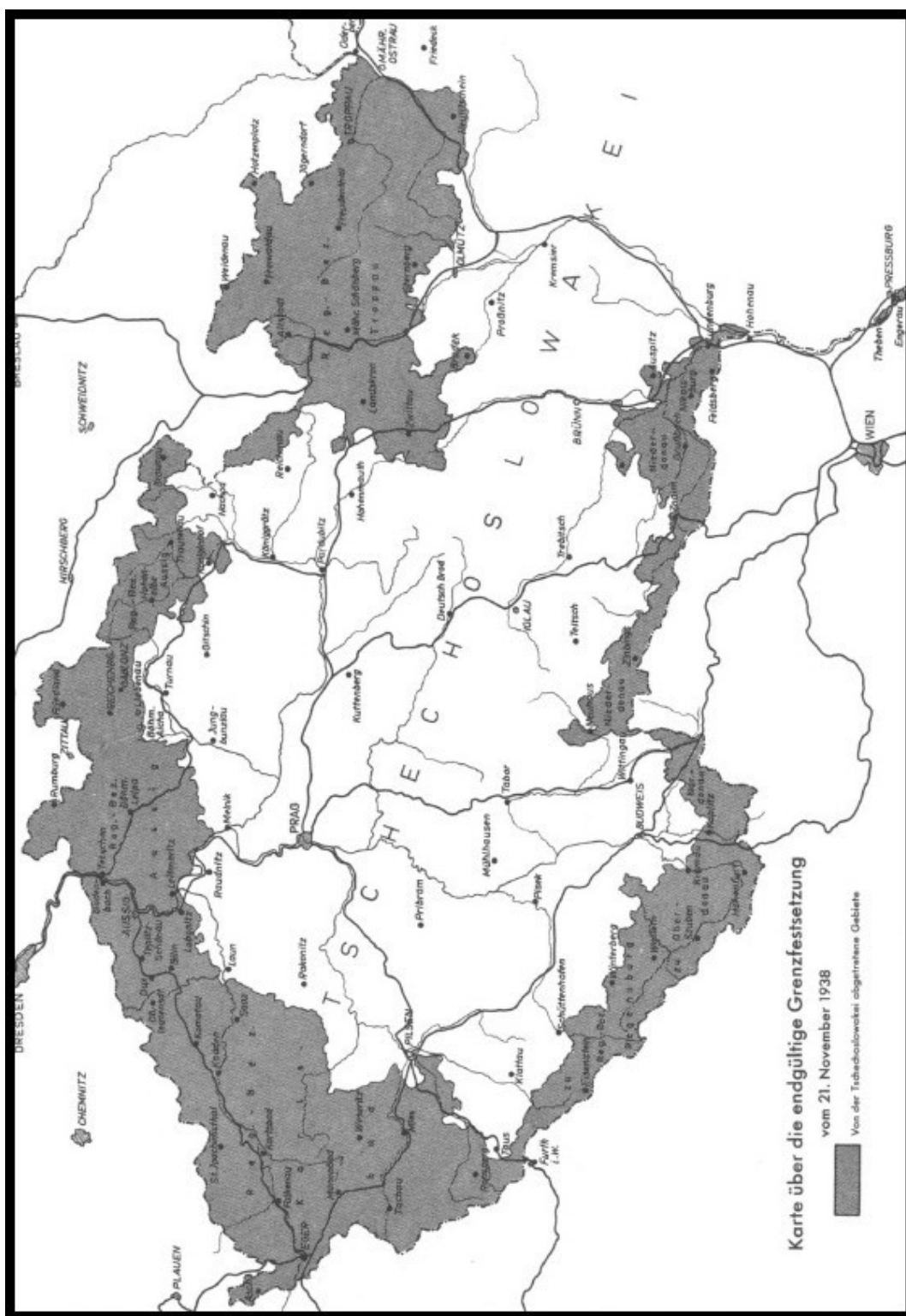
Příloha č. 5 – Národnostní struktura Československa podle sčítání obyvatelstva v roce 1930.

Zdroj: ARBURG, Adrian von, STANĚK, Tomáš a kol., *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Díl 1. Češi a Němci do roku 1945. Úvod k edici, Středokluky 2010, s. 30.*

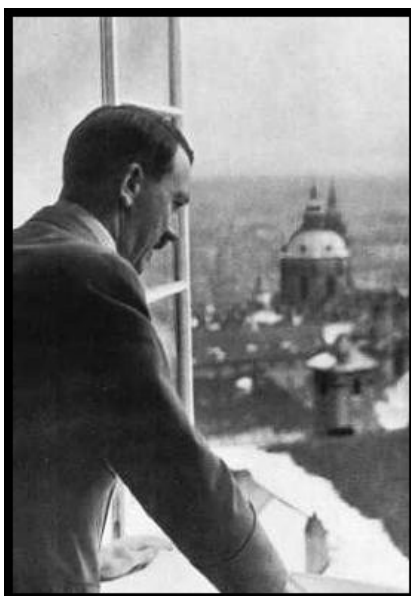

Příloha č. 6 – Mapa hranic druhé republiky s Německou říší podle smlouvy z listopadu 1938.

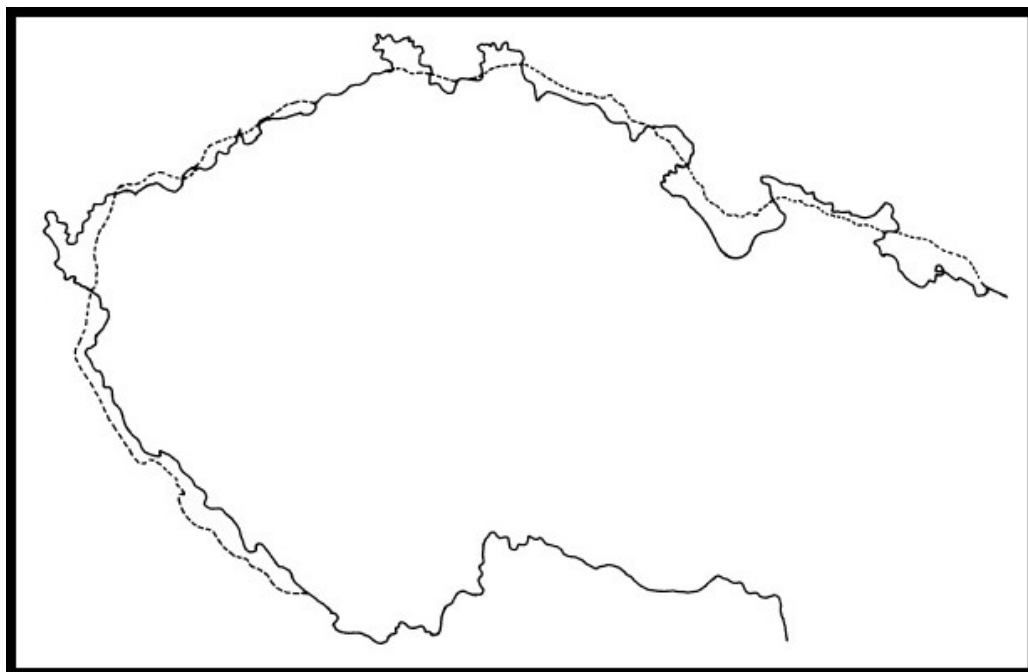
Zdroj: BRANDES, Detlef, „Eine verspätete tschechische Alternative zum Münchener ‚Diktat‘“. *Edvard Beneš und die sudetendeutsche Frage 1938–1945*. In: Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 42, 1994, 2, s. 226.

Příloha č. 7 – Adolf Hitler na Pražském hradě 15. března 1938.

Zdroj: http://img.radio.cz/pictures/historie/hitler_hrad.jpg [cit. 24. 4. 2016].

Příloha č. 8 – Mapa z ledna 1945 znázorňující Benešovy představy o poválečné korektuře hranic Československé republiky.

Zdroj: BRANDES, Detlef, „Eine verspätete tschechische Alternative zum Münchener ‚Diktat‘“. *Edvard Beneš und die sudetendeutsche Frage 1938–1945*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 42, 1994, 2, s. 231.

Příloha č. 9 – Fotografie znázorňující odjezd Čechů z obsazeného pohraničí do Prahy z 18. října 1938.

Zdroj: BENDA, Jan, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, Praha 2013, s. 494.

Příloha č. 10 – Tabulka dokumentující důvody odchodu z pohraničí, které uprchlíci uváděli.

Důvody	% ze všech přestěhovalců
Skutečné potíže celkem	29,59
a) politické	(11,92)
b) hospodářské	(16,41)
c) kulturní	(1,26)
Obavy před potížemi celkem	39,30
a) politickými	(19,56)
b) hospodářskými	(17,33)
c) kulturními	(2,40)
Touha žít mezi občany národnosti české a ideové důvody	11,82
Touha žít na území ČSR	7,21
Jiné důvody	8,37
Neuvedli nebo uvedli nedostatečně	3,71

Zdroj: BENDA, Jan, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, Praha 2013, s. 501.

Příloha č. 11 – Vládní nařízení č. 292/1938 Sb.

292/1938 Sb.
Vládní nařízení
ze dne 11. listopadu 1938,
jímž se zřizuje Ústav pro péči o uprchlíky.

Vláda republiky Československé nařizuje podle § 138, odst. 1 zákona ze dne 13. května 1936, č. 131 Sb. z. a n., o obraně státu, a podle § 60 ústavní listiny:

§ 1

Při ministerstvu sociální péče zřizuje se Ústav pro péči o uprchlíky (dále ústav), do jehož působnosti spadá dočasná péče o uprchlíky. Agenda ústavu bude rozdělena na tři skupiny: 1. pro zemi Českou a zemi Moravskoslezskou, 2. pro zemi Slovenskou, 3. pro Podkarpatskou Rus.

§2

(1) Ústav, který řídí ministr sociální péče a zástupci jím určení, má své ústředí a 4 odbory, a to:

a) První odbor tvoří sociální a zdravotní péče o uprchlíky. Úkolem tohoto odboru je

zejména řídit a usměrnit pohyb uprchlíků po stránce policejní, zdravotní i dopravní, starati se o řádné ubytování a stravování i jinou pomoc uprchlíkům sociálně potřebným, provést soupis a míti evidenci všech uprchlíků a jejich majetkových poměrů, dále veškeré soukromé a veřejné péče o ně, sečleniti tuto péči a doplňovati ji podle potřeby péčí státní (odbor sociálně-zdravotní).

b) Druhý odbor pečuje o uvedení uprchlíků československé státní příslušnosti do zaměstnání a o jejich včlenění do hospodářského života (odbor usidlovací).

c) Třetí odbor tvoří péče o vystěhovalectví uprchlíků (odbor vystěhovalecký).

d) Čtvrtý odbor má na starosti hospodaření finančními prostředky (odbor finanční).

(2) Na poskytování péče se strany ústavu není právního nároku.

§ 3

(1) Jak pro ústředí, tak pro jednotlivé odbory jmenuje ministr sociální péče na návrh příslušných ministrů výroby z úředníků zúčastněných ministerstev a ze znalců, aby tak byla zajištěna potřebná součinnost příslušných úřadů.

(2) Ministr financí jmenuje do každého výboru stálého zástupce ministerstva financí.

(3) Usnesení výborů zásadního a finančního rázu potřebují ke své závaznosti schválení ministra sociální péče. Usnesení odboru finančního vyžaduje souhlasu zástupce ministerstva financí. Nesouhlas vyřídí ministr sociální péče s ministrem financí dohodou.

§ 4

Rozhodnutí Ústavu pro péči o uprchlíky, schválená ministrem sociální péče, jsou závazná pro všechny úřady, ústavy, podniky a orgány republiky beze zřetele k tomu, bylo-li by jinak, kdyby nešlo o péči o uprchlíky, třeba výnosu úřadů jiných.

§ 5

(1) Ústav jest právnickou osobou. Jmění jeho je fondem, který bude čerpati své příjmy z darů a příspěvků a z dotací státní finanční správy. Pro počátek věnuje stát ústavu potřebnou základní částku.

(2) Věnování ve prospěch ústavu jsou osvobozena od daní a dávek.

(3) Fond jest podřízen doзору Nejvyššího účetního kontrolního úřadu.

§ 6

Pro působnost odboru prvního (sociálního a zdravotního), druhého (usidlovacího) a třetího (vystěhovaleckého) mohou býti zřízeny regionální poradní sbory, jejichž složení a působnost určí ústředí ústavu.

§ 7

Agendu ústavu obstará ministerstvo sociální péče.

§ 8

Podrobnosti o účelu, působnosti, správě a činnosti ústavu a o jeho prostředcích stanoví ministr sociální péče v jednacím řádě po dohodě se zúčastněnými ministry.

§ 9

Toto nařízení nabývá účinnosti dnem vyhlášení; provede je ministr sociální péče v dohodě se zúčastněnými ministry.

Surový v. r.

Dr. Chvalkovský v. r.	Dr. Karvaš v. r.
Černý v. r.	Kajdoš v. r.
Dr. Kalfus v. r.	Lichner v. r.
Teplanský v. r.	Husárek v. r.
Dr. Bukovský v. r.	Dr. Feierabend v. r.
Černák v. r.	Dr. Zenkl v. r.
Dr. Ďurčanský v. r.	Ing. Vavrečka v. r.

Zdroj: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1938/096-1938.pdf> [cit. 19. 4. 2016].

Příloha č. 12 – Fotografie hromadné ubytovny pro uprchlíky zřízené v Terezíně.

Zdroj: BENDA, Jan, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, Praha 2013, s. 496.

Příloha č. 13 – Fotografie dokumentující sloučení SdP s NSDAP, k němuž došlo 5. listopadu 1938.

Zdroj: KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „*Sudety*“ pod hákovým křížem, Ústí nad Labem 2002, s. XXVI.

Příloha č. 14 – Fotografie zachycující Němce připravené k odsunu v květnu 1945.

Zdroj: STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991, nestránkováno.

Příloha č. 15 – Výnos č. 78/1945 vydaný Zemským národním výborem v Brně, na jehož základě proběhl takzvaný pohod smrti.

Národní výbor pro Velké Brno.

V B r n ě dne 30.května 1945.

V y b l á š k a .

Zemský národní výbor v Brně nařídil na základě svého usoe-
sení ze dne 29.května 1945 výnosem z téhož dne č.78/1945 toto:

- ., Němci, bydlící v obvodu města Brna, a to všechny ženy a děti, dále muži pod 14 let a nad 60 let a muži práce neschopní, buďtež z města vyvedeni. Tyto osoby mohou si vzít sebou věci co unesou, nikoliv však klenoty a vkladní knížky.

Ostatní Němci - muži - buďtež skoncetrováni na práce k očištění a odstranění škod v městě Brně a označení velkým „ N. „ Po vykonání prací budou i tito Němci z Brna vyvedeni. . .

Vshledem k tomu nařizuje Národní výbor pro Velké Brno toto:

Majitelé, resp.správcové domů-domovní hlídky vyzvají všechny ženy a děti do 14 let a muže starší 60 let, jakož i muže práce neschopné, aby se připravili na dneš, t.j. 30.května 1945 - 22.hod. k odchodu z Velkého Brna.

Tyto osoby mohou si vzít vše, co unesou, a to zejména potraviny, přikrývky, teplé prádlo, teplé šatstvo, kbelíky na vodu a pod.

Nesmí sebou brát klenoty a vkladní knížky.

Němci - muži starší 14 a mladší 60 let, pokud nejsou již zajištěni, budou dodáni do sběrného tábora v Maloměřicích.

Musí sebou vzít jídlo na 3 dny, potřebné prádlo, oděv, přikrývky, hrnce, kbelíky na vodu, jakož i osvětlovací prostředky, pokud je mají. Doporučuje se i vzít sebou slamáky, příp.polštá - ra.

Přesně o 22.hod. letního času musí všechny osoby uvedené v bodě 1. a 2. býti shromážděny před domem, a to :

- a/ ženy a děti německé národnosti / děti do 14 let/ a muži nad 60 let, jakož i muži práce neschopní,
b/ muži od 14 do 60 let práce schopní,
a to odděleně obě skupiny pod dozorem velitelů domovních hlídek.

Velitelé domovních bloků obdrží tiskopisy evidenčních listků ohlašovacích, a to za nejbližším policejním revíře. Každý ze zadržených včetně dětí musí vyplnit samostatně dva tyto evidenční listky, předati je domovní hlídce, která pak Národní bezpečnostní stráž bude hlásiti, kolik osob je zajištěno z Brna k

./.

- 2 -

odsunu, resp. pro sběrný tábor.

Domovní hlídka pak odevzdá příslušné evidenční listky, za jejichž řádné vyplnění je zodpovědná, nejbližšímu policejnímu revíru.

Zvláštní komise u revírů rozhodnou o tom, jak naložit s

- 1./ těhotnými ženami, se dětmi těsně po porodu
- 2./ s nemocnými a mrsůky transportu neschopnými,
- 3./ s osobami, které mají podanou žádost o oduzčení německé národnosti u vyšetřovací komise při ředitelství Národní bezpečnostní stráže.

Odhovadné případy uvedené pod 1. a 2., dále všechny osoby, uvedené pod 3./ mají být počehány až na další ve svých bydlících. Pro méně těžké případy pod 1./ a 2./ budou přistavena vozidla.

Místní národní výbory zařídí v dohodě s policejními revíry a blokovými veliteli zabezpečení bytů Němci opuštěných a ustanoví prozatímního správce jejich majetku ve smyslu dekretu pana presidenta republiky ze dne 19.V.1945. Blokoví velitelé a správci, příp. domovníci v jednotlivých domech ručí za to, že z majetku vyvedených Němců se do převzetí tohoto Národním výborem nic neztratí.

Totéž platí i o prozatímních správčích majetku. Za Němce se považuje každý, kdo má na kmenovém listu na potravinové listky značku RD nebo D. Za správnost označení Němců zodpoví domovník a všechno obyvatelstvo domu. Výjimka pouze je u těch osob, které již mají potvrzení od vyšetřovací komise Národního výboru, že se na ně platnost nařízení o Němcích nevztahuje. Leč i tyto osoby musí nastoupiti a jejich doklad bude přezkoumán bezpečnostními orgány.

Národní výbor pro Velké Brno :

M a t u l a v. r.
předseda .

Zdroj: ŽAMPACH, Vojtěch, *Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohorelicích 1. 6. – 7. 7. 1945*, Brno 2014, s. 100–101.

Příloha č. 16 – Převravní lístek určený pro evidenci v průběhu organizovaného odsunu Němců.

Převravní lístek pro odsunované. Transportationcard for evacuees. Transportzettel für Evakuanten.	
Jméno a příjmení Name Namen	
Stáří Age Alter	
Pohlaví Sex Geschlecht	
Národnost Nationality Nationalität	
Trvalé bydliště Permanent residence Ständige Adresse	
Zaměstnání Occupation Beruf	
Kam by si přál odejít? Desires to go to? Wünscht gehen nach?	

Státní tiskárna v Praze. — 6053-45.

Zdroj: STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991, nestránkováno.

Příloha č. 17 – Ústavní dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb.

33/1945 Sb.
Ústavní dekret prezidenta republiky
 ze dne 2. srpna 1945
o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé
a maďarské.

K návrhu vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou ustanovují:

§ 1

- (1) Českoslovenští státní občané národnosti německé nebo maďarské, kteří podle předpisů cizí okupační moci nabyli státní příslušnosti německé nebo maďarské, pozbyli dnem nabytí takové státní příslušnosti československého státního občanství.
- (2) Ostatní českoslovenští státní občané národnosti německé nebo maďarské pozbývají československého státního občanství dnem, kdy tento dekret nabývá účinnosti.
- (3) Tento dekret se nevztahuje na Němce a Maďary, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18 dekretu prezidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 16 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech) přihlásili v úředním hlášení za Čechy nebo Slováky.
- (4) Češi, Slováci a příslušníci jiných slovanských národů, kteří se v této době přihlásili za Němce nebo Maďary, jsouce donuceni nátlakem nebo okolnostmi zvláštního zřetele hodnými, neposuzují se podle tohoto dekretu jako Němci nebo Maďaři, schválí-li ministerstvo vnitřní osvědčení o národní spolehlivosti, které vydá příslušný okresní národní výbor (okresní správní komise) po přezkoumání uvedených skutečností.

§ 2

- (1) Osobám, spadajícím pod ustanovení § 1, které prokáží, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem, zachovává se československé státní občanství.
- (2) Žádost o zjištění, že se československé státní občanství zachovává, lze podati do šesti měsíců od počátku účinnosti tohoto dekretu u místně příslušného okresního národního výboru (okresní správní komise), anebo bydlí-li žadatel v cizině, u zastupitelského úřadu. Rozhoduje o ní ministerstvo vnitřní na návrh zemského národního výboru, na Slovensku Slovenské národní rady. Tyto osoby jest až do vyřízení žádosti považovati za československé státní občany, vydal-li jim okresní národní výbor (okresní správní komise) nebo zastupitelský úřad osvědčení o okolnostech, uvedených v předchozím odstavci.
- (3) O zachování československého státního občanství příslušníků československých vojenských jednotek, kteří jsou německé nebo maďarské národnosti, rozhodne v nejkratší době z moci úřední ministerstvo vnitřní na návrh ministerstva národní obrany. Až do úředního rozhodnutí jest je považovati za československé státní občany.

§ 3

Osoby, které pozbyly československého státního občanství podle § 1, mohou do šesti měsíců ode dne, který bude určen vyhláškou ministra vnitra, otištěnou ve Sbírce zákonů a nařízení, žádati u místně příslušného okresního národního výboru (okresní správní komise) nebo zastupitelského úřadu o jeho vrácení. O takovéto žádosti rozhodne podle volné úvahy ministerstvo vnitra na návrh zemského národního výboru, na Slovensku slovenské národní rady; nesmí jí však vyhověti, jestliže žadatel porušil povinnosti československého státního občana. Pokud vládním nařízením nebude stanoveno jinak, platí i pro tyto případy všeobecné předpisy o nabývání československého státního občanství.

§ 4

- (1) Pro účely tohoto dekretu se posuzují provdané ženy a nezletilé děti samostatně.
- (2) Žádosti podle §3, které podají manželky a nezletilé děti československých státních občanů, jest posuzovati blahovlně. Až do rozhodnutí o nich jest žadatele považovati za československé státní občany.

§ 5

Češi, Slováci a příslušníci jiných slovanských národů, kteří se v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18 dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb.) ucházeli o udělení německé nebo maďarské státní příslušnosti, aniž k tomu byli donuceni nátlakem anebo zvláštními okolnostmi, pozbývají československého státního občanství dnem, kdy tento dekret nabývá účinnosti.

§ 6

Tento dekret nabývá účinnosti dnem vyhlášení; provede jej ministr vnitra v dohodě s ministry zahraničních věcí a národní obrany.

Dr. Beneš v. r.
Fierlinger v. r.
Masaryk v. r.
gen. Svoboda v. r.
Nosek v. r.

Zdroj: Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty, Brno 2002, s. 345–346.

Příloha č. 18 – Úryvek Závěrečného protokolu postupimské konference.

XII. Spořádaný odsun německého obyvatelstva

Konference schválila toto usnesení:

Tři vlády prozkoumaly tuto otázku po všech stránkách a uznaly, že německé obyvatelstvo nebo jeho složky, které zůstávají v Polsku, Československu a Maďarsku, bude třeba odsunout do Německa. Jsou zajedno v tom, že jakýkoli odsun musí býti prováděn spořádaně a lidsky. Poněvadž by příliv velkého počtu Němců do Německa zvětšil břemeno, které již doléhá na okupační úřady, soudí, že tento problém by měla zkoumat především Kontrolní rada a přihlížet při tom zvláště k tomu, aby tito Němci

byli spravedlivě rozděleni mezi jednotlivá okupační pásma. Dávají proto svým zástupcům v Kontrolní radě příkaz, aby co nejdříve svým vládám oznámili, kolik takových osob už přišlo do Německa z Polska, Československa a Maďarska, a aby podali odhad, v jaké době a jak rychle by mohly být provedeny další odsuny vzhledem k nynější situaci v Německu.

O tom se současně uvědomují československá vláda, polská prozatímní vláda a Spojenecká kontrolní komise v Maďarsku se žádostí, aby zatím zastavily další vyhošťování, dokud zúčastněné vlády neprozkoumají zprávy svých zástupců v Kontrolní radě.

Zdroj: *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty*, Brno 2002, s. 381–382.

Seznam zdrojů příloh

ARBURG, Adrian von, STANĚK, Tomáš a kol., *Výsídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Díl 1. Češi a Němci do roku 1945. Úvod k edici*, Středokluky 2010.

BENDA, Jan, *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939*, Praha 2013.

BRANDES, Detlef, „Eine verspätete tschechische Alternative zum Münchener ‚Diktat‘“. *Edvard Beneš und die sudetendeutsche Frage 1938–1945*. In: *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 42, 1994, 2, s. 221–241.

Dekrety prezidenta republiky 1940–1945. Dokumenty, Brno 2002.

KURAL, Václav, RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol., „Sudety“ *pod hákovým křížem*, Ústí nad Labem 2002.

NĚMEČEK, Jan a kol., *Cesta k dekretům a odsunu Němců. Datová příručka*, Praha 2002.

STANĚK, Tomáš, *Odsun Němců z Československa 1945–1947*, Praha 1991.

ŽAMPACH, Vojtěch, *Výsídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1. 6. – 7. 7. 1945*, Brno 2014.

http://img.radio.cz/pictures/historie/hitler_hrad.jpg [cit. 24. 4. 2016].

<http://ftp.aspi.cz/opispdf/1938/096-1938.pdf> [cit. 19. 4. 2016].